

Lehorgasztott fejjel?

A magyar pesszimizmusról

Válaszok Solymosi Frigyes körkérdésére

Tisztelt Barátaim!

Köztudott, hogy bennünket, magyarokat világszerte pesszimista szemléletű népek tartanak. Borúlátásunk sok mindenben megnyilvánul. Talán az átlagosnál nagyobb a hajlamunk a depresszióra, a melankóliára: ez is felelős lehet azért, hogy évtizedek óta az elsők között vagyunk az öngyilkosságok terén. Mindez áttételesen szerepet játszhat a születések számának drámai csökkenésében is. Ha ez a tendencia tovább folytatódik, az hazánk számára végzetes lehet. Minden, az ország jövőjéért felelősséget érző emberben felmerül a kérdés: mi ennek az oka, van-e lehetőség arra, hogy ezt a folyamatot megfékezzük, életszemléletünket módosítsuk, s az elkövetkező évtizedben alapvető, minőségi változást érvünk el világlátásunkban, életmódunkban? Ezzel kapcsolatban kérem véleményeket.

Joggal kérdezheti bárki: miért ütjük bele az orrunkat efféle kérdésekbe mi, más területen dolgozó kutatók, értelmiségiek? Miért nem hagyjuk e téma boncolgatását a szakmabeliekre, és az ország életét irányító, a jelenünkért és a jövőnkért is felelős politikusokra? Nem értek egyet ezzel a vélekedéssel. Nem fogadom el ugyanis azt a nézetet, hogy a társadalom minden gondjának megoldásában, a helyes válaszok megtalálásában kizárólag a szakemberekre, és az ő tanácsaik alapján döntő politikusokra kell támaszkodnunk. Szilárd meggyőződésem, hogy azok az értelmiségiek (kutatók, művészek, írók), akik a saját területükön kiemelkedőt alkottak, (nemzetközileg is) újszerű eredményeket értek el, tájékozott, tisztán látó polgárok, és túlnyomórésztüknek a társadalom égető kérdéseiben is van hasznosítható véleményük. Híszem, hogy analízáló, problémalátó és szintetizáló adottságaikkal képesek arra, hogy az élet más területein is eredeti, kritikus megfigyeléseket tegyenek, ugyanakkor hasznos ötletek, javaslatok lehetnek a helyes megoldásokra is.

Mindezeket szem előtt tartva kérek benneteket, szenteljetek egy kis figyelmet ennek a témának, és fejtsétek ki gondolataitokat. Útmutatóul a következő szempontokra hívom fel a figyelmet.

Valóban pesszimista nép vagyunk-e, vagy csak — különböző okokból kifolyólag — ránk ragasztották ezt a címkét? Ha valóban azok vagyunk, mi lehet ennek az oka? Vértivataros történelmünk, a sok veszített háború, az idegen elnyomás és az ezek következményeként kialakult szegénységünk? Szerepet játszik-e ebben a század barna és vörös diktatúrája, és velük összefüggő események? Van-e kapcsolat pesszimizmusunk és a korai elhalálozás és/vagy a születések számának drámai csökkenése között? Hazánkban magas színvonalú az orvosképzés, ennek ellenére fel-

merül a kérdés: felelős-e mindezekért az egészségügyi ellátás? Tudunk-e a szabad időnkkel hasznosan gazdálkodni, vagy csak a magunk agyonhajszolásában, az önmérsztésben járunk az élen, és képtelenek vagyunk lazítani, felszabadulni, élvezni az élet szépségét? Vagy minden ok neveltetésünkben keresendő: az iskolában, a családban, a társadalmi szférákban, a káros szenvedélyekben, az egészségtelen életmódban? Hogyan lehetne ebből az állapotból elmozdulni? Hol kezdjük? Mit tehet pesszimizmusra hajló életszemléletünk megváltoztatásáért az iskola, az oktatás, a család, az egyház, a politika? Számos más kérdés és kapcsolat is felvethető, de lehet, hogy a fentieket is kár volt megemlíteni, mivel befolyásolhatják, határok közé szoríthatják a válaszokat.

Bízom abban, hogy a dolgozatok bennünk és másokban is további gondolatokat ébresztenek, és remélhetően segítséget jelentenek a szakembereknek és a politikusoknak is. Ezt a levelet megküldtem a Professzorok Batthyány Köre számos tagjának és jó néhány, általam nagyra becsült értelmiséginek, akiknek a válaszára nagyon számítok.

Fáradozásokat előre is köszönöm.

Utóirat. Ezúton kérek elnézést azoktól a jeles értelmiségiektől, akiket idő és sok esetben cím hiányában nem kerestem fel levelemmel. Őszintén remélem, hogy ők is, és azok is, akik elfoglaltságuk miatt nem készítették el tanulmányukat, hozzászólásukkal, észrevételeikkel hozzájárulnak a témához.

Szeged, 1999. június 28.

Solymosi Frigyes

Ádám György

Tisztelt Barátom, örültem nyár eleji levelednek, annak az alkalomnak, hogy nem szakemberként ugyan, de röviden kifejtettem nézetemet egy engem régóta bosszantó tévhitről, a magyarok állítólagos pesszimista beállítottságáról, borúlátó hajlamáról. Ezt a hiedelmet, úgy látszik, Te is valloád. Te jól tudod, hogy évtizedek óta nagyra becsüllek, de most e leveled szinte minden egyes állításával vitába kell szállnom.

1) Mindenekelőtt a kiindulási feltevésedet tagadom: nem „köztudott”, hogy bennünket, magyarokat világszerte pesszimista népnek tartanak, mert nem is tartanak bennünket ilyennek. Pont ellenkezőleg: akármire jártam hosszú szakmai pályafutásom alatt, az Egyesült Államoktól Kináig, Mexikótól Ausztráliáig, bennünket életrevaló, dinamikus, élénk képzelőerővel és hallatlanul szívós élni akarással, sőt, túlélési képességekkel megáldott népnek tartanak. Más kérdés, hogy egy ilyen népjellemrajz, nemzet-karakterológia egyáltalán komolyan veendő-e (a „német” szorgalmas, a „francia” lezser, az „amerikai” gyakorlatias stb.). A szakemberek (a szociálpszichológusok) szerint az ilyen sommás vélekedések hallatlanul torzítottak, tudományos szempontból igen nagy óvatossággal kezelendők. Igen gazdag szakirodalma van a kérdésnek, figyelmedbe ajánlok egy kitűnő hazai munkát a tárgykörből. Talán ismered *Hunyady György: Sztereotípiák a változó közgondolkodásban (Akadémiai Kiadó, 1996)* című könyvét. Ebből és más vonatkozó munkákból sok mindent megtudhatunk.

2) Nézetem szerint a kiindulási vélekedésem a magyarok borúlátó természetéről a Te általad talált formában (de csak ebben a formában: l. lejjebb!) tipikusan hazai termék, méghozzá valószínűleg 19. századbeli gyökerekkel bíró sajátos „divat”-produktum. Mint ilyen, misztikumba hajló, romantikus képzet, amely beleillett a formálódó nemzettudat mitológiájába. Elég, ha *Rónay Jácint: Jellemisme* (Győr, 1847) című, a maga idejében a korszellemet jól összefoglaló munkájára utalok. De hivatkozhatom az időben hozzánk közelebb álló nagyhatalmú szerzőre is, nevezetesen *Kornis Gyulára*, akinek előadásait ifjú egyetemistaként kortársaimmal együtt nekem is szerencsém volt hallgatni.

Kornis nemzettipológiáját, a kiváló professzor ragyogó intellektusát elismerve, már akkor is abszurdnak, irreálisnak, de a 30-as, 40-es évek „divatos” szellemiségét jól tükröző torz nézetnek tartottam!

3) A „melankóliára hajlamos nemzet” ködös képzete jellegzetes magyar produktum ugyan, de azt kora ifjúságomtól kezdve nem tartom magyar specialitásnak. Íme, néhány személyes tapasztalat. A királyi Romániában nőttem fel, jártam iskolába és állandóan tapasztaltam, hogy a románok 19. századi eredetű romantikus nemzet-mitoszába szervesen beletartozott a „bús román” képze, egyfajta „sirva viga-dunk” hangulat, mely annyira ismerős számunkra! Később, már orvosként és kutatóként, döbbenetesen hasonló lemondó önértékelésekkel találkoztam, főleg kis létszámú népek fiainál és leányainál: grúzoknál, örményeknél, tatároknál stb. a volt Szovjetunióban, de viszonylag nagy lélekszámú nemzetek körében is, például szinte hihetetlenül pesszimista önértékeléssel Mexikóban (az Egyesült Államok szörvány indiánjainak általam masszívan tapasztalt pesszimizmusát nem sorolom ide, náluk talán tényleg objektív alapja van a borús életérzésnek). A témakörben erősen laikus vagyok. Vele együtt, kedves Barátom, de talán nem állok messze a valóságtól, ha eme vélt borúlátás közös nevezőjeként, az általam tapasztalt európai és amerikai esetekben, a *kollektív fenyegetettség* valódi vagy vélt érzését gondolom felfedezni, amelyről olyan szépen és világosan írt *Illyés Gyula*. A fő kérdés viszont az, hogy a *fenyegetettség* vajon lemondó, borús életérzést vált-e ki, vagy ellenkezőleg, dacot, ellenállást, esetleg szívós túlélési stratégiákat? Meggyőződésem, hogy az utóbbi magatartásformát!

4) Jelen válaszomban most érkeztem el a felvetett problematika sarokpontjához, nevezetesen a nemzeti pesszimizmusnak Te általad vélt összefüggéséhez három súlyos demográfiai, illetve népegészségügyi problémával, nevezetesen (a) az *öngyilkosságok nagy számával*, (b) a *születések számának csökkenésével*, és (c) a *korai elhalálozás kedvezőtlen statisztikájával*. E három szociális kérdés egyenként és együttesen súlyos gondja a magyar társadalomnak, de a legtöbb kutató, gondolkodó és gyakorlati szakember nézete szerint nem sok közülük van egymáshoz és főképpen nem mutatnak összefüggést valamifajta nemzeti melankóliával! Vitalevelemben nincs tere annak, hogy tételesen kifejtsem a szaksajtóból megismert tények alapján kialakult véleményemet egyenként e három kérdéskőről, csupán utalásszerűen kérélek arra, hogy gondold át a következőket:

a) A személyiségpszichológia és klinikai pszichológia szilárdan vallja, hogy az *öngyilkosságok száma* egy-egy országban nem függ össze sem a lakosság anyagi helyzetével, sem a népesség „lelki alkatával”, amennyiben ilyen kategória egyáltalán létezik. Leginkább társadalmi vagy egyéni konfliktushelyzetek (szexuális, házassági, magányossági, munkahelyi stb.) káros feldolgozási módjának tartják, de más szociálpszichológiai elméletek is forgalomban vannak (néhány öngyilkosságok „ragályos” divatok lehetnek, például tapasztalatlan fiatalok csoportjaiban!). Érdekes, hogy a „nyugodt” és jómódú Svájcban és Svédországban egyaránt igen magas a szuicidiumok száma. Egyébként hazánkban tudtommal csökkenő tendenciát mutat!

b) A *születésszám-csökkenést* főképp gazdasági, esetleg életcél-szemléleti okokkal magyarázzák. Sok fiatal elodázza a házasságot, a házasodók nem vállalnak több

gyereket stb. Ez a demográfiai gond annyira a társadalmi érdeklődés előterében áll, a napi-, heti és havi sajtó állandó vezértémáját képezi, hogy az okokra nem kívánok itt kitérni, de semmiképpen sem lehet valamifajta közgondolkozási pesszimizmussal összefüggésbe hozni.

c) Végül a *korai elhalálozás statisztikája* közismerten az életmóddal (helytelen táplálkozási szokások, alkoholizmus, dohányártalom, a testkultúra hiánya, az egészségügyi szervezett ellenőrzés és megelőzés gyengesége stb.) mutat leginkább korrelációt, genetikai és egyéb biológiai tényezőkkel, valamint gazdasági okokkal is összefügghet, de borúlátó életszemlélettel? Amerikában közismerten látványos módon kitolódott a halálozási korhatár, de nem azért, mert valamiféle kollektív pesszimizmus optimizmusra váltott át!

Annyiban bizonyosan közös a gondunk, hogy mindhárom fent taglalt súlyos jelenség a magyar populáció rohamos csökkenéséhez vezethet, ami aggasztó fenyegetés és ezért tennünk kell ellene! Természetesen azzal is teljes mértékben egyetértek, hogy mindhárom égető társadalmi problémacsoport enyhítésében és majdani megoldásában a hazai értelmiségi köröknek, mindenekelőtt Akadémiánk tagjainak, elsőrendű szerepet kell vállalniuk! De semmiképpen sem a ködbe burkolózó, hiedelemszintű „pesszimizmus” elavult sztereotípiáinak hirdetése által!

Borzsák István

Kedves Barátom, megtisztelő megkeresésedet semmiképpen sem illenék válasz nélkül hagynom, bár a felvetett keserves kérdés — miért akarná népünk, hogy letöröltessek arról a földről, amelyet ezerszáz évvel ezelőtt megszerzett és minden megpróbáltatás közepette mindmáig megtartott? — nem tartozik szorosan szakmai illetékességem körébe. Valóban pesszimista nép vagyunk-e, kérdezed.

Igen, voltak hosszabb-rövidebb időszakok, amikor minden okunk megvolt arra, hogy borúsna lássuk a jelent és kilátástalannak a jövőt: és mégis! Nem illik ugyan az alkalomhoz, de elismétlem Carl Spitteler svájci író egyik ismert könyvének zárószavait „Mein Herz heisst 'Dennoch!'”. Könnyen mondhatta, jegyzik meg erre csüggedésre hajlamos honfitársaink, hiszen svájcinak született, mi pedig veszélyesebb — huzatos — tájára Európának. Nos: a svájciaknak is akadt elég bajuk az évszázadok során, mégis boldogultak, mert a hegyeiken kívül eszük is volt hozzá. Legyen nekünk is!

Ahhoz azonban — egyebek közt — a pesszimizmus *ellentétének* józan felismerése és felszámolása is szükségeltetik. A túlzott — és megalapozatlan — optimizmusra, önmagunk kritikátlan túlbecsülésére gondolok. Mennyi mindent elkerülhettünk volna, ha nem szajkózzuk csökönyösen és bután az „Extra Hungariam non est vita!”-t! Az igaz, hogy *extra Hungariam* nem *ilyen* az élet, de tegyünk róla, hogy *intra Hungariam* *olyan* legyen, mint a nem lebecsülendő, hanem *elérendő* Nyugaton!

Ha egyszer ostoba pöffeszkedés nélkül, kellő józansággal nézzük — igenis meglévő! — erényeinket, és kiküszöböljük — igenis meglévő! — fogatkozásainkat, akkor kevesebb, vagy éppen semmi okunk sem lesz holmi nemzetpusztító pesszimizmusra.

Ennyi telt pillanatnyilag egy szimpla klasszikus filológustól.

Csath Magdolna

A témát — közgazdászként — elsősorban gazdasági természetű okokból kiindulva szeretném megközelíteni. Tisztában vagyok vele, hogy ez a közelítés nem adhat egyértelmű magyarázatot arra, hogy mi okozza a ránk, magyarokra olyannyira jellemző pesszimista szemléletet, márcsak azért sem, mert a vázolt problémák nem egyformán hatnak a lakosság különböző rétegeire. Ennek ellenére azt gondolom, hogy a felsorolt gazdasági jellegű problémák bizonyíthatóan hozzájárulnak a pesszimista életérzés kialakulásához, ill. felerősödéséhez általában, és különösen azon rétegek esetén, amelyeket a problémák a leginkább érintenek.

A magyar gazdaság állapota

A magyar tulajdonú gazdaság a rendszerváltás óta eljelentéktelenedett. Az iparban és a szolgáltatások területén uralkodóvá vált a külföldi tulajdon. A külföldi cégek jelentős része a működő és a rendszerváltás nehézségeinek átvészelése után valószínűleg versenyképessé tehető magyar cégeknek privatizációval való leépítése, a versenyből való „kiiktatása” és a piacok megszerzése céljából érkezett hozzánk. A zöldmezős beruházásokat megvalósító globális cégek pedig elsősorban a régióban legnagyobb állami kedvezmények és a jól képzett, de igen olcsó munkaerő miatt települtek be Magyarországra. A rendszerváltásnak ez a módja — egyéb tényezőkkel együtt — a régió legmagasabb munkanélküliségét, jelentős elszegényedést, és a vállalkozások esetén a külföldi cégekkel szembeni hátrányos megkülönböztetést hozta. Ezenkívül az összeszerelő üzemek agresszív termelékenységnövelő stratégiája és a szakszervezetek hiánya teljesen védtelenné, kiszolgáltatottá tette a munkaerőt. Mindezek a tényezők együttesen jelentősen járultak és járulnak hozzá a pesszimista életérzés erősödéséhez.

Munkanélküliség

Magyarországon — a régióban példa nélküli módon — több mint 1.5 millió munkahely szűnt meg a rendszerváltás óta. A lakosság több mint 30%-a vesztette el a munkahelyét. Ezek között jelentős volt az értelmiségi, mint pl. a kutatói-fejlesztői munkahelyek száma. A KSH jelentése szerint a kutatófejlesztő munkahelyek száma 1991-től 1998-ig 45%-kal csökkent, az MTA kutatóintézeteiben foglalkoztatottak száma pedig 32.2%-kal lett kevesebb. Egyébként a kutató-fejlesztő helyek megszüntetésében élen jártak a külföldi cégek. Az általuk létesített új munkahelyek között pedig a mai napig a fiatal, egészséges betanított munkásoknak igénylő munkahelyek száma van többségben. Jól érzékelteti ezt a helyzetet, hogy míg a globális cégek „sűrűsége” a Nyugat-Dunántúlon a legnagyobb, a kutató-fejlesztő létszám csupán az országos átlag fele ebben a régióban.

A munkahelyüket elvesztő kutatók-fejlesztők jelentős része ma alacsonyabb színvonalú, igénytelenebb munka végzésére kényszerül, vagy kényszervállalkozóvá vált egy olyan gazdaságpolitikai környezetben, amelyik nagyon is barátságtalan a hazai kisvállalkozásokkal szemben. Ezek az emberek azért valószínűleg nem lehetnek túlzottan optimisták, hiszen nem képesek „önmegvalósításra”, képességeik hasznosítására illetve továbbfejlesztésére. Ráadásul jövővel kapcsolatos esélyeik sem túl jók, hiszen többségük 40 év felett van, és ezért egyre kevésbé keresett a munkaerőpiacon. Náluk is rosszabb helyzetben vannak a munkanélküliek, közülük is a tartós munkanélküliek. A közép európai régióban pillanatnyilag is Magyarországon a legmagasabb a munkanélküliség, közel 10 százalék. És arról nincsenek is felmérések, hogy hány olyan további munkanélküli van, akiket már — valamilyen ok miatt — nem „regisztrálnak”.

Különösen veszélyes, hogy a munkanélküliek között rendkívül magas, több mint 50% az ún. tartósan munkanélküliek aránya, vagyis azoknak az embereknek a száma, akik már nem is remélhetik, hogy valaha munkát találnak. A munkanél-

küliség, ill. a képességnél alacsonyabb szintű munkavégzési lehetőség pedig egyértelműleg romboló hatással van a fizikai és a mentális egészségre egyaránt. Ezzel kapcsolatos kutatásokat dr. Harvey Brenner, a Johns Hopkins Egyetem tanára végzett az USA-ban. Kutatásai során egyértelmű összefüggést talált a munkanélküliség és az öngyilkosságok, depressziós esetek számának növekedése között.

Elszegényedés

A Batthyány Lajos Alapítvány gondozásában megjelenő Batthyány Előadások 6. „A magyar nemzet egészsége” címet viselő (1996. február 17-i) füzetben Kopp Mária írja le, hogy egy 1995-ben készült felmérés szerint a megkérdezett 16 éven felüli lakosok 20.9%-ának olyan kevés volt a jövedelme, hogy az élethez szükséges leg-alapvetőbb dolgokat sem tudta megvenni. De nem kell ahhoz munkanélkülinek lenni, hogy valaki szegény legyen. A létminimum körül él a nyugdíjasok jelentős része és a nagycsaládosok is. A dolgozók sem dicsekedhetnek azzal, hogy életszínvonaluk optimista életszemléletre adna okot. Hiszen tudjuk, hogy a bérből és fizetésből élők többségének jövedelme az európai átlag egytizede, miközben áraink átlagosan az európai uniós árak körülbelül egynegyedét teszik ki. Sőt több termék esetén mára el is érték, vagy meghaladták azokat. Az alacsony munkabérek ugyanakkor növekvő munkaintenzitással járnak együtt a termelőszektorban. Az IMD svájci gazdaságkutató és vezetőképző intézet ez évi kiadványa szerint a vizsgált 47 országból Magyarország a második a termelékenység növekedése és harmadik az órabérek alacsony szintje tekintetében. Nálunk alacsonyabb órabérek csak Indonéziában és Oroszországban vannak. Ugyanakkor az ún. GINI-index, ami a szegények és a gazdagok közötti szakadékot méri, nálunk magasabb, mint a környező országokban, és ráadásul növekszik.

Egy felmérés szerint 1997-ben Magyarországon a lakosság 30–35%-a európai uniós mércével mérve elfogadhatatlanul szegény volt. A szegénység, a kilátástalanság szintén nem teszi az embereket optimistává. Márcsak azért sem, mert ez a fizikai és szellemi felfrissülés lehetőségeinek elérhetetlenségével, az egészséges étkezés megfizethetlenségével jár együtt. A szegénység, az alacsony életszínvonal ráadásul a dolgozók jelentős részénél olyan munkakörülményekkel jár együtt, amelyek maguk is elkeseredést okozhatnak.

Munkakörülmények

Az összeszerelő üzemek munkarendje Magyarországon több helyen is olyan, hogy azt az Európai Unióban nem engedélyeznék. A munkavállalók tartósan napi 14 órát vagy folyamatosan több héten át hétvégeken is dolgoznak. Több helyen meg van tiltva a dolgozóknak, hogy a munkaidő alatt egy percre is leüljenek. Egyébként a *The Economist* című brit gazdasági szaklap 1999 szept. 11-i száma 26 országban vizsgálta, hogy a munkaerő hány százaléka dolgozik 40 óránál többet egy héten. Magyarország a 7. helyre került, mint olyan ország, ahol a dolgozók több mint 80%-a dolgozik több mint 40 órát egy héten. Ennél megdöbbentőbb, hogy a listán egyedülállóként, nálunk a nők még ennél is rosszabb helyzetben vannak. Közülük ugyanis több mint 90% dolgozik 40 óránál többet hetente.

Sok helyen nyomást gyakorolnak továbbá a nőkre azért, hogy ne vállaljanak gyermeket, impliciten megfenyegetve őket azzal, hogy ha gyermekük lesz, akkor nem jöhetnek vissza dolgozni. Ezzel a politikával összhangban nem is vesznek fel dolgozni kisgyermekes anyákat. Nálunk továbbá rendkívül egyszerű az elbocsátás is. A svájci kutatók szerint e tekintetben is a lista élén vagyunk, hiszen a 47-ből a 3. helyet „vívtuk ki” magunknak.

A munkakörülmények hatással vannak a fizikai és a lelki egészségre egyaránt. A magánéletbe való drasztikus beavatkozás — a gyermekvállalás „büntetése”, a családdal töltendő hétvégék „elvétele” — szintén hozzájárulhat a pesszimizmushoz, főleg ha arra gondolunk, hogy a munkavállalónak általában nincs hova fordulnia segítségért, hiszen a külföldi cégeknél általában nincsenek szakszervezetek, ahol

pedig vannak, ott a szakszervezeti vezetés ugyanúgy ki van szolgáltatva a munkaadónak, mint bármely más munkavállaló. A panaszkodás, a kritika könnyen végződhet elbocsátással, hiszen — mint látjuk — ez nálunk nagyon is könnyű, és munkanélküli is van bőven a piacon. A kiszolgáltatottság érzése sem növelheti az emberek optimizmusát.

Egészségi állapot

A munkanélküliség, a szegénység, a nagy szakadék a szegények és gazdagok között, a kiszolgáltatottság, és az ezekkel együttjáró stresszhelyzetek párhuzamosan a 10 éve folyamatosan romló egészségügyi infrastruktúrával nyilvánvalóan hozzájárul ahhoz, hogy hazánk Európa legbetegebb lakosságával „büszkélkedhet”. A *Business Central Europe* 1999. júniusi száma közli azt a 35 országot tartalmazó listát, amely szerint nálunk rosszabb egészségi állapotot az elemzők csak 9 országban találtak, és ezek között egyetlen olyan ország sincs, amelynek egy főre jutó nemzeti jövedelme elérné a magyar szintet. Vagyis a GDP nagysága és az egészségi állapot között nincs közvetlen összefüggés. Ez azzal is magyarázható, hogy a GDP-ben benne van a külföldi cégek által termelt érték is, amellyel szabadon rendelkeznek: ha akarják, ki is vihetik az országból. Egy olyan országban ezért, mint Magyarország, ahol az ipari üzemek döntő hányada van külföldi kézben, a nagyobb GDP nem feltétlenül járul hozzá a lakosság életszínvonalának, életkörülményeinek és életminőségének javulásához. Az egészségi állapotot a munkakörülmények, a szegénység, a munkanélküliség, valamint a szegények és gazdagok közötti szakadék mellett sokkal inkább az befolyásolja, hogy mennyit szán a kormány a GDP-ből az egészség megőrzésére és visszaadására, vagyis a gyógyításra. Ez az érték pedig nálunk tartósan alacsony. Ma az egészségügy a 10 évvel ezelőtti összeg csupán felét kapja támogatásként, miközben a romló egészségi állapot ennek sokszorosát indokolná. Az IMD tanulmány így fogalmaz: „Az egészségmegőrzéshez rendelkezésre álló magyar intézményrendszer nem felel meg a társadalmi igényeknek.” Ez helyezésünket tekintve azt jelenti, hogy a vizsgált 47 országból csak 8 országban találtak az elemzők rosszabbul működő egészségügyi intézményrendszert. Ez a megállapítás annak is köszönhető, hogy míg nálunk a GDP kb. 4,5%-át fordítja a kormány egészségügyre, addig ez az érték pl. Ausztriában 9,7, Németországban 9,5, Írországban 7,9, és Finnországban 8,3%. Így egy lakosra vetítve pl. Ausztria és Németország hétszer annyit költ egészségügyre, mint Magyarország. Valószínűleg nem független ettől, hogy a vizsgált 35 országból a lakosság egészségi állapotot tekintve Ausztria a 7., Németország pedig a 15. helyen van.

A *Business Central Europe* 1999. júniusi száma is hasonló következtetésekre jut, és felhívja a figyelmet a rossz egészségi állapot gazdasági fejlődést veszélyeztető hatására.

A rossz egészségi állapot és a folyamatosan csökkenő várható élettartam között is nyilvánvalóan van összefüggés. Nem javíthatja az emberek optimizmusát a rossz egészségi állapot, a leromlott egészségügyi rendszer és ennek következtében — betegség esetén —, a gyógyulás esélyeinek folyamatos romlása sem.

Gazdaságpolitika

A rendszerváltás óta változó hangsúlyokkal bár, de lényegében neoliberális, monetarista gazdaságpolitikát folytatnak Magyarországon a kormányok. Ennek lényege a fogyasztás visszafogása és a külföldi cégeknek nyújtott kivételesen kedvező támogatások rendszerének együttese. A fogyasztás-visszafogás az alacsonyan tartott béreken keresztül összefügg az elszegényedéssel. A külföldi cégek támogatása pedig sérti a hazai vállalkozások érdekeit, rontja gazdasági—piaci esélyeit, és ezzel torzíja a piaci versenyt. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy folyamatos értékátcsoportosítás zajlik le a hazai vállalkozók és a lakosság kárára és a külföldi cégek javára. Ezt úgy is lehetne fogalmazni, hogy a magyar ember „másodlagos állampolgárrá” válik saját hazájában, ami szintén nem növeli az optimizmusát.

Növelheti továbbá a pesszimizmust az is, hogy nincs a nemzetnek jövőképe, nincs ami az emberek többségét valóban lelkesíteni tudná. A tudás továbbra sem érték. Nem véletlen, hogy tovább folytatódik az „agyelszívás”, vagyis, hogy a fiatal, tehetséges szakemberek — lehetőségek híján — külföldre távoznak. Az IMD által vizsgált, 47 országot tartalmazó listán e tekintetben is nagyon rossz helyezést értünk el.

Ezenkívül az emberekben nincs elég bizalom a politikai vezetőkkel szemben sem, hiszen azok ígéreteiket rendszeresen megszegik.

Az emberek tudása, energiái kihasználatlanok maradnak, mert még mindig nagyon gyenge a civil társadalom, és nagy a hatalmon lévők és nem lévők közötti távolság. Mindezek a problémák szintén táplálói lehetnek a pesszimizmusnak.

Társadalmi értékrend, etika

Végül néhány a gazdaságtól kissé távolabbi, de azért vele összefüggő kérdésre szeretnék röviden kitérni. A magyar társadalom „szöve” jelenleg „szakadozott”. Alacsony szintű a kooperativitás és a szolidaritás. Az IMD tanulmány úgy fogalmaz, hogy a 47 ország közül csak hétben gyengébb a társadalmi kohézió, és a politikusok igyekezete a kohézió megerősítésére, mint nálunk. A hazánkban működő cégek társadalmi felelősségérzete rendkívül gyenge. E tekintetben rosszabb helyzetet csak 5 országban találtak az IMD kutatói. A felelősségérzet hiánya megmutatkozik a környezettel szembeni felelőtlenségben is.

Egy ENSZ elemzés szerint Magyarország területének 11,2%-án a levegő erősen szennyezett, és a lakosság 44,3%-a olyan helyen lakik, ahol a levegő szennyezettsége károsítja az egészséget. Ez összefügg valószínűleg azzal, hogy a 47-es listán csak 3 ország előz meg bennünket a tekintetben, hogy a vállalkozások tevékenységét „nem nehezítik szigorú környezeti előírások”. Ezt úgy is mondhatnánk, hogy nálunk a vállalkozások érdekei előbbre valók, mint a lakosság egészséges környezethez való joga. A rossz levegő, a zaj rontja az egészségi állapotot és ezen keresztül, az valószínűleg szintén növelheti a pesszimizmusra való hajlamot is.

Végül fel kell vetni még egy fontos erkölcsi—etikai problémát is, ez pedig a jog előtti egyenlőség kérdése. Elméletileg ez a jog fennáll. A gyakorlatban azonban tudjuk, hogy a helyzet nem így fest. A mai napig a „nagy halak” megússzák a büntetést. A gátlástalanság, a nagy többség megkárosítása megúszható. Ha a kisember tartozik, azt viszont keményen behajítják rajta: elárverezik ingóságait, utcára taszítják. Ha a kisvállalkozónak köztartozása van, bezárják az üzletét. A nagyok viszont kb. 800 milliárd forinttal tartozhatnak a költségvetésnek, és ezen keresztül a lakosságnak. Ez nem valódi jogegyenlőség, sőt nem is valódi demokrácia. Emiatt az átlagembernek nagy a kiszolgáltatottsági érzete, és kisebb az optimizmusa saját helyzetének, lehetőségeinek és jövőjének megítélésével kapcsolatban.

Összefoglalás

A vázolt gazdasági problémákat sűrítve fejezi ki a HDI mutató, vagyis az emberi fejlődés indexe. Ez a mutató ugyanis vizsgálja az életszínvonalat, az egészségi állapotot, a munkához jutási lehetőségeket és a környezet helyzetét. Az IMD vizsgálatai alapján a HDI mutató tekintetében 1997-ben 33., 1998-ban pedig 37. helyre kerültünk a 47 országot tartalmazó listán, vagyis egyébként is gyenge helyezésünk 4 hellyel tovább romlott. Valószínűleg ez is magyarázza az eltűnni nem akaró pesszimizmust.

Visszatérve a bevezető gondolatra nem állíthatjuk, hogy a vázolt gazdasági jellegű problémák és a lakosság pesszimizmusa között közvetlen kapcsolat lenne kimutatható. A pesszimizmust nyilván sok egyéb, többek között történelmi ok is indokolja. Az azonban valószínűsíthető, hogy a vázolt problémák és jelenségek is hozzájárulnak a pesszimista életérzés meglétéhez, legalábbis a lakosság azon rétegeiben, amelyeket a negatív hatások érik. Ez pedig magában foglalja a munkanélküliek és a nyugdíjasok mellett a bérből és fizetésből élők valószínűleg jelentős részét.

Véleményem szerint a pesszimizmus akkor fog átcsapni optimizmusba, ha az emberek többségének életkörülményei és életminősége érezhetően javulni kezd, ha a tudás megbecsülése megnő, ha lesz pozitív és hiteles jövőkép az ország számára, és ha erősödik majd a civil társadalom és így az emberek valóban részt vehetnek saját jövőjük építésében, ahogy Ady mondta: „Ez az ország a mi országunk, itt most már a mi kezünk épít” (*A hadak útja*).

A pesszimizmus halványulásához szükség lesz továbbá még egy fontos dologra, az értékrend talpra állítására. Arra, hogy a „jog asztalánál mind egyaránt foglal helyet” ne csak elmélet, de mindennapi gyakorlat is legyen. Arra, hogy „a politikusok ne a politikából, hanem a politikáért éljenek” (Max Weber), vagyis a nemzet, és ne saját érdekeiket szolgálják, és ezzel vívják ki a lakosság bizalmát, megbecsülését. Az értékrend helyreállítása nemcsak a pesszimizmus csökkenésére, de a gazdasági eredmények javulására is pozitív hatással lenne. Hiszen, amint Pareto, a híres közgazdász—statistikus mondta: „Az olyan társadalom, amelyből száműzték az igazságot és az erkölcsöt, nem lehet sikeres”.

Cseh-Szombathy László

Szeretek vitatkozni. Hiszek abban, hogy a különféle nézetek, vélemények konfrontálása előnyös a tudományos megértésre. Ezért megragadom az alkalmat, hogy vitára keljek az általam nagyon nagyra becsült Solymosi Frigyes professzor téziseivel, amelyeket a Professzorok Batthyány Köre tagjainak szétküldött levelében fogalmazott meg a pesszimizmus szerepéről a jelenlegi riasztó demográfiai helyzet kialakulásában. Biztos vagyok felőle, hogy a Professzor Úr úgy érti ezt a hozzászólást, aminek számom: elismerésnek korunk egyik kiemelkedő polihisztora irányában.

Mikor körlevelét megkaptam, megkerestem egyik általam nagyra becsült pszichológus barátom, s megkérdeztem, hogy ő hogy is tudná definiálni a pesszimizmus—optimizmus konstrukció párost. Válasza korrekt volt, de számomra nem volt kielégítő: pesszimista vagy optimista az, akit az erre a célra szerkesztett vélemény, attitűd skálák alkalmazásakor kapott válaszok summája annak minősít. Megemlített néhány ismert skálát, amelyeket nemzetközi összehasonlításoknál alkalmaztak és amelyeket a kutatók alkalmasnak tartanak arra, hogy országok közötti összehasonlításoknál is használjanak, rangsorolva azokat az optimizmus-pesszimizmus dimenziójában. A vizsgálatok általában azt mutatták, hogy Magyarország népe a rangsor pesszimista végén helyezkedik el.

Amire kedves kollégámtól nem kaptam választ, az az volt, hogy az így mért pesszimizmus miként hat, mennyiben befolyásolja az egyes emberek magatartását, pontosabban Solymosi professzor úr kérdésfelvetésére választ keresve: mennyiben és miként vezethető le az országosan kimutatható pesszimizmusból a túlzás nélkül katasztrofálisan magas halandóság, és a gyermekvállalás alacsony szintje.

A halandóság kérdésében van egy halálók, amely esetében kézenfekvő a pesszimizmus szerepe, s ez az öngyilkosság. Aki reménytelennek itéli meg a helyzetét, az lesz öngyilkos. Az összefüggés azonban nem ilyen egyszerű. Az öngyilkosságok gyakoriságának csökkenése a háborúk borzalmait közepe, valamint viszonylag alacsony előfordulásuk a náci haláltáborokban arra mutat, hogy a külső okokra visszavezethető nyomorúság nem vezet feltétlenül az élet eldobásához. Háttha túléljük, s akkor minden rendeződik. Az öngyilkosság inkább olyankor következik be, amikor valakinek önmaga képességébe vetett hite omlik össze. Fennáll tehát a pesszimizmus szerepe, de ez nem független külső körülmények alakulásától.

Öngyilkosság az oka a halálozások mintegy 3 százalékának. Ez magas érték, de ha a halandóság egészét nézem, akkor messze mögöttem marad a rákban és a szív- és vérkeringési elégtelenségekben bekövetkezett halálozásoknak. Kérdés: ezeknél milyen szerep tulajdonítható a pesszimizmusnak?

Bebizonyított, hogy a betegségek bekövetkezésében és különösen alakulásában közrejátszanak a mentális állapotok. Ahhoz azonban még ma sem elegendők ismereteink, hogy az egészségi állapotra kiható egyéb tényezők (környezet, fogyasztás, lakásviszonyok, életstílus, munkavégzés intenzitása stb.) mellett mi írható a pesszimista szemlélet rovására. Eddig például még senki sem bizonyította be, hogy a születéskor várható élettartam Japánban azért a legmagasabb a többi fejlett országhoz viszonyítva, mert a népesség optimista, azt viszont már igen, hogy a töménytelen hal fogyasztása koleszterinszegény táplálkozást jelent, s ez csökkenti a cardiovasculáris megbetegedések kockázatát.

Hangsúlyozni kívánom, hogy nem tagadom a mentális állapot jelentőségét a megbetegedéseknél, halálozásnál, de ez nem feltétlenül direkt: a magyar paraszt nem azért eszik nagy mennyiségű szalonnát, mert pesszimista, hanem mert az ősei is így éltek s másra nem mindig futja: a városi ember sem azért nem megy el idejében szűrővizsgálatra, mert neki már úgyis mindegy, hanem mert fejletlen az egészségügyi kultúrája.

A gyermekvállalás okainak vizsgálatánál Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit több vizsgálat során mutatta ki az attitűdök szerepét. Vitathatatlan ezen kutatások eredményei alapján, hogy a tudatos gyermekvállalás nálunk, de ma már valamennyi európai országban is az egyének, a csoportok attitűdjeitől függő. Kérdés azonban, hogy ezeket az attitűdöket szabad-e kizárólag a pesszimizmus-optimizmus dimenzióban megítélni? Nem szükséges-e például a helyzet racionális megítélését is figyelembe venni, így a jövedelmi viszonyok, a gyermeknevelés költségei, a lakásadottságok, a feleség kereső tevékenysége stb. megítélését is bekapcsolni az attitűdök közé. Saját kutatásaim alapján az általános világnézet és értékítélet az, ami kulcsfontosságú. Őszintén szembe kell nézni a ténnyel, hogy a gyermekvállalás áldozatokkal is jár: a szülőknek számos szükségletük teljes kielégítéséről le kell mondaniuk, kényelmetlenségekkel kell számolniuk, megszorodniuk gondoljaik és nincs biztosíték arra nézve, hogy gyermekük, gyermekeik felnőve viszonzózzák a rájuk fordított fáradságot. Ennek ellenére azok a házaspárok, akik elfogadják a kötelességvállalás eszméjét és örömet tudnak találni abban a szolgáltatásban, amelyet egy vagy több kis lény világrahozásával, majd gondozásával, nevelésével végeznek, megelégedettek lehetnek. Ez azonban már nem az optimizmus-pesszimizmus skálán való elhelyezkedés függvénye.

Csikós-Nagy Béla

Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy a körleveledben foglaltakra mint közgazdász fejtsem ki véleményemet. A népességszökkenés európai problémáit szeretném a figyelem előterébe állítani.

Történetileg hosszabb időszakra visszamenően a tudományos kutatás kapcsolatot vélte felfedezni a gazdasági fejlettség és a népességszaporulat között. Az általános társadalmi-gazdasági fejlődés függvényében egyfelől nőtt az élveszületettek aránya és az átlagos életkor, másfelől erősödött a szaporodásra irányuló hajlam. Az előbbi nyilvánvalóan a javuló egészségügyi és anyagi ellátottságnak volt az eredménye. Az

utóbbi motivációja viszont változatos. De az okok között a gazdaságnövekedésnek is fontos szerepe volt. Ez a tudományos gondolkodás egybeesett az első és a második ipari forradalom időszakával. Ezek a forradalmak még döntően a létszámnövekedésen alapultak. Egyfajta körforgásban szemlélték az iparosodási folyamatot és a népességszaporodást. Ez az atlanti-centrikus világ gazdaság időszak volt, amely elsősorban Európára korlátozódott, ahol elsőként ismerték fel az anyagi jólétet mint az emberi értékek fontos hordozóját.

A gazdasági fejlettség és a népességszaporulat viszonyában a XX. században új törvényszerűségek jelentkeztek. Ezekkel a kérdésekkel a közgazdaságtanban leginkább a Nobel-díjas S. Kuznetz foglalkozott. A *népesség, a tőke és a növekedés* című munkájában található a Durand által szerkesztett táblázat, amely az 1750–1960 idősakra 10 éves átlagokban tájékoztat az éves népszaporulatról Európában és a világ többi részén. Európában az évi népességszaporulat 1750–1850 között 6%, 1850–1930 között pedig 9,6% volt. A világ többi részén ezek az értékek 4,3, illetőleg 4,8%-ot adtak. Ezzel szemben az 1930–1960 közötti időszakban Európában a népességszaporulat 4,7%-ra csökkent, a világ többi részén ezzel szemben 14,3%-ra emelkedett. Az angol klasszikus iskola talaján megfogalmazott Say-féle egyensúly-elmélet ezzel elvesztette érvényességét.

Az európai népesedési jellemzőkben végbemenő változás különösen drasztikusan mutatkozik meg Magyarország esetében. Az 1870-es népszámlálás hazánkban még középkorias, extenzív népesedési helyzetet rögzített. A családokban átlagosan 6 gyermek született, viszont a várható átlagos életkor csak 38 év volt. A magas halálozási arány miatt a természetes szaporodás 3–4% között mozgott. Ez a helyzet a következő évtizedekben javult. A XX. század indulásakor a természetes szaporodás már elérte a 11–12%-ot. Ez elsősorban a halálozási arány csökkenésének tulajdonítható. A demográfusok az idő tájt a magyarságot fiatalos népességgént jellemezték arra utalva, hogy a 60 éven felüliek az össz-népességnek csak 7,7%-át tették ki. Ez volt a két világháború közötti időszak jellemzője is.

De a második világháború után Magyarország demográfiai válságba sodródott. Alacsony szinten állandósult a termékenység: az átlagos gyermekszám 1,8%-ra csökkent. Ezt az időszakot különösen jól ismerem, miután lényegében ez idő tájt kapcsolódtam be a gazdaságpolitika vezető elitjébe. Részt vettem azokban a vitákban, amelyek különösen az 1960–1973 időszakában a demográfiai probléma megoldását központi problémaként kezelték. Sokan a kedvezőtlen trend megváltoztatását olyan feladatnak tekintették, amire a gazdaságpolitikának is koncentrálnia kell. Ezekben a vitákban mindig akadtak hangadók, akik úgy vélték, hogy van megoldás, csak azokat a problémákat kell megoldani, amelyek a nők munkába állítása révén léptek fel. Ezért olyan intézményi rend kialakítását sürgették, amely tehermentesíti az anya gyermeknevelési kötelezettségeit. Ekkor épült ki erőteljesebben a bölcsődei és a napköziotthon-rendszer. Bevezetésre került a gyermeknevelési segély. Az az igény jelentkezett, hogy minden olyan terméket, amely a gyermekek ellátását, szórakoztatását stb. célozza, állami dotációval alacsony áron hozzák forgalomba stb. Újra és újra felmerült a lakásprobléma megoldása, mint ami egyengeti az egy családra eső gyerekek számnövekedésének útját. Ezzel függött össze a paneles házakban a kevesebb négyzetméter és több lakás építés politikája. A dolgokat lehetne folytatni. A magam részéről az egész irányzattal nem értettem egyet. Utaltam arra, hogy a lakásokat nem egy generáció számára építjük és felhívtam a figyelmet azokra a veszélyekre, amelyek abból adódhatnak, hogy a politika illúziókat kergetve szűkíti a gazdaságnövekedés erőforrásait.

Ne értsél félre: az angolszász típusú kapitalizmussal sohasem értettem egyet. A 30-as években a jóléti közgazdaságtan eszmevilága állt hozzám a legközelebb. Ezt ma szociális piacgazdasággént írjuk le. Tehát már fiatalon egyetértettem a „szociális ernyő” koncepcióval. De kifogást emeltem a rögtönzött, a napi politikai vitákban

formálódó olyan intézkedésekkel szemben, amelyek a legkülönbözőbb visszaélésekre adnak lehetőséget, haszonélvezői pedig elsősorban nem is azok, akiknek szánják.

Érdemes elgondolkozni azon, mi magyarázza, hogy a demográfusok már most leírhatják, miszerint a XXI. század első évtizedeiben a népességszökkenés fokozódik, és 2011-től az évi 50 ezer főt is meghaladhatja. Gondolom, hogy az általam kezdeményezett gondolatkifejtések keretében erre is választ kaphatunk. Valamint arra is, hogy a hasonló problémákkal szembesülő európai országokban hol a helyünk. Mélységesen egyetértek azzal, hogy a problémát napirenden tartsuk, és mindent elkövessünk olyan társadalmi közérzet megerősítésében, ahol a fiatalság kedvező jövőbeni várakozás reményében hozhat döntést családalapítási ügyekben. Sajnos az általam belátható időben ehhez nem sok esélyt látok. Ehhez a politikai személyiségek negatív szelektálódásának irányzatát kellene megváltoztatni. Ebben látom ugyanis a fő problémát. A kommunista rezsimben ez még valahogy érthető volt. Mi az oka azonban annak, hogy a 90-es években e téren javulás alig tapasztalható?

Enyedi György

A feltett kérdésre a válaszadás igénye jogos, sürgető és indokolt sokféle választ keresni. Ám ne arra keressünk választ, hogy pesszimizmusunk milyen fokú (ez amúgy sem bizonyítható), hanem a népesség fogyásának tényezőit tegyük mérlegre! Három tételt előre kell bocsátani.

1) A magyarság alacsony természetes szaporodása (amely húsz éve már fogyásba fordult) *igen régi keletű*. A 18. század vége óta rendelkezünk demográfiai statisztikai adatokkal: a magyar természetes szaporodás mindig érezhetően elmaradt a délkelet- vagy kelet-európaiaktól, sőt a Magyar Királyságon belül is elmaradtak a magyar többségű megyék a szlovák vagy román többségűektől. Az ormánsági egykezés kezdeteit *Andorka Rudolf* is a 18. század végére vezette vissza. A demográfiai magatartás hosszú idő alatt alakult ki és lényegét tekintve nem változott a rendkívüli fordulatokban bővelkedő 19. és 20. század során. Ami nem jelenti azt, hogy a 21. században sem változhat meg, hiszen számos európai országban jegyezhetünk fel demográfiai fordulatokat, ám csak lassú, több generációra kiterjedő módosulás képzelhető el. Az európai társadalmakban hosszú távú demográfiai ciklusok írhatóak le, ezek összefüggést mutatnak az urbanizációs folyamatokkal s az urbanizált társadalmak jólétével. A ciklusváltás több évtizedes időtartamú.

2) Az alacsony természetes szaporodás nem magyar, hanem közép-európai jelenség. Követjük tehát annak a kulturális régióknak a demográfiai magatartását, amelyhez tartozunk — ez eléggé logikus. Ez a magatartás eddig markánsan eltért a kelet- és délkelet-európai demográfiai hagyományoktól — bár az elmúlt évtizedben ez utóbbi területeken is zuhanásszerűen csökkent a természetes szaporodás.

3) A demográfiai magatartást igen nagyszámú társadalmi tényező befolyásolja — koronként, országonként, országrészenként eltérő mértékben. A tényezők csak részben kvantifikálhatóak, hatás-erősségük nem bizonyítható. A logikus hipotézist egyik helyen s időben bizonyítani véljük — s rögvést lelünk ellenpéldát. Valószínű, hogy a sokféle tényező bizonyos belső szerkezete lehet előnyös vagy hátrányos a természetes szaporodás szempontjából, ismétlem: helytől, időtől, kultúrától függően. *Egyetlen* tényezővel soha nem magyarázható egy demográfiai jelenség.

A továbbiakban néhány elterjedt, logikus, ám vitatható felfogáshoz szeretnék megjegyzéseket fűzni.

a) *A népesség fogyásának az alacsony születési arány az oka.* Ez tévedés. Először is: a magyar születési arány — európai összehasonlításban — nem különösen alacsony. Magyarországon egy nő 1,38 gyermeket szül termékenységi ideje alatt, ami közel áll az európai átlaghoz (1,44). Ez magasabb a dél-európai termékenységi aránynál! (Spanyolország: 1,15; Olaszország: 1,22.) Hozzátehető: a gyermektelen nők aránya ma lényegesen alacsonyabb, mint az 1930-as években volt. Azért is születik kevés gyermek, mert alacsony a szülőképes korú nők száma. A nagy törés 1955–65 között következett be. Az abortusz korlátlan engedélyezése, többféle (erkölcsi, gazdasági, jövőképi) társadalmi válság egyidejű jelenléte mellett, zuhanásszerűen csökkentette a gyermekszámot. Az akkor született, kis létszámú női korosztályok mostanában fejezik be szülőképes időszakukat. Másodszor: a fogyás fő oka a magas halálzási arány, elsősorban a középkorú férfiak körében — ez közismert. Ha nemcsak a születési arány lenne közép-európai, hanem a halálzási arány is, talán nem is fogyna a népesség. Lehet, hogy gyorsabban csökkenthető a halálzási arány, mint ahogyan a születendő gyermekek száma növelhető. A magas halálzási arányt sem könnyű ellenőrzött tényezőkkel magyarázni. Vizsgálatok szerint az életmód a valószerű fő ok, az amúgy igencsak alacsony színvonalú egészségügyi ellátás csak szerény mértékben (15–20%-ban) „felelős”. Harmadszor: a népesség számát a vándorlási egyenleg is befolyásolja. A kilencvenes években a kivándorlási többlet is jelentősen hozzájárult a népességfogyáshoz. A szabad kívándorlás és a szigorúan korlátozott bevándorlás eleve népességcsökkentő hatású.

b) *A gyermekes családok gazdasági helyzetén javítani kell.* Logikus és elkerülhetetlen lépés — kérdés, hogy milyen lesz a hatása? A kormányzati beavatkozásoknak ez a fő területük. Az alacsony természetes szaporodás a magyar kormányzati köröket az egész 20. század során foglalkoztatta. A gyermekes családok anyagi helyzetét javító első kormányzati intézkedések 1912-ben születtek (családi pótlék a közalkalmazottaknak; 1938-tól az ipari alkalmazottaknak is). Az 1967-ben bevezetett gyermekgondozási segély (gyes) a világ leghosszabb időtartamú és legkedvezőbb jellegű segélye volt. Hatására megnövekedett a születések száma, de csak átmenetileg; nem nőtt érzékelhetően az egy nőre jutó gyermekszám, csak az első gyermek születését hozták időben előre. Az anyagi támogatások növelése ösztönzően hat a gyermekvállalásra, ám — a magyar s általában az európai tapasztalatok alapján — csak csekély mértékben.

c) *A gyermekvállalást korlátozza a házasságkötések csökkenése.* Lehetséges, de korántsem bizonyos. 1998-ban a magyar újszülöttek 1/4-e házasságon kívül született — ez olyan magas arány, hogy nem lehet devianciának tekinteni, inkább egy új magatartás —, ami az élettársi kapcsolatok terjedését jelzi. Dániában a gyermekek fele házasságon kívül születik, a dán nők gyermekvállalási kedve Európában mégis a legerőteljesebbek közé tartozik (1,75 gyermek/nő). A korábban idézett legalacsonyabb dél-európai termékenység pedig olyan országokban alakult ki, amelyekben a házasságon kívüli párkapcsolat szinte ismeretlen.

Egy sor más tényező is mérlegelhető. Ilyen például a gyors urbanizáció, amely egy generáción belül járt életmódváltással, s a lakótér összezsugorodásával (a paraszt-portán a háztelek is a lakótér része). Az általánosítástól visszatart az a tény, hogy Európa két legmagasabb termékenységű országa a minden szempontból különböző Albánia és Írország.

Ennyi bizonytalanság mellett nincs biztos terápia. Ezért kell a tényezők széles körében eredményre törekedni, a gyermekvállalásra kedvező feltételeket kialakítani. A reményt keltő kísérlet is kudarcot vallhat — s mindez csak hosszú évek múltán derül ki. De még siker esetén sem képzelhető el egyetlen generáción belül olyan termékenység-növekedés, amely a fogyást megszüntetné, legfeljebb a következő generáció esélyei javulhatnak. Néhány évtizeden belül a hazai népességfogyás csak bevándorlási többlet esetén szűnhet meg. Ez már nem demográfiai kérdés.

Fekete Gyula

A pesszimizmus nálunk — hiteles életérzés. „Pusztulunk, veszünk, mint oldott kéve, széthull nemzetünk”. Más kérdés, hogy a széthullást maga a pesszimizmus is gerjeszti, tehát a széthullás pesszimizmusunknak nemcsak oka, egyben okozata is.

Hiteles életérzés — mondom, és nagyon sok forrása közül példaként itt csak egyre, a huszadik századra utalok.

Nyomorgattatásaink, vereségeink, nemzeti tragédiáink iszonyú halmazatára. Egy-mást érték benne a magyarságot letaglózó sorscsapások, történelmünk legsötétebb, legkegyetlenebb, letragikusabb évszázada volt. Kegyetlenebb a tatárjárásnál, a törökidőknél is; irtottak, ritkítottak, súlyosan megsebesítettek bennünket azok, de nem halálosan, nem gyógyíthatatlanul. Az élni akarást nem ölték ki belőlünk.

Elborzaszt század vági zárszamadásunkban a leltár: Trianon, a harmadrészénél kisebbre zsugorított ország, veszített háborúk, bukott forradalmak, szétszóródásunk, szétszórattatásunk a világban, idegen megszállás, szolgai alávetettség majd fél évszázadig, gonoszul kitervelt adósságsapda, beláthatatlan távlatú kamatrabszolgassággal — súlyos sebek, bár ezek sem halálosak, gyógyíthatnák mind az élni akarás. Ám a sebek szövödményei — bűnösen ostoba politikák segédletével — elhatalmasodtak rajtunk, bennünk, s lettünk az önpusztítás világrekorderei — lássuk, Uramisten, mire megyünk ketten! —: öngyilkosság, művi abortusz, 42 év óta mélyülő népesedési csőd — bejegyzett, hitelesített világrekordjaink. Dobogós a helyezésünk a világgá szétszórásban-szétkószálásban, a családok bomlásában, az italozásban, s újabban megcéloztuk a narkóban is a dobogót. Seholy ilyen halmazatban az önpusztítás rekordjai — egy sorsverte nép *kollektív öngyilkossága ez.*

Kiapadhatatlan forrása a pesszimizmusnak. S a magyarság sorsát, jövőjét illető közönynek, érdektelenségnek is.

Megjátszott ez a közöny? Mintha arra szolgálna újabban, hogy elkendőzze a személyes belenyugvást a magyarság halálos ítéletébe.

Húsz-harminc évvel ezelőtt még szokás volt ezt az ítéletet nyíltan, akár az ország nyilvánossága előtt kimondani. *Jó pont járt érte, a politikai érettség bizonyosságának számított. Százával* hozhatnék rá példát közéleti vitáimra érkezett levelekből, feljegyzéseimből, újságkivágásaimból. Csak mutatóban:

„Még ha ki is halna egy nép, az emberiség marad. Ha talán egy szín hiányozni is fog az emberi világból, észre sem veszi senki, nem éri számba vehető károsodás azzal az emberiséget.” (Hozzászólásból.)

„Mennyivel könnyebb volna az életünk manapság, ha nem magyarul szólnánk a Kárpát-medencében, hanem németül... Nem értem egyesek félelmét a nyelv kihalásától. Hiszen ilyen apró malőr már más nemzeteket is ért.” (Újságcikkből.)

„Vegye Ön tudomásul, hogy a haza fogalma rég kihalt minden magyar fiatal szívéből!... A plajbászát lenne mire koptatni bőven Önnek is, nem ilyen hülye, demagóg irkafirkákra... Már mindegy a magyar fiatalságnak, hogy majdan kik lakják ezt az országot, már nem érzeleg magyarságán, ide már nem érzi kötöttnek magát.” (Levélből.)

Csak a nacionalisták hiszik, hogy „szörnyű csorba esnék az emberiségen, ha az ő fajtájuk hiányoznék belőle... Mellesleg azért számolgatják olyan nemzetiszín kokárdás fölbuzdulásokkal újabban a születéseket.” (Vitacikkre küldött levélből.)

Ha el is pusztul a magyarság, „nem maradna a helyén légüres tér. Emberek jönnének a helyébe, ilyen vagy olyan nyelvű emberek, teljesen mellékes, milyen nyelvűek. Életképesebbek, az biztos, minthogy túlélők, tehát még teljesebb értékkel vinnék tovább az emberi kultúrát. Mellékes, milyen nyelven veszekednének a pult

előtt. Ma már ez a nagy többség véleménye, fiatalok közt mindenesetre ez. A szemináriumon például kétharmados többséget képviseltünk." (Riportból.)

„Jelen voltam, amikor a közgazdasági egyetemen nyilvánosan kifejtették: minek kinlódunk mi a magyar nyelvtannal, amikor úgyis el fog tűnni ez a nyelv, csak a nagy világnyelvek valamelyike marad meg, csak azt érdemes megtanulni.” (Felszólalásból.)

„Kipusztulunk? És akkor mi van? Jönnek a kínaiak. Mit érdekel engem, ötven év múlva kik élnek itt.” (Orvosegyetemisták vitájából.)

KSH jelentés: a múlt évben 21 ezerrel fogyott a lakosság száma. Műsorvezetőnő: „Kezdem azon, ami jó hír... kevesebb a kisgyerek.” (Kossuth Rádió, 1984. II. 29.)

„Hogy mi lesz a társadalommal, kihal vagy szaporodik, ugyan mit érdekel engem, ha életem végére értem!” (Tihanyi „antiany” leveléből.)

„Tudatosult bennem, hogy voltaképpen egyáltalán nem érdekel, mikor hal ki az utolsó magyar.” (A legnagyobb példányszámú napilap vezérpublicistája cikkéből.)

Mostanában ilyesmit már nem írnak le vezérpublicisták. *Ugyanattól* a vezérpublicistától sem olvastam ilyet mostanában. Noha ítéletüket a helyzet igazolni látszik. Számolgatni sem kell a születéseket meg a halálozásokat, úgy megiramodott a pusztulás. Azok, akik 20–30 évvel ezelőtt még névvel, címmel aláírt levélben bizonygatták, hogy az a jó, ha kevés a gyerek, „annál jobban élünk, minél kevesebben vagyunk”, s hogy csak nacionalisták számlálgatják a születéseket — „fasisztoid”, írta a naplójába Csalog Zsolt, amikor egy írószövetségi közgyűlésen felszólalásomban kitértem a népesedési gondokra —, azokra, akik világgá kiáltották, hogy nem veszít azzal az emberiséggel, ha a magyarság eltűnik a térképről, s csak a „szélsőjobbaldalt” érdekli, mikor hal ki az utolsó magyar, azok ma már nem kiáltják világgá. Csak gondolják ugyanazt.

Kivétel azért kerül. A hazai és ez európai népesedés gondjait tárgyaló kötetemet (Vérem, magyar kannibál! Vádirat a jövő megrablásáról), melyben a hazai főtudoroktól a Római Klubig begyűjtött, kevés híján ezernyi idézettel igyekszem dokumentálni a világméretű fogalomzavart, tájékoztatlanságot, ellentmondásokat, születéseket, amikor a Magvető két évi jegelés után kiadásának támogatására terjesztette elő, az egyik zsűritag így indokolta ellenszavazatát: „Akkor adjuk ki Szálasi összes műveit is!”

Ez nyolc éve történt. A zsűritag ma is a jövő tanárait oktatja az egyetemen, a média kedvence, mindmáig kitart a magyarság sorskérdéseit illető allergiái mellett, s — épp a minap hallottam a tévében — ma is fasisztázik.

Egyébként azok, akik magukban már eltemették Magyarországot, s még nem mentek világgá, és szorgalmasan tanulnak valamilyen idegen nyelvet egyelőre itthon, többnyire az angolt — nincsenek túl sokan. Túlsúlyban vannak viszont azokon a posztokon, ahol a közvéleményt csinálják, a társadalmi közérzetet vezérik, és parttalan a táboruk. Olyanok sokadalma, akik nem öntudatos hívei ugyan a pusztulásnak, viszont cselekvői azáltal, hogy természetesnek veszik a természetellenest, a megiramló fogyást, és sem a politikában, sem a szakmájukban, sem a közéletben, sem a magánéletben nem tesznek ellene.

Megvonják a vállukat: — És akkor mi van?

Pár évvel ezelőtt egy széles körű felmérésen 25 közgondunkra kérdeztek rá, és a válaszok első számú közgondunkat a 23. helyre rangsorolták.

Ugyancsak pár évvel ezelőtt nyolc „vezető értelmiségi” felhívással fordult a nyilvánossághoz, milyen *legfontosabb* kérdések tisztázására, rendbe tételére volna szükség a rendszerváltásban a kibontakozáshoz. A felhívásukban felsorolt 43 „legfontosabb” kérdés között nem jutott hely a valóban legfontosabbnak.

Pusztulunk, veszünk? „Érdektelen” írta a kérdés bolygatására a *Magyar Napló*. Az Írószövetség (!) folyóirata.

Kell-e bizonygatnom, hogy az a közvélemény, amely megírámló pusztulásunk jelzéseire, tényeire vállrándítással felel, s amely hozzászoktatta már a képzeletét olyan jövőképhez, melyben nincs tovább helye a magyarságnak, nem sugározza az optimizmust magából, sokkal inkább a pesszimizmusra hajlamos?

Sándor András írta, nem sokkal halála előtt: „Saját, személyes halálával megtud békülni az ember: földi személyiségét leveti, s csak azt, ami benne az egyetemes élet része, viszi át egy másik dimenzióba. S ennek a halál percében való békességnek része a tudat: a közösség, mely nemzette, s melynek ő maga is utódokat adott, tovább él. De hová lesz ez a békesség, ha szemünk a közösség halálára nyílik? Micsoda kétségbeesést viszünk akkor magunkkal, mely akkor már változhatatlan és egy örökkévalóságig megmarad?” — ennyi elég annak a jelzésére, hogy pusztulásunk elmélyülése nem csak, sőt nem elsősorban a vállrándítók pesszimizmusát gerjeszti.

Értelmetlen volna egy rövidke írásban a pesszimizmus igen számos és változatos okainak-forrásainak a feltárására vállalkozni, de a legszűkebbre szabott felsorolásból sem hagyhatom ki a médiát. A sajtó pártállami monopóliuma — a lényegi tényezőket tekintve — úgyszólván érintetlenül vészelte át a felemás rendszerváltást, és akaratlanul is, szándéktalanul is bő forrása volna a pesszimizmusnak, bár ezt a legjobb indulattal sem foghatnám rá, hogy szándék nélkül teszi. Az Aczél fészek-aljában kelt, pártnevelte szerkesztők, újságírók szemlélete bizonyára sokat változott az elmúlt években, de a bőrükből nem bújhattak ki, érzelmeik, vonzalmaik, indulataik általában túléltek a „frusztrációt”, és legkivált fölélednek, ha a sajtóbeli munka — hol direktben, hol nagy áttételekkel — *önigazolásra* kínál alkalmat. S ez a föléledés nem ritkán eldurvul — hiszen nincs mitől tartaniuk, mint a pártállamban, szinte ugyanúgy uralják a terepet —, elvadul a „minél rosszabb, annál jobb” gyakorlatáig.

Végezetül: pesszimizmusunk — *hiteles életérzésünk* — legbővebb és kiapadhatatlan forrása: elvénülésünk. A közeljövő legnagyobb terhe, méghozzá olyan teher, amelyen semmiképp sem könnyíthetünk. Jelenleg a magyar társadalom mintegy harmadrésze nyugdíjas, leszázalékolt vagy egyéb okból ellátásra jogosult. S ez a hazai átlagos életkorhoz viszonyítva a magyar társadalom ma a világ legtragikusabban elvénülő társadalma. A félelmes arányú biológiai előregedés terhe hosszú évtizedekig feloldhatatlan, következményei elháríthatatlanok. Szövődményei a közéletben, a közgondolkodásban, az életellenes érdekviszonyok elhatalmasodásában gyógyíthatatlanok.

Nem váratlanul tört ránk, évtizedek óta számolhattunk vele. Íme, egy 29 éves figyelmeztetés:

„A társadalom előregedése meggyorsult, viszont az eltartási teher, ha emiatt valamicskét nőtt is, egészében egyelőre csökkent. Kevés a gyerek, és ez *egyelőre* kedvez az életszínvonal alakulásának, hiszen azoknak a fogyasztási javaknak egy részét, melyek — normális esetben — a növekvő utódokat illetnék, a felnőttek társadalma éli fel. Később kell ezt majd visszafizetni — uzsorakamattal. Néhány év múlva elkezdődik az a folyamat, amely elkerülhetetlen már: *évről évre tízezrekkel többen hagyják abba majd a munkát, a termelést, mint ahányan elkezdik*. És ha azt akarjuk, hogy ez a folyamat *ne tartson tovább 1990-95-nél*, sürgősen tennünk kell valamit. A népesedéspolitikai évtizedekkel előre gondolkodik és tervez, itt a tűzoltómunka — amelyben pedig volna gyakorlatunk — nem sokat használ.” (Éljünk magunknak? 379. o.).

Hánytam a falra a borsót a nyolcvanas években is — mintha épp a pesszimizmus okaira kérdeztek volna rá:

„Ha túlságosan nagy azoknak az aránya egy társadalomban, akiknek nem mindennapos élményük, gondjuk, ábrándjuk a jövő, akkor ott túl sok ember kezd pillanatnyi érdekei, kívánságai szerint élni, gondolkodni, cselekedni, minthogy nagyobb távlatban sem érdekek, sem vágyak, tervek, szándékok remények nem kötik

a jövőhöz. Életkori sajátosságnak vehetem, hogy az öregembereket elég általánosan, mindennél inkább a *jelen* izgatja s a *múlt* foglalkoztatja. Azon, hogy mi lesz húsz, harminc, ötven év múlva, nemigen gyötrődnek. A fogyás miatt hirtelen elöregedő társadalom közgondolkodása szükségképpen alakul így: eltompul az új iránti érzék, kevés a hajlandóság az áldozatra, s a távlati érdekek, a jövő gondjai, szükségletei fokozatosan háttérbe szorulnak. Annál nagyobb a *közvetlen és pillanatnyi* érdekek vonzása — „éljünk magunknak!” —, elfogyasztani a még elfogyaszthatót, kiélvezni a még kiélvezhetőt — utánam az özönvíz... Már csak ezért sem lehet ifjúság- és jövőpárti az elvénülő társadalom. Az *egyéni lét elkerülhetetlen pusztulásának tudata párosul a közösségi lét pusztulásának felkomorló előérzetével és mint az élő szervezetet a gócosodó rák áttételei, szövődményei, úgy fertőzi meg az egész egész közéletet, és az egész magánéletet ez a gyógyíthatatlannak tetsző kórosodás.*” (Vé-reim, magyar kannibálok! 333—334. o.).

Társadalmi elvénülésünk sokkalta nagyobb teher a gerincroppantó, nemzeti jó-vedelmünk jelentős részét évről évre fölemésztő dolláradósságnál is. Végzetesen le-romlott a keresők és eltartottak kívánatos aránya, folyamatosan szorítja lefelé az elérhető életszínvonalat. Gáttalanul nőnek a betegellátás költségei, s ezzel együtt nő a társadalmi rezszi. Következésképp romlanak a külpiacon a cserearányok. A reáljövédelmek és reálnyugdíjak értékállóságának megőrzése egyre inkább ellehe-tetlenül — és így tovább, tovább. Az elvénülés megrontotta a korszerkezetet, meg-bontotta a társadalmi folyamatosság egyensúlyát, s ezzel automatára kapcsoltak a pusztulás erői: minden külön ráhatás nélkül évről évre nagyobb arányban fogy a születés, nő a halálozás — ha nem szabunk gátat — a teljes pusztulásig.

Talán ezt sem kell bizonygatnom, hogy a világ legragikusabban elvénülő tár-sadalmában a pesszimizmus hiteles életérzésnek tekinthető.

Hogyan lehetne ebből az állapotból elmozdulni? — kérdezi a körlevél. — Ki mit tehetne pesszimizmusra hajló életszemléletünk megváltoztatásáért? Szavakban egy-szerű a válasz: meg kell szüntetni az okait, eldugaszolni forrásait. Tettekben lehe-tetlennek tetszik, annyi minden elromlott már.

Pedig ez idő szerint kedvezőnek mondható a kívánatos cselekvés politikai háttere. A forradalom óta a jelenlegi parlamenti többség s a jelenlegi kormány az *első*, amely — a jelekből ítélve — elszánta magát pusztulásunk, önpusztításunk fékezésére, megállítására, s egyelőre csak remélhető megfordítására. Tehát egy *biztató jövőkép* felmutatására is. Voltaképp az *első jövőpárti, életpárti* hatalom. Tengernyi ellent-mondással, ügyetlenkedéssel, szerencsétlen szövetségi politikával, de legfontosabb sorskérdéseinket illető vitathatatlan jó szándékkal is.

Négy évtized ostromzárától megviselt, rendkívül nehéz terepen.

A „népirtás” ENSZ egyezményben kodifikált büntettét tételesen megvalósító, ci-nikusan halálpárti Bokros-csomag átvételére kétmilliónyi igénylő jelentkezett önként 1998-ban a szavazatával, nálunk már nem érv a politikában, hogy a nemzet élni szeretne. Nálunk már az is történelemfordító lépésnek számít, ha egy kormány lefűjja a család, az anya, a gyermek ellen évtizedek óta vezényelt hadjáratokat, s az élet, a család pártjára áll. Igaz, csak tüneti kezeléssel-orvoslással, igaz, a „szo-ciólpolitika” Prokrusztész-ágyába nyomorítva a családot, de csorduló jószándékkal, nyilván.

Ami a pesszimizmust termő bajok *hatékony* orvoslását illeti: még mindig volna rá lehetőség. Noha az irreverzibilis állapot vészesen közelít.

Természetesen ez időig is volt rá lehetőség. Nem éltünk vele.

Fodor András

— Valóban pesszimista n?p vagyunk-e, vagy csak — különböző okokból kifolyólag — ránk ragasztották ezt a címkét?

Nehéz lenne ezt a kérdést igennel vagy nemmel megválaszolni, mert egy nép túlságosan heterogén közösség ahhoz, hogy egyetlen jelzővel jellemezni lehetne. Kiváltképp olyan tulajdonság tekintetében, amelyre nézve egy nép egyedei nagyon is különbözőek. A kérdés szerencsésebb megfogalmazása talán az lenne: lehetséges-e, hogy a magyar népen belül a végzetesen pesszimista emberek számaránya meghaladja a más népeknél található számarányt?

Erre a kérdésre sajnos a válasz egyértelmű igen.

— Ha valóban azok vagyunk, mi lehet ennek az oka?

Kapásból lehetne temérdek okot felsorolni. De előbb nézzük a tényeket.

A „fekete háromszög”, ahol országos átlagban is a legnagyobb az öngyilkosságok száma, Magyarország déli részén, Szegedtől nyugatra található. Ha arra járunk, gazdag tanyákat, jómódú falvakat, szép, tiszta házakat látunk. A szegénység, a nyomor nem jellemző arra a vidékre. Az öngyilkosságok magas száma szinte népbetegség-szerűen azonban igen. Az is tény, hogy a rendszerváltozást követően szignifikánsan csökkent az öngyilkosságok számaránya.

— Lehet-e az ok a történelem, vérzivataros történelmünk, a sok veszített háború, az idegen elnyomás és az ezek következményeként kialakult szegénységünk?

Biológus vagyok és genetikus. Ezért hajlamos vagyok arra, hogy a genetikai tényezőket a legfontosabbnak tartsam. Meggyőződésem, hogy az alföldi öngyilkosságok magas számában szerepet játszik a rokonházasságok gyakorisága és a beltenyésztettség az adott földrajzi területen.

Ennek feltárására nem kellene mást tenni, mint családfákat elemezni. Genetikai drift a szakkifejezés arra, amikor a populáció izolált részében bizonyos génváltozatok (allélek) a beltenyésztettség, rokonházasságok miatt felhalmozódnak. Olyan ez, mint a bezárt ablakú szoba, ahol felhalmozódik a rossz levegő. Hiányzik a természetes génáramlás, a *gene flow*. Így alakulnak ki a tájjellegű koponyaalkatok, így halmozódnak fel kisebb közösségekben bizonyos vércsoportok (például a nullás vércsoport a baszk népben) — ártalmatlan, de genetikailag meghatározott jellegek, de ugyanígy felhalmozódnak a gének rossz változatai, rossz alléljai is.

Az öngyilkosságra való hajlam és képesség genetikailag meghatározott, bizonyos kórképek (pl. mániákus depresszió) része. Aki erre genetikailag nem predesztinált, az képtelen kezét emelni önmagára. A külső tényezők, a történelem tehát önmagában aligha magyarázat az öngyilkosságok magas számára a „fekete háromszög”-ben, de elősegítheti, hogy az öröklött rossz hajlam, az öngyilkosságra való készség a felszínre törjön és realizálódjon. Mig ugyanis a 0-s vércsoport mindenképpen megjelenik, ha a genetikai konstitúció (genotípus) olyan, a pszichiátriai-pszichológiai genotípus penetranciája és expresszivitása általában nem 100%-os, tehát nem törvényszerű az sem, hogy az öngyilkosságra hajlamos egyén feltétlenül végezzen önmagával.

Ha nem lennénk álszentek, akkor bizony tisztességes humán populációgenetikai vizsgálatokat kellene folytatni az öngyilkossági gyakoriságban vezető és a kontroll térségekben. De vajon erre költik-e a kutatási pénzeket az ezzel foglalkozó emberek? Félek tőle, hogy nem, már csak azért sem, mert a szociológusok, pszichológusok, orvosok közül nagyon kevesen tudják a genetikát, s talán eszükbe sem jut a genetikai tényező.

Mindezek előrebocsátása után beszéljünk a kérdésben szereplő kiváltó okról, mint a rossz hajlamot kórképpé segítő tényezőről: történelmünkről.

Azt gondolom, hogy mindaz, ami velünk történt a történelem során, nem teljesen független a genetikától. Annak okát a külső tényezőkön kívül magunkban, menta-

lításunkban is keresnünk kell. Mentalitásunkat, a velünk történetekre való reagálásunkat két fontos tényező határozza meg: öröklött lelki sajátságaink és kultúránk. Mivel a magyarság genetikailag rendkívül heterogén, megint csak hiba lenne a magyar nép öröklött lelki sajátságait mint kizárólagos tényezőt említeni. Nagyon sokfélék vagyunk. De nem is mehetünk el mellette. „Sok minden jellemző a magyar emberre”. Az is, hogy a nagyon kemény körülmények között megkeményítjük magunkat, ha kell, a jég hátán is megélünk. Tudunk nagyok lenni, hősök lenni, de az is jellemző ránk, hogy a nagy erőfeszítés után a nagy összeomlás következik. És jellemző ránk az is, hogy amikor jól megy sorunk, kiül az arcunkra az öntelt, zsiros mosoly, és nem hajtunk többé úgy, mint amíg bajainkból kimászunk, a legrosszabbtól megmenekülünk. Mindez nem igaz valamennyiünkre, de távolról nézve mégis ilyen összkép alakul ki bennünk önmagunkról. Mint ahogy az sem igaz valamennyiünkre, hogy kverulánsak, agresszívak lennénk, és mégis köztudott: két magyar általában háromfelé húz. Nem véletlen, hogy a nyugati magyarság — elmentében például a lengyelekkel vagy olaszokkal — szekértáborokba tömörül, s mindent megtesz, hogy egymás életét megkeserítse. Talán ezért nem győzhetett a Rákóczi-szabadságharc sem, talán ezért lett oly keserű a szánk ize a rendszerváltozás éveiben, és acsarkodtunk mindaddig, míg négy évvel később újra a nyakunkra nem ütek azok, akiktől azt hittük: már megszabadultunk tőlük. Felkelünk bátran és egységben a zsarnok ellen, hogy megveretésünk után pár évvel már *Ferenc Jós*aként és *Jani* bácsiként emlegetjük őket. Életünket és egzisztenciánkat kockáztatjuk a hősi napokon, hogy azután a gyermekeinknek már ne is meséljünk 56 csodájáról. Ilyen a mi lelki beállítottságunk. Megalkotjuk, megrajzoljuk csodálatos történelmünket, hogy azután ne higgyünk benne magunk sem.

Az *István a király* c. film egyik legcsodálatosabb pillanata, amikor *Koppány* bukásához asszociálja a film valamennyi későbbi hiábavaló hősi harcunkat és bukásunkat. Számomra megdöbbentő és fájdalmasan igaz.

Nos, ez az a mentalitás, amely részben ahhoz kellett, hogy a történelem során az történjen velünk, ami történt, de ugyanez a mentalitás a feltétele, hogy a történelem — nem közvetlenül, hanem közvetve — *kiválsa belőlünk a teljes önfeladás reflexét*. A teljes önfeladás szélsőséges formája, amikor eldobjunk magunktól életünket. Olyan helyzetben, amikor a cseh összeszorítja a fogát és némán ellenáll; amikor a franciát megmenti a humora; a németet a hatalmas ereje (amelyik, ha mégis elfogy, a személyiség magyart is „megszégyenítő” totális összeomlásához vezet); az angolt pedig a józansága. Buta általánosítások talán ezek, mégis: sokunkra jellemző. Mint populációra, népre talán nem, de sok honfitársunkra igen.

A sorozatos vereségek, legszentebb álmaink, forradalmaink bukása keserűséget és reménytelenséget vált ki mindenkből. A háborúról, amelybe hazájáért harcolni ment el a szerencsétlen fiatal, hogy azután testi, de mindenképpen lelki nyomorékként térjen haza, kiderül, hogy idegen érdekekért folyt és szégyenletes dolog volt. Az ő élete azonban ráment. A szent forradalomról, amelyért harcolt, kiderült, hogy „ellenforradalom”, amelyben a részvétel jutalma a bitó, a börtön és a megáláztatás. A hős pellengérre kerül, pályáját megtörik, a gyáva áruló, a besúgó pedig halad előre a társadalmi ranglétrán.

Vajon mire tanítja a gyermekét, unokáját a háborúban megrokkant, a forradalomban tönkrement, pályáját tört ember, és mire a megjutalmazott áruló? A nyilas vagy kommunista párttag?

Mindehhez szegénység és nyomorúság is járul, ez újabb stressz tényező. De ennél sokkal súlyosabb hatása van az igazságtalanságnak, amikor a jó tanulóból koldus, a kétujjnyi-homlokúból milliomos lesz. Amikor az igazat meghurcolják, a hazugot a piederstálra állítják.

Érzékeny ember, öngyilkos hajlamú ember számára mindez könnyen lehet kiváltó tényező.

Magyarországon Mohács óta a jellemek kontraszelekciója folyik. Ez nagyobb baj a szellemi kontraszelekciónál is, mert az emberek természetes jóra törekvését negatív szelekciós tényezővé alakítja. Ez is *genetika*. És amikor minden a józan tisztesség ellenében szól, az skizofrén állapotot jelent, az öngyilkosságra hajlamos embernek újabb lökést jelent, hogy a benne szunnyadó önpusztítás szellemét szabadjára engedje.

— *Szerepet játszik-e ebben a század barna és vörös diktatúrája, és az ezzel összefüggő események? Van-e kapcsolat pesszimizmusunk és a korai elhalálozás és/vagy a születések számának drámai csökkenése között?*

Az előbb kifejtett gondolatok alapján a válasz egyértelmű igen. Amit bizonyít, hogy a rendszerváltozás után, noha a gazdasági jólét aligha érte el a „fekete háromszöget”, az öngyilkosságok számaránya máris jelentősen csökkent. Sajnos a születési arányszám nem, sőt a Bokros-csomag után — amelyiket én a vörös diktatúra utójátékaként éltem meg — drámaian csökkent.

— *Hazánkban magas színvonalú az orvoseképzés, ennek ellenére felmerül a kérdés: felelős-e mindezekért az egészségügyi ellátás?*

Két szempontból feltétlenül az. Nincs kellő súllyal jelen az orvoseképzésben a mentálhigiéné, de elsősorban a pszichológiai szemlélet és szaktudás. Injekciókkal és tablettákkal nem lehet a depresszióra való hajlamot gyógyítani. *Pszichoterápiával azonban nagyon sok öngyilkos-jelölt életét meg lehetne menteni.* A másik hiányzó dolog az orvoseképzésben a *genetika*. Dicséretes, hogy egyre több orvosegyetemünk ad modern, molekuláris biológiai szemléletet hallgatóinak. De tudomásom szerint egyetlen orvosegyetemünk sem adja meg azt a szaktudást, amelyet a betegségek, elsősorban a *lelki betegségek genetikai hátterének ismerete jelentene*, és nincs is olyan kutatási program, amely az öngyilkosság populációgenetikai elemzését tűzné ki hazánkban. Sok pénzt el lehet költeni szuicid-kutatásokra és szép tanulmányokat lehet írni. Ezenközben azonban a lényeggel, a genetikai háttér feltárással való foglalkozik a kutya sem.

— *Lehet, hogy minden ok neveltetésünkben keresendő: az iskolában, a családban, a társadalmi szokásokban, a káros szenvedélyekben, az egészségtelen életmódban?*

Ezek a tényezők sok ember számára megadhatják a végső lökést végzetes tettük elkövetéséhez, de ezek következmények. Sokat lehetne tenni, ha a sportra szánt milliárdok nem félművelt, pénzéhes vezetőkhöz és tehetségtelen futballisták zsebébe kerülnének, hanem biztosítanák a mindennapi mozgás és sportolás lehetőségét a fiataloknak. Bármelyik nyugati országban szétnézünk, gusztusos sportpályák várják a fiatalokat. Az *egészséges életmód szinte kötelező*. Nálunk még mindig az élsportba fektetjük pénzünket és reményeinket. Nem tudom, hány évtized telik el, míg az emberek rájönnek: a Puskás Öcsik és Kocsis Sanyik a grundokon teremnek. Ha nincs grund, nincs minőségi sport sem. És ezen túlmenően: nincs egészséges ifjúság sem. A család? A családok veszte, hogy megvert kutyaként, állandó vesztésként térnek haza az emberek otthonaikba. Emiatt megy tönkre a házasságok zöme. Érdemes lenne erről egy tanulmányt végezni például sikeres kutatóintézetekben, ahol a házasságoknak több mint fele tönkremegy évtizedek óta.

A szemérmes magyar természetesen ezeket a felméréseket sem teszi meg, mint ahogyan az öngyilkos vidékek populációgenetikai analízisét sem.

— *Hogy mi a teendő?*

Solymosi professzornak igaza van: nem kellene mást tennünk, mint azt, amit a kutatómunkánkban teszünk. Tehát:

1. Tudományosan felmérni a biológiai-genetikai hátteret szisztematikus családfaelemzéssel, a környezeti okokat pedig a szociológia tudományos módszereivel.

2. Létre kellene hozni a lelkeség- szolgálatot, nem autodidakta széplelkekre, hanem képzett pszichológusokra (nem pszichiátereke, hanem *pszichológusokra*!) alapozva.

3. Mindent meg kellene tenni az *ingerszegény mikrokörnyezet felszámolására*. Meg kellene teremteni az egészséges életmód és önképzés lehetőségét a fekete háromszögben és más búsmagyar vidékeken. Hogyan?

4. Az élsport helyett a tömegsportra koncentrálni.

5. Népszerűvé kellene tenni a „tanulj, képezd magad egy életen át” elvét, és minden lehetséges módon felébreszteni az önmegvalósításra való törekvés igényét az emberekben. Mindezt nem kell kitalálni, csak meg kell nézni, hogyan csinálják ezt Nyugaton.

Végül pedig a 2002-es választásokon biztosítani, hogy sem a vörös, sem a barna diktatúra szellemisége, szellemi örökösei ne térhessenek vissza kis (*bokros*) csomagjaikkal és a *humanizált népirtás más technikáival*. Maradjanak kormányon azok a romlatlan fiatalok, akik, ha hibáznak is olykor, mégis: az élet és a boldogabb jövő igenlői és letéteményesei.

Tartok tőle, hogy hiába írok én, és hiába ír *Solymosi* professzor javaslatára más.

Tettek, szakszerű tettek helyett megjelenik majd egy szívhez szóló tanulmány a Magyar Tudományban, nagytekintetű emberek tollából, akik végigmennék történelmünkön és szónoki kérdéseket fogalmaznak majd meg.

Lelkiismeretünk megnyugszik és minden marad a régiben.

Bárcsak tévednék!

Herczegh Géza

Valóban pesszimista nép-e a magyar, vagy csak ránk ragasztották ezt a címkét? — vetette fel Solymosi Frigyes akadémikus a kérdést. Hogy felelhessünk rá, pontosítani kell megfogalmazását és a válaszadás módját is. „Nemzeti jellem” létezése ugyanis felettébb kétséges és amennyiben valami ehhez hasonló kimutatható, az nem változatlan egyéni tulajdonságok összessége, hanem az adott nép vagy nemzet egyre változó társadalmi szerkezetének tükré és történeti tapasztalatainak összessége. Milyen tapasztalatokkal terhelt meg minket ez a számunkra oly szörnyű huszadik század? Sorozatos kudarcok, katasztrófák után nehéz vidámnak, bizakodónak lenni, ha ezek annyi embert sújtottak és olyan mértékben, mint ahogyan ez nálunk történt. Ugyanakkor viszont erőt merithetünk abból, hogy ezt is, meg azt is szerencsésen túléltek, sarnokainktól megszabadultunk és újra saját lábunkon állunk. Egyénileg mindenki levonhatja maga számára a megfelelő következtetéseket, természete és hajlama szerint pozitív vagy negatív előjellel.

Hogy ezekből az egyéni érzelmekből, hangulatokból mikor és hogyan lesz „közérzet” és „közhasznú” — az persze más kérdés. Mindig voltak, vannak és bizonyára lesznek is olyanok, akik készek mások számára megfogalmazni azt, amit az illetőknek érezniük és gondolniuk kellene, sőt ezt feladatuknak, hivatásuknak tekintik. Addig magyarázzák másoknak, hogy most vidámnak vagy — éppen ellenkezőleg — bánatosnak, optimistának vagy pesszimistának kell lenniük, amíg valami tényleg ráragad az illetőkre a búbanatból vagy a vidámságból, hiszen ehhez számtalan eszközzel rendelkeznek, akárcsak a mindenkori női divatot diktáló személyek. Akadnak bőven, akik bizonytalanok saját véleményük megformálásában és még többen, akik óvakodnak véleményük kinyilvánításától. „Ne szólj szám, nem fáj fejem!” Történelmi tapasztalat, hogy a véleménynyilvánításból bajok adódhatnak. Tehát bólogatnak ahhoz, amit mások ellentmondást nem tűrő, nagy hangon hirdetnek. Vagyis: a pesszimizmus (vagy az optimizmus) nem egyszerűen van, hanem többnyire csinálják és létezését azok állítják, akik egyúttal csinálják.

Vajon sikeresen? Azok, akik a berlini fal ledőlését, a „létező” szocializmus összeomlását kiváltságaik elvesztése miatt személyes kudarcként élték meg, csalódásukat ráragaszthatják-e az emberek többségére? Attól tartok, nem eredménytelenül dolgoznak. A látszat mellettük szól.

Ami mégis bizakodással tölt el, az gyermekeim és gyermekeim barátainak magatartása. Olyan családból származom, mely 1914 előtt még négy—öt gyermeket nevelt. A dédszülők még bíztak a jövőben, abban, hogy gyermekeik boldogulni fognak. Ezt az optimizmust törte meg az első világháború elvesztése és az országnak családunkat is szétszakító felosztása. Szüleim generációjában már a kétgyermekes családmódel volt az irányadó. Sem több, sem kevesebb. Az én nemzedékemben — unokatestvéreket, barátokat ideértve, családonként legfeljebb két gyermek, ha akadt. Az én felnőtt gyermekeim viszont, most, amikor a születések száma minden eddigi negatív rekordot megdöntött, a mienkénél lényegesen nagyobb önbizalomról és — nem félek a szótól — optimizmusról tettek és tesznek bizonyosságot, úgy hogy három-három gyermekük van, de nem csak nekik, hanem tágabb értelemben vett baráti körük valamennyi házaspárának, kivéve azokat, akiknek négy gyermekük van! Hangsúlyozom, nem szűk baráti körörről van szó, hanem meglehetősen szerteágazóról, pestiek éppúgy akadnak közöttük, mint vidékiek, olyanok, akik politizálnak és olyanok, akik sohasem foglalkoztak politikával. Vagyoni, jövedelmi viszonyaik is különbözőek. Nem tartoznak a nagy keresetűek közé, hanem olyan értelmiségiek, akik nem könnyen, hanem sok-sok munkával keresik meg a mindennapra valót és különösen nehezen keresték évekként ezelőtt, amikor gyermekeik születtek.

Kétségtelen, hogy ennek a három- sőt négygyermekes családmódelnek a követése statisztikailag nem ragadható meg. A számok az ellenkezőjét bizonyítják. Ha követik is egyesek, nem elegendő ahhoz, hogy a demográfiai adatok tükrözdhessék. A divat még más, a média eltérő életérzést népszerűsít. A nőknek, férfiaknak önmagukat kell „megvalósítaniok” és nem is gondolnak arra, hogy a gyermekek világra hozatala, felnevelése nagyobb teljesítmény bármilyen számlálásra felső fokánál, bérbe-báronyba kötött diplománál, hiszen semmi mással nem pótolható érzelmi tartalma van. Mire rádöbbennek, többnyire már késő.

Mindezt azért írom, mert magam is sokat hallottam: „Ki tud manapság gyermeket vállalni?” Olyanok mondták, akik éppen nem küszködtek anyagi gondokkal, de a gyermekvállalás nehézségei közé kalkulálták a Barbie-babák és az elektromos játékautók árát is, mert hát ezek nélkül egy gyerek ma már igazán nem lehet meg! Persze vannak százával, ezrével egészen más természetű példák, olyan nehézségek, amelyek között valóban nem tanácsos gyermeket világra hozni, de az igazi, a legfőbb baj mégis a gyermekvállalás gazdasági, pénzügyi kérdésként való kezelése. Mintha a gyerek valaha is rentábilis üzleti vállalkozás lehetne!

Egyénileg semmi esetre sem, de társadalmi méretekben, országosan viszont igen. Az ún. jóléti állam sokfelé érezhető válsága a születések számának visszaeséséből adódik, a társadalom előregedésének elkerülhetetlen követelménye. Nincs és nem is lesz soha olyan nyugdíj- vagy társadalombiztosítási rendszer, mely kielégítően működhetne akkor, ha az aktív keresőkénél nagyobb számú nyugdíjast kell ellátnia. A rendszert toldozgathatják-foldozgathatják, de az nem lesz kielégítő.

Mikorra ismerik fel mindezt a társadalom aktív tagjai? Mikorra válik példaértékűvé, divattá az életforma, mely az anyagi javak gyűjtése mellett, sőt azt megelőzve morális értékekre, érzelmektől átfűtött élményekre koncentrál? Igenis többek lehetünk annál, mint amik vagyunk és alkothatunk olyasmit, amit érdemes átadni az utánunk jövő nemzedéknek. Ha nincs kinek, akkor az egészen valóban nincs, nincs semmi értelme!

De ahogy mondtam, vannak, akik tudják, mit érdemes tovább adniok és már látják is maguk előtt azokat, akiknek majd továbbadják. Reméljük, egyre többen lesznek, annyian, hogy már a statisztika is észreveszi őket. Miért ne segítsük őket?

A „civil társadalom” nem háríthat át minden feladatot az államra, tagjainak maguknak is cselekedniük kell, megfelelő orgánumokat létesítve gondolataik terjesztésére, egyesületeket, tudományos társaságokat alapítva és persze gondoskodniuk kell ezek eredményes működéséről. Jövőnkért mindannyian, külön-külön és egyenileg is felelősek vagyunk!

Jobst Kázmér

Köszönöm, hogy megtiszteltél soraiddal. Valóban sorsdöntő kérdésekre kérsz nem „profi” kollégáktól is választ. Te úgy veted fel, miért pesszimisták a magyarok, én ezt úgy kérdezem, miért nem optimisták ma sem?

Csak a megélt 50 év történelmének ismeretében elemezve: 1) 1946-ban fiatal vegyészmérnökként, telve optimizmussal vettünk részt a háborút követő újjáépítésben. Aztán jött a „fordulat” és — 1949-től — ugyan miért maradtunk volna optimisták: pesszimisták lettünk, nem ok nélkül. Eredmény: 2) 1956 lett, midőn az ország 90%-a újra optimistaként reménykedett a változásban. De nem a november 4-ben, hisz azt követően depresszió lett úrrá. A megtorlást a későbbi „gulyáskommunista” kirakatpolitika sem feledtette. 3) Ha utóbbtól optimista lett volna népünk (és a szocialista tábor), úgy minek is következett volna be 1989? Ha valaha, hát ekkor lelkes és optimista (talán nagyrészt még egységes is) volt népünk, a nemzet. De úgy érzem, a 10 év előtti optimizmusunk lankad. Sajnos bennünk nem tudatos, hogy lobogónk három színe csak együtt, egységben reprezentálja a nemzetet, nem dominálhat hol a piros, hol a fehér, hol a zöld, amint erre nem egy példa volt már, és féltő, még ha átmenetileg is, hogy még lehet. Erre gondolva nincs okom különösebb optimizmusra. Így nem meglepő, pesszimisták lettünk. De ne feledjük, a híres felfedezők, tudósok, politikusok, hadvezérek, alkotók optimisták voltak, mert valamiben hittek. És pesszimista katonákkal sem nyertek még csatát. Talán ez a „hit” hiányzik ma.

Visszagondolok, hogy a II. világháború utáni, romokban levő Németország mély apátiában volt, hihetetlen szociális problémákkal, munkanélküliséggel. Aztán a 60-as évek elején az Adenauer-kormány a Marshall-segéllyel egyszerűen optimizmusra derítette a lakosságot, aminek eredményét láthattuk. Ezzel együtt jelentősen emelkedett a születések száma éppúgy, mint a hihetetlen emberveszteségeket is szenvedett Lengyelországban is, ahol ugyan korántsem volt olyan nagyságú nyugati segély, de volt nemzeti öntudattal párosult optimizmus. Vagy gondoljunk a határon túli magyarokra! Minden okuk megvan/lenne pesszimizmusra. Mégis optimisták, ami megmaradásuk, túlélésük, korábban sokasodásuk talpköve. És az anyaországban 1949-ben még jelentősen magasabb az élveszületettek száma az 1941. évihez viszonyítva. De ettől kezdve csökken, ma 100 ezer alatt van az 1949-es 190 ezerhez viszonyítva. A helyzet valóban katasztrofális. De a pillanatnyi szociális-gazdasági helyzet nem kedvez az optimizmusnak, az emberek nem kis része fásult, perspektíva nélküli, napi megélhetési problémái vannak. Ilyen viszonyok nem kedveznek a rendezett családi életnek, gyermekáldásnak, sokkal inkább az előbb-utóbb halálos élvezeteknek. Mindezt tetézi, hogy a magyar nemcsak tehetséges, invenciózus, de mérhetetlenül individualista is. Ha ez utóbbi negatívumot is beépítjük az alacsony népszaporulat magyarázatába, nyilvánvaló, sok mást többre tart a felelősséggel járó gyermeknevelésnél. Sokszor az az érzésem — járva az utcákat —, hogy még az egy (nem tervezett) gyerek is teher. Az egészségügy a prevencióban vállalhat szerepet. Vonatkozik ez a terhességre éppúgy, mint a korai halálozás kiváltó okaira, a ta-

nácsadásra. Ez utóbbinál pedig a betegségek megelőzésére kell fókuszálni, tudatosítani a lakosságban jelentőségét. De ebben az egészségügy egyedül nem hatékony, csak átfogó neveléssel lehet célt elérni. Az orvosnak a kiváltó tényezők következményeinek kezelése az alapvető feladata. És most eljutottunk az iskola szerepéhez az egészséges életmód, egyén formálásában.

Azt hiszem, a jelenlegi magyarországi pedagógus gárdának nincs a vérében, hogy nemcsak a testnevelő tanár feladata a diák sportolásának figyelemmel kísérése, hanem ez kollektív feladat, mint az én időmben volt. Szinte rákényszerítették a kényelmeseket is valamilyen testmozgásra és a tanár, az osztályfőnök ismételt utánajárt, kérdezett, mikor, mit, milyen eredménnyel teljesítettünk. Nem okozott problémát, ha a sportpálya messze volt, viszont az iskolaudvarba sportuszodát építettek! Igaz, mi nem szálltunk egy megállóért buszra, de a sorozásnál nem is 30% feletti volt az alkalmatlanok száma. A mai fiatalok állóképességét a divatos sportcipő és ruha jellemzi, no meg a folytonos kifogás és igény, ami mögött, tisztelet a kivételnek, nincs teljesítmény. (Persze ez az élet más területéről is elmondható, hisz: „Nem az a fontos, mit mondasz, hanem amit tettél” — mondta Reagan elnök). Az ilyen, nem edzett, nem állóképes fiatalság nemcsak katonának nem alkalmas, de szülőnek is alig. Ha terhes, azonnal „veszélyeztetett” és 6 hónapig otthon van a panellakásban, nem pedig kapál, mint régen a magyar falusi asszony. A férfi meg épp a mozgás (sport) hiányában csak ül, eszik, tévézik és hízik, és minden fertőzést felszed. A magyar fiatalság, elnézést kérek, de „elkorcsosult”, amit számomra a versenysportokban nyújtott egyre hanyatló, igen változó, ingadozó teljesítmény is mutat. Egyszóval, amíg az egész iskolarendszerünk nem törekszik egészséges, állóképes fiatalság tömegmértékű nevelésére, addig a népesség leszálló ágának javulása (mint további kritikus tényező) nem várható. Ha az iskolákban a tanárok szeretettel, családi hangulatban nevelnének, pótolnák az esetleges otthoni hiányt, az így felnőtt ifjúságnak, ha még nem is vált feltétlenül optimistává, a családról, gyerekekről a jelenleginél pozitívabb ismeretei volnának.

Összefoglalva: tudomásul kell venni, a magyarok, ha nem is orvosi értelemben, de betegek, akikre nem az optimizmus a jellemző. Mens sana in corpore sano. Az áthangolás fontos volna, de sokkal lényegesebb az új generációt az erkölcsi normák szellemében felnevelni. Tudom, nehéz feladat, hisz akik ma nevelnek, zömmel nem ilyen szellemben nevelkedtek. De azért hosszabb távra, midőn stabil jogrend lesz az uralkodó, optimista vagyok.

Jókai Anna

A beszűkült tudat következményei

A pesszimista ember kiirtja maga körül a reményt, s az így kiüresedett érzelmi térben a reménytelenség pózában tetszeleg. Mutatós szerep; a mazochistának élvezet, a megtevesztetteknek örjítő hiábavalóság, amit mindegy mivel, de szüntelenül oldani kell.... Nincs cél, amit folyton-folyást közelíteni érdemes, ezért a lét értelme is elveszik. Csak a pillanatnyi jelen tűnik reálisnak — mintha a múlt nyom nélkül múlna el, s a jövő, ki tudja, egyáltalán megtörténik-e? Hódít az „egy tál lencse” filozófiája, amiért a fiú a példázatban magasabb Én-jét majdnem eladta. Persze, ez az „egy tál lencse” mára már korántsem egyszerű éték: húsos falatokkal dúsitott, és luxus-környezetben szerviروزzák. Ha ez az „egyszer élünk, aztán a nagy bűdös semmi” — féle alacsony életelv egy egész nemzet tudatát megfertőzi, hivatalossá, divatossá válik, már nehéz segíteni. Talán mi — kényszerűen szétszóródó magyarok — még

nem tartunk itt. De mintha az ezredvégen egyre láthatóbbá, szinte tapinthatóvá válna a szellemi küzdelem azok között, akik az életet átmulatják, elbohóckodják vagy pusztá vegetációnak élik meg — és akik megbízatásként, feladatként ismerik fel, ezért menet közben is formálják, a világ tovább-teremtésében résztvesznek. Sokszor beszéltem már a kor-lidércről, ami igyekszik elhalványítani a valódi kor-szellemet; szípkaróival, mesterséges fényeivel magához vonzza a gyenge jellemű, befolyásolható, tömeggé alázott népeket; roncsoló sugaraival besugározza a gyanútlan lelket — s vagy azt sugallja, pusztuljunk el látványosan, s ne hozzunk kőlyköket erre a nyomorult sárgolyóra — vagy mámoros gyilkolásra uszít, a természetes haszaszeretetet torzítja el beteges ön-imádatá.

Mindkettő bűn. Mint ahogy nem értékelni az *éppen ide tartozásunkat*, ennek fontosságát, vagy kizárólagos göggel mások kárára működtetni: egyaránt véték. Nincs szükség a „ki-ha-nem-mi”-féle rártartásra, de a hajánál fogva előrángatott kinzó önvádakra sem. Nem irigylem és nem kívánom importálni az amerikanizálódott ál-optimista tudatot, a bárgyú protokoll-vigyorokat — és nem sirom vissza az úgynevezett szocializmus hazugságon alapuló mű-lelkesedését sem... Az a bizonyos tyúk, amit annak idején kispóroltak a fazekunkból, nem aranytojást, hanem bizony záptojást tojt sorozatban, a fészünkbe. A nehézségeket nem szabad eltitkolni, struccpolitika az aggasztó jelenségek előtt a szemet behunyni; a keléseket testszinű kenőccsel leplezgetni, hogy ezáltal csak még tovább mérgesedjenek. Ha ezt tesszük, nem optimisták vagyunk, hanem infantilisak. Ha viszont magatehetetlenül ücsörgünk a bajok kellős közepén s a küzdelmet fel sem vesszük, dicstelen sorsunkért nem okolhatunk mindig másokat. Az ember mai állapotáért nem az Isten a felelős — hanem a szabad akarattal megtisztelt egyéni lélek. Nem nélkülözhetjük a szellemi világ segítségét és útmutatását, de mégis, nekünk magunknak kell az utat bejárnunk. „Segíts magadon, az Isten is megsegít” — a közmondásban nem cinizmus rejlik; gyengéd tanítás ez: a világfejlődés jelen szakaszában megköveteli a teremtet lénytől az aktív közreműködést. Mély részvétet érzek azok iránt, akik az abszolút erkölcsi középpontot (Istent) nem ismerték fel és nem is keresik, így szilárd viszonyítási pontjuk sincsen, amihez életüket — s egy ország életét — igazíthatnák. Szörnyű lehet sötétben és káoszban élni, behatárolt, leszűkített tudattal tapogatózni egy börtönnek vélt megtestesülésben — amelyet a „szupermodern” ember végül kocsmának rendez be: eszik, iszik, pénzt költ, randalírozik, szeretkezik a homályos sarokban. Szüntelenül fogyaszt, miközben ő maga is elfogy, lassan de biztosan. A látszat-nyüzsgésben fokozatosan elgépiesedik. Ugyan miért kimélné életét — végső csömörében — ez a sajnos, mára már „tipikus” emberfajta? Azt hiszi szegény, nincs mit vesztenie — számára, a materiális valóságból kiszakadva, nincs másik, érvényes valóság; nincs ítélet, nincs bíró A törvény nem tudása azonban nem mentesít — így van ez szellemi szintén is. Csak a kegyelemben bízakodhat, s némi enyhítő körülményben a téveszme foglya; ha igaz, hogy a Felettes Hatalmak a lenti hatalmasoknál irgalmasabbak. Az öngyilkosságok emelkedő száma mögött az ilyen-olyan kábítószerekkel csak ideig-óráig ellensúlyozható *nihil* érhető tetten. A *spirituális*, *hosszú távú létezés* felismerésével azonban sokszor a legnagyobb szenvedést is képesek vagyunk viselni, értelmezni, sőt eszközként használni az oly nehéz tökéletesedésben-tökéletesítésben, S ha tragikus, az erőszakolt, éretlen halálok száma még ennél is tragikusabb, ha a *születést* akadályozzuk meg, tudományos érvekkel próbáljuk védeni a tömeges abortuszokat. A gyerek — ha a fogantatás megtörtént — többé nem csak magánügy. Az élet folytonosságának, fenntartásának szent ügye. Annak, aki csak a horizontális élet tudatában rögzült bele, nincs lelkipurdalása, ha a magzatot kigyilkolja. Ő „rendelkezik” a teste felett, büszkén hirdeti, de hát rendelkezik-e, *rendelkezhetik-e* — még ezen logika alapján is — egy új, ugyan még védekezni képtelen, de már gényjeiben meghatározott egzisztenciával?

Az igazi „felvilágosodás kora” — úgy tetszik, még várat magára. Elő-idejét éljük, ha komolyan vesszük: minden azon áll vagy bukik, ki tudjuk-e szabadítani magunkat a megsűrűsödött anyagból, megnemesítve, fölhasználva azt; s mi, közös nyelvet beszélő magyarok és választott vezetőink a *gyakorlatban is akarjuk-e*, amit hangoztatni már így-úgy megtanultunk: hogy *első* az ember. Méltósága, tisztessége, köznapi egészsége, tartalommal teli ünnepei

Minden ezen a vérrel és virággal borított Földön az *emberért*, isteni áldozatból keletkezett és a jövőben az ember egymás iránti áldozatára vár, hogy a Nagy Mű legyen befejezve, igen!

Keszthelyi Lajos

Bizonyos újságok, a televíziók, szóval a média bőven taglalja mint tény, hogy a magyar nép pesszimista. A pesszimizmus következménye az, hogy az ország lassan halad a demokrácia felé (régebben úgy fogalmazták, hogy a szocializmus felé), a nagyobb jólét felé, egyszóval a boldogabb, szabadabb élet felé. A pesszimizmus okául az ország történelmi katasztrófáit említik. Sőt, egyik kiváló politikusunk egyenesen a legelső nagy történelmi megpróbáltatást, az augsburgi csatavesztést említi, mint amely felé, ugyan kérdőjellel, de napjainkban is halad az ország.

Ha őseink pesszimisták lettek volna, akkor Augsburg után bizonyára visszamentek volna az elhagyott sztyeppékre és ott elenyésztek volna. Erős lelkiület, optimista hit kellett ahhoz, hogy nem így döntöttek, hanem a kereszténység felvételével megszilárdították helyzetüket a Kárpát-medencében. A tragédia után felállni és újra kezdeni az országépítést bizony optimizmus. 1222-ben megalkották az Aranybullát, a jogrendszer alapját. (Nagy kár, hogy manapság erről az igazán haladó, nagy alkotásról alig esik szó, pedig a sokat emlegetett Magna Chartá-*val* csaknem azonos időben keletkezett. Nem kellene-e kiváló, sokat nyilatkozó jogászaiknak néha erre is hivatkozni, esetleg ily módon növelve a magyar nép jó érzését, rámutatva arra, hogy történelmünkben vannak még a jog területén is fényes tettek.)

A következő nagy tragédia, a tatárjárás után ismét virágzásnak indult az ország, a virágzás Mátyás király uralkodásakor tetőzött. Tovább vizsgálva a történeéseket azt tapasztaljuk ismét, hogy az ország népét nem törte meg a tatárjárás tragédiája, ellenkezőleg, olyan fejlődés indult meg, amely Magyarországot nagyhatalommá tette. Az ország hosszú ideig ellen tudott állni a félelmet keltő török támadásnak, de végül is Mohácsnál elbukott. Az ország közepe elveszett, de még akkor is megmaradt Erdély, a Felvidék, amely sikeresen tovább őrizte a függetlenséget legalább egy részében az országnak.

A török idők bizony nagy pusztulást okoztak, de az ország megmaradt, sőt képesnek bizonyult a Rákóczi-féle szabadságharc elindítására a Habsburgok ellen. A harc elbukott, újabb tragédia. De ennyi tragédia után újabb optimista fejlődés indult, gondoljunk az irodalmi mozgalmakra, a 19. sz. elejének reform-országgyűléseire. Újabb csúszpontra lépett az ország a 48-as szabadságharc és a független magyar kormány megalakulása során, amelyet csak két nagyhatalom összefogása tudott legyőzni. Az ország ismét talpraállt, a kiegyezés után az építés hatalmas lendülettel folyt. Magyarország újra felküzdötte magát a jól fejlődő országok közé. Nem hiszem, hogy elmaradottnak lehetett volna mondani.

Az első világháború tragédiája, Trianon következett. De a csonka ország nem omlott össze, sikerült a kisebb ország életét stabilizálni.

A második világháborúba alig 20 békés év múlva sodródott bele az ország. Idegen hatalmak (Németország—SZU) harcoltak a kis ország területén, sok minden elpusztult, Budapest romvárossá vált. A szörnyű nehézségek ellenére — és most már személyes tapasztalatokról írhatok — csodáltnivaló demokrácia kezdett kialakulni, az újjáépítés nagy ütemben haladt. Az optimista hangulatot megtörte a kommunista hatalom. 2—3 év után rettenetes évek következtek. De ez is erősítette az ország népét, nem hagyta magát, 1956-ban forradalommal küzdött az elnyomás ellen. Két hetes reménykedés után a forradalmat most már csak egyedül, a szovjet nagyhatalom verte le. Nehéz évek következtek.

1989—90-ben változott a világ. Szabad, független, demokratikus országgá alakultunk ismét és a fejlődés útjára léptünk.

Amit fent elmondtam, mindenki tudja. De talán elfogadhatjuk, hogy az a történelmi hullámvonal, amelyet a tragikus mélységek és optimista magasságok jellemeznek, átlagában felfelé halad. Kicsit elmaradva, de mindig utána kapaszkodva, követi a világ fejlődésének vonalát.

A pesszimizmus azt jelentené, hogy a hullámvonal lefelé tart, egyre jobban leszakad az ország, azt szokták mondani, hogy balkanizálódik, vagy latin-amerikásodik. Azt hiszem, hogy ilyen jelenségeket csak az fedez fel a mai magyar viszonyokban, aki ilyen gondolatokat akar beültetni az emberek fejébe. Lehet, hogy átéltünk Augsburgokat, de nem afelé haladunk. Nehéz elfogadnom azt a politizálást, azt az „adófizetők pénzéből” tartott képviselőt, azt a médiaszereplőt, aki állandóan csak a rosszat hangoztatja. Úgy gondolom, hogy értelmes, erkölcsös okuk az ilyen viselkedésre nincsen, csak egyéni, vagy csoportérdeküket helyezik a nagy közösség érdeke elé. Jó lenne, ha felhagynának a hamis „pesszimizmussal”. Végül idézem Bay Zoltán kiváló fizikusunk könyvének címét, amelyet akkor írt, amikor az Egyesült Izzó vezérigazgatójaként hazája elhagyására kényszerült 1948-ban. A könyv címe: *Az élet erősebb*. Hozzáteszem: biztos, hogy az élet erősebb, mint a pesszimizmus.

Király Tibor

Pesszimista, borúlátó-e a magyar nép? — kérdezi Solymosi Frigyes. Kissé aggódva látok neki a válaszadásnak, mert a tárgynak nem vagyok szakértője és ezért előfordulhat, hogy a véleményemet hibásnak, megalapozatlannak tartja, aki nem ért majd vele egyet. A feltett kérdés nem hangzik újként, nem ritkán mintha úgy, olyként is szólt volna már, mint amely állítást foglal magában: igen, a magyar nép borúlátó.

A *nemzetek sommás jellemzéséről*. A nemzetek karakterét különösen az elmúlt évszázadban szívesen jellemezték egy-egy tulajdonsággal: így lett az angol flegmatikus, a francia szellemes, az orosz mélabús, a porosz militarista, Ausztria pedig szerencsés (felix), miközben a magyar lovagias vagy fennhéjázó volt. A jelzők azonban nem voltak feltétlenül sem állandók, sem egyedüliek, hiszen a barát másnak láthatta a népet, mint az ellenség, vagy mint ő maga, és más tulajdonságokkal is volt jellemezhető más nézőpont alapján.

A nemzetek sommás jellemzése egy tulajdonsággal, ha az igaz volna is, csak meghatározott korban és a nép meghatározott rétegére lehet érvényes, bizonyára arra, amely a társadalmát, a történelmét formálta, és mások szemében megjelenítette.

A nemzet önjellemzése azonban hitelesnek tartható, különösen akkor, ha a jellemzés kedvezőtlen.

A magyarok borulátásának okai. A magyarok pesszimizmusát, sokan úgy vélik, már a Himnusz is kifejezte, amikor balsorsról, valamint a Szózat is, amikor a nemzet nagyszerű haláláról szól. Nem hihető azonban, hogy a XIX. század eleji borulátás, csüggedés — ha volt is — egyenesen átöröklődött volna a mai nemzedék érzésvilágára, hiszen közben sikerek és kudarcok váltották egymást, és új történelmi katalizmák érték a nemzetet. A mai borulátás, ha van ilyen, újabb, vagy új élményekből táplálkozhat.

Az a magyar, aki a XX. század eleje táján született és a század végéig élt, annyi mindent élhetett át, ami csalódottá tehetette, ami megtörhette. Talán emlékeztetni is fölösleges a két vesztés háborúra, az ember pusztulására és pusztítására, a jog nélküli emberré vagy másodrendű polgárrá süllyesztésre, a kulákká minősítésre, a kitelepítésekre, internálásra, a törvénytelen perekre, a vagyonok konfiskálására. A wilsoni elvek megsértésével, az önrendelkezési jog megcsúfolásával határainkon kívülre kényszerített magyarokat sok más baj is sújtotta, ami leginkább abban foglалható össze: a haza elvesztése.

Nem születünk pesszimiztának. Az ember nem születik szorongónak vagy borulátónak, az ilyen világlátás szerzett tulajdonság. Am egy nemzeten belül sem lehet egyetemes érvényű, mert a világhírű művészek vagy a sikeres vállalkozók között aligha fordul elő, de a talajt vesztettek, a munkanélkülivé váltak, a magukra hagyott öregek között annál gyakoribb lehet. Nem minden fajta rossz zúdult, zúdul tehát rá minden egyes magyar emberre. Am összességében — képletesen szólva — az egy főre jutó rossz (vesztesség, fájdalom, csalódás) mennyisége jócskán meghaladja az Európai Unió-beli átlagot. Oka volna tehát annak, ha azt mondanók, hogy a magyar nép a történelmi tapasztalatai miatt borulátásra hajlamos.

A borulátás újabb feltételei. A borulátás semlegesítése. A borulátásra okot adó történelmi tapasztalatok a derüs jelen és a bizakodásra okot adó jövő kilátásaival lennének semlegesíthetők. Am közismert, hogy számos olyan statisztikai mutató van, amely nemzetközi összehasonlításban is a magyarság mostani kedvezőtlen állapotáról vall. Ilyen a középkorú férfiak magas halandósága, az öngyilkosság gyakorisága, az alacsony születési arányok, az alkoholfogyasztás, a dohányzás magas mértéke (vagy mértéktelensége), a robbanásszerűen megnőtt bűnözés, kiváltképpen a fiatalok körében. Gazdasági téren az alacsony produktivitás, a magas árak és alacsony bérek, a munkanélküliség tartozik a negatív tényezők közé. Ezek a jelenségek — akár a borulátás okaként, akár okozataként fogjuk is fel — a rossz társadalmi közérzet tünete.

A jelenünk negatív tünetei azonban közvetlenül aligha magyarázhatók az ötven évvel ezelőtti vagy régebbi tapasztalatokkal — avagy azt kell hinnünk, hogy az utódokban tovább él, amit a nagyszülők, szülők megélték? Még ha ezt hinnék is, azt is fel kell tételoznünk, hogy a jelen idő közállapotai és borús kilátásai azok, amelyek a társadalom el nem hanyagolható részében a kedvezőtlen jelenségek előfordulásának táptalaját adják.

A népesség fogyása. Kétségtelen, hogy a magyar népet fenyegető legnagyobb veszély a népesség számának csökkenése, ami akár tetemesen fel is gyorsulhat. E folyamat megállításának, sőt visszafordításának a szándéka: történelmi parancs.

Gonosz, ellenséges indulat vezetné azt, aki ezt a szándékot, akaratot és ennek megfelelő cselekvést a nacionalizmus megnyilvánulásának tartaná. Mint ahogyan elismerik minden egyes ember jogát az élethez (még ha ő maga ölt is volna), úgy el kell ismerni mint természetes jogot, minden nép jogát a megmaradásra, a magyar népet is; azoktól is elvárható ennek az elismerése, akik a népesség számának csökkenése iránt különben közömbösséget mutatnak.

Annak ellenére, hogy a nép fogyásában némelyek állami eszközökkel fel nem tartóztatható folyamatot látnak, mert olyan civilizációs következménynek tartják, amely Európa nagy részében jelen van, és hogy egyes prognózisok szerint 2500-ra

meghal az utolsó európai ember, mindennek ellenére egy nép nem mondhat le az önvédelemről és a megmaradásról. A nép választott képviselőinek, a kormánynak, a tudománynak, az írástudóknak, az egyháznak és minden jóakarátú embernek annak érdekében kell cselekednie.

A háromgyermekes családmódel. Nagymértékben elterjedt a kétgyermekes családmódel. Az egykezés, amint azt az Ormánság bedeszkázott ajtajú, ablakú falvai mutatják, kipusztuláshoz vezet, a kétgyermekes családmódel a lassú fogyáshoz. A népességfogyás megállítására akkor volna remény, ha a társadalom a legalább háromgyermekes családmódel tartaná követendőnek. Hogy mi minden volna ahhoz szükséges, annak a fősorolásába belekezdeni sem merek, hiszen gondoljuk meg: morális, kulturális, gazdasági, egészségügyi, szociális, munkaügyi, nyugdíjellátási és más viszonyoktól, a közmorál és a szemlélet gyökeres megújításától függ, hogy a legcsekélyebb kedvező változás is elérhető legyen. Ami a legfontosabb: a fiatalok számára kell tanulási lehetőséget, munkahelyeket és általánosan vett kedvező körülményeket, kilátásokat teremteni. A népesedési gödörből ők tudják kihúzni az országot.

Az elit példaadása és felelőssége. Magyarországnak ma nincs több nemzedékre visszanyúló tradíciókkal rendelkező társadalmi, politikai, gazdasági elitje, az új elit most formálódik. A jövő számára meghatározó, milyen értékeket fogad el; mit tart az egyetemes emberi értékekről, az európaiságról, a nemzeti elkötelezettségről, az emberi és nemzeti szolidaritásról. A politikai elittől elvárják, hogy távlatokban gondolkozzék, jövőt építő nemzetstratégiát fogalmazzon meg, személyes igényeivel az ország adottságaihoz igazodjék. A gazdasági elittől (még ha ez ma nálunk sokszor csak álelit) elvárják, hogy mérsékelje az önzését és amikor szükséges, inkább áldozatvállalásával, semmint önzésével tűnjön ki. Az erényekkel kitűnő, jó példákat adó elit az, amely vonzásával alkalmas lehet arra, hogy elősegítse a népben a pesszimista életérzés visszaszorulását, és a megmaradásba vetett hit megerősödését.

Mondják: ez most moralizálás, pedig a társadalmi, gazdasági törvények nem az erkölcs törvényei szerint hatnak. Ez igaz, de az is igaz, hogy nincs olyan társadalom, amelyben ne tudnák legalább megközelítőleg, hogy mi a jó és mi a rossz, vagy hogy mi a hasznos, és mi a kártékony. Értékválasztásra vagyunk kényszerítve.

Nemzetközi összefüggések. A magyar nép jövőjét nem csak ő maga határozza meg, kívülről mind a népesedésben, mind a gazdaságban, mind a kultúrában kedvező és kedvezőtlen hatások egyaránt érik.

Az állam feladata, hogy a kedvező hatásokat engedje nőni, a kedvezőtleneket pedig legalább korlátozza. És eközben tulajdonképpen arra kellene gondolni, hogy az állam mi vagyunk, mert nincs állam nép nélkül, és annak mindnyájan a tagjai vagyunk.

Király Zoltán

Valóban pesszimizmusra, depresszióra hajlamos nép vagyunk-e? Igen, depresszióra hajlamos nép vagyunk, de nemcsak mi, hanem majdnem az egész nyugati, ún. gazdag világ is szenved ettől a tünettől. Mi ennek az oka? Véleményem szerint a következők: A Felvilágosodás óta hamis illúziókat kergetünk. A tudomány és a technika alapvetően boldogabbá tesz majd bennünket, mondták kétszáz évvel, száz évvel ezelőtt a materialista és pozitívista tudósok és politikusok, és ebben hittek is! Azóta a nyugati világ átesett egy hatalmas méretű kísérleten. Az életszínvonal Európában és Amerikában hihetetlenül megjavult, a lakosságnak legalább a fele

kifejezetten magas színvonalon él, de az emberek nem lettek igazán boldogabbak. Ez a jólét, amelytől a boldogságot remélték, továbbra sem ad feleletet arra, hogy pl. mi az élet célja és értelme? Az állértékek kergetése kiábrándulást okoz, előbb vagy utóbb. A nyugati „fejlett” világban a jóléthez igen nagy egyéni szabadság is párosul, de ez a körülmény sem járult hozzá alapvetően ahhoz, hogy az ember értelmesen éljen, hogy legyen célja az életének. A nagy nyugati kísérlet tehát negatív eredménnyel zárult! A következmény: pesszimizmus, depresszió, súlyos esetben öngyilkosság, de legalábbis kiábrándultság. Ez a szindróma a fiatal generációnál még jobban érzékelhető, de mindenképpen meglepő jelenség. További kérdés: mi magyarok, miért járunk elől e súlyos tünetegyüttes megvalósításában? Mert az állértékek kergetése párosul egy másik faktorral, azzal, hogy az ambíció és a lehetőség között óriási a különbség, és ezt nem akarjuk tudomásul venni. Ezt az elmúlt négy-öt évtizedben világosan lehetett látni, különösen a magyar értelmiség, illetve középréteg köreiben. Az osztrák, német, de különösen az amerikai életszínvonalat óhajtották sokan elérni olyan GDP-vel a nemzet zsebében, mely elképesztő távolságban volt és van a gazdag nyugati államok GDP-jéhez képest. Azt hiszem, ez a téves óhaj az oka annak (mintegy 10 év óta), hogy az önkizsákmányolás, önmagunk hajszolása, emésztése annyira feltűnővé lett. Most lehet igazán a magas életszínvonalat hajszolni, amikor a piacgazdasággal párosult szabad verseny és a személyi jogok hangsúlyozása és érvényesítése lehetővé vált! Minden lehetőség megvan arra, hogy az állértékek után fussunk. Mik ezek az állértékek? Minél többet birtokolok, annál boldogabb vagyok, minél kevesebben és kevesebbet szólnak bele a magántörekvéseimbe, annál szabadabb, annál megelégedettebb vagyok. Felelősségérzet ne zavarjon sem Istennel, sem embertársaimmal, még talán magammal szemben sem, akkor elérem célomat és boldogságomat: kielégíthetem szinte a végtelenségig igényeimet, kívánságaimat, vágyaimat, és akkor boldog leszek.

Ha mindezek állértékek, akkor mik lennének a valódi értékek? Senki nem állíthatja azt, hogy elemi szükségleteink kielégítése nem primér jellegű. Éhesen, ázva-fázva, magányosan senki nem élhet tartósan. Ismert a mondás: „Üres hassal nem lehet himnuszt énekelni!” Tamási Áron szerint a világban valahol otthon kell éreznünk magunkat. Társ(ak) nélkül üres az élet. Az elemi szükségletek kielégítése egy küszöbértékig — de csak eddig — feltétlenül szükséges. Sokszor nem is lehet a természetes szükségletek kielégítését túlzásba vinni: pl. nem lehet tízszer annyit enni, mint amennyit a gyomor és emésztőrendszerünk befogadni képes. De igenis lehet az állértékeket a végtelenségig fokozni: a birtoklási vágynak gyakran nincs határa, a népmesékből és a gyakorlatból egyaránt ismert az, hogy a hatalomvágynak, a hírnév fokozásának nem lehet a végére jutni. Ezzel szemben a bölcs nyugalma, békéje, megelégedettsége, aktív szeretete, a halál elfogadása (nem pedig a kérdés kétségbeesett kerülése) és a halál utáni tökéletesebb élet remélése (vallásosság), a szerelem és a barátság igazi élvezése mind-mind igaz értéket jelent. El lehet képzelni, hogy az ilyen tulajdonságokkal rendelkező „bölcs” ember pesszimista, depressziós?

El lehet képzelni, hogy az a vallásos ember, aki mindent eltűr, mindent elhisz, örül az igazságnak, nem keresi állandóan a maga hasznát (nem a szavakat idézem, csak a gondolatot) végül is pesszimista lesz vagy öngyilkosságba menekül? Elméletileg ugyan lehetséges, de gyakorlati példát szinte nem lehet előhozni.

Ezek az okai tehát a magyar nép különös hajlamának a depresszióra: nevezetesen az állértékek hajszolása nyugati mintára és annak tudomásul nem vétele, hogy az ambícióink és a lehetőségek között sokszor nagyon nagy a különbség. Ezt a helyzetünket súlyosbítja az, hogy nemcsak a Felvilágosodásból származó téveszmék terjedtek el nálunk, hanem ezt tetézte a negyvenéves hivatalos materializmus, pozitívizmus, ateizmus is. A végeredmény: szorongás, pesszimizmus, kétségbeesés, öngyilkosságok. Van-e remény arra, hogy ezt a folyamatot megfékezzük? Van! Világszemléletünkben, életmódunkban változásra van szükség. Nem szabad hiszéke-

nyen abban reménykedni, hogy a féktelen birtoklási ösztön-kielégítés meghozza számunkra a nyugalmat és boldogságot. Az értékrendet helyre kell állítani. El kellene fogadnunk azt, meghozzá tömeges mértékben, hogy az igazi emberi értékek, amelyek értelmet adnak az életünknek, elérhetők és megvalósíthatók. Ha Magyarországon tömeges változásokat akarunk elérni, akkor az oktatást és nevelést nem szabad egymástól elszakítanunk, nem helyeselhetjük azt, hogy az oktatók és a diákok is „világnézetiileg semlegesek” legyenek, a család nevelő, tradíciót fenntartó hatását anyagilag és erkölcsileg is fokozni kellene különböző állami támogatásokkal. A semlegesség helyett tegyük le a garast a vallásos nevelés mellett, természetesen a szabad választás megsértése nélkül. Az amerikai dollár bankjegyen ez olvasható: „In God we trust”, vagyis Istenben bízunk. A világ egyik legdemokratikusabb országában ez a hivatalos álláspont még ma is. A cél érdekében úgy látszik, kibírik. Hazai fiataljainkra bizonyára kedvezően hatna, ha körházi látogatásokkal, öregek, elhagyatottak gondozásával aktív módon jót tennének. Ez az életmód biztosan hozzájárulna lelki békéjük kialakulásához és a valódi értékek becsüléséhez. A szülők, pedagógusok és közéleti emberek jó példája is elengedhetetlen. Gondoljuk meg, milyen rombolást idézett elő a nyugati és keleti nagyhatalom két vezetője (a világ urai) vagy a hazai politikusok egy részének önzése, birtokvágya az ifjú generáció köreiben! Általában nem hittük el azt a miniszteri magyarázatot, hogy a piacgazdaságban vannak, előfordulhatnak a munkával nem arányos óriási sikerdíjak. Még az akkori kormányfő is utalt arra, hogy az ilyesmit meg kell szoknunk a kapitalizmusban. Láthattuk, hogy a szocialista tervgazdaság hithirdetői hogyan váltanak át, és lesznek profi kapitalisták. Antall József kifejezésével ezek a vezetők a marxizmusból csak a tőkét tartották meg, de azt nagyra becsülték. Az emberek tanúi voltak annak, hogy a NATO ellen érvelő főtisztból hogyan lett a NATO-ba törtető miniszter! A politikát figyelő emberek hallották az egyik mai pártvezetőtől, hogy X párttal nem kötünk egyezséget, de különösen nem akkor, ha Y lesz a miniszterelnök. Az egyezkedés mégis megszületett, és a nyilatkozó politikus miniszter lett Y kormányában.

Lehet ilyen példákkal jó irányba terelni a kiábrándultságot, pesszimizmust, cinizmust, hiteltlenséget? Az új generáció nem szereti csupán az érveket, a jogi szillogizmusokat, de fogékony a példákra, az emberiség jelen nagyjainak tanúságtételére. Einsteint lenyűgözte Albert Schweitzer példája: azt mondta, hogy hihetetlen, hogy a század közepén ilyen emberek is élnek és hatnak a nyugati világban. Századunk második felében kalkuttai Teréz anya szinte megdöbbenette a nyugati és keleti világot, az öregeket és fiatalokat, a legműveltebbeket és tudatlanokat azzal az egyszerű cselekedetével, amelyet a végletekig komolyan vett: hogyha csak egy pohár vizet adunk a legelhagyatottabb, a legjelentéktelenebb, a legkisebb embernek, ez Isten szemében nagyon jelentős tettek számít. Ha ez csak csepp a tengerben, akkor is jelentős, mert a tenger gazdagabb lett egy cseppel, amely hiányzott belőle. Beláthatjuk, hogy a valódi értékek szeretete és követése megment bennünket a pesszimizmustól és depressziótól.

Van-e kapcsolat pesszimizmusunk és a születések számának csökkenése között?

Azt hiszem nincs, legalábbis közvetlen kapcsolat a két jelenség között nincs. Az ok-okozati kapcsolat a magyar nép hamis értékrendje és a kisszámú születés között keresendő. Az állértékek utáni hajsza nem egyeztethető össze a gyermekekkel járó áldozatvállalással. További baj az, hogy az emberek nagy része már nem tekinti áldásnak a gyermeket, hanem csak tehernek („teherben van”, „terhes lett”). A katasztrofális helyzet nem az anyagiak hiánya miatt alakult ki, hanem az ésszerűtlenül nagy igények és a téves értékrend miatt. A majomszeretet, a gyerekek fegyelmezésének hiánya, a gyerekek elhalmozása mindenféle szükségtelen javakkal, a családi vagyon és a család kényelmének ésszerűtlen növelése, mind-mind feltűnő jele az értékekkel kapcsolatos rend megzavarodásának. Mi lenne a megoldás? Úgy kell

nevelni az új generációt, hogy a gyermeket áldásnak tekintse. Csak ha tömegesen meggyőződik a magyar nép arról, hogy az áldozatvállalás igazi erény, nem pedig ügyetlenség vagy tehetetlenség következménye, csak akkor vállalnak az emberek Magyarországon is több gyermeket. A végső megoldás tehát az, ha az újabb generáció világlátásában jelentős változás következik be. A gyermek és a családok állami megbecsülése nyilván jó irányban hat majd, de nem ez az alapvető gyógyszere a magyarországi katasztrófának, hanem a helyes neveltetés, a helyes világnézet elterjedése, az értékek helyes hierarchiájának tömeges tudatosulása.

Van-e kapcsolat a pesszimizmusunk és a korai elhalálozások között?

Bizonyára van, de az összefüggés nem ilyen szimpla. Ebben az esetben a lelki tényezőkön kívül (helyes világlátás, helyes értékrend) nagy szerepet kap a helytelen táplálkozás, az alkoholizmus, szenvedélyes dohányzás és képtelenség az igazi pihenésre (menedzser-életstílus), bár ez utóbbi joggal nevezhető lélektani szempontból vett tévedésnek.

A magyar egészségügy nemzetközi szinten is a jók között van. Nem hiszem, hogy az betegellátás ludas volna a nagyon is alacsony hazai élettartam kialakulásában. Az álértékek utáni hajsza, a relaxálás elhanyagolása, a rossz táplálkozás és az enyhe szenvedélybetegségek (alkoholfogyasztás, dohányzás) a fő okok. Amerikai tartózkodásom alatt nemrég egy televíziós beszélgetésben hallottam, hogy a világ vezető országában, az USA-ban 45 millió embernek nincs betegségbiztosítása. Nálunk ennél jobb a helyzet. Ezzel szemben Amerikában lényegesen több gyümölcsöt és zöldséget fogyasztanak az emberek, mint nálunk, és a koleszterin-bevitelre is odafigyelnek, méghozzá a népesség jelentős része tisztában van a problémával. Az eredmény: csökkent a szív- és érrendszeri megbetegedések száma és a népszaporulat ellenére sem nőtt a rákos megbetegedések száma. Ezen a téren (de nem minden téren) van mit tanulnunk a nyugati országoktól. A legutóbbi hazai felmérések szerint talán javult a hazai korai halálozás rossz statisztikája. Tudtommal az 1960-as évek óta kezdődött el az élettartam csökkenése mind nőknél, mind férfiaknál. Az okok nem teljesen világosak, csak sejteni lehet az ok-okozati összefüggéseket, amelyeket az előbb említettem. Ezen a téren intenzív feltáró kutatásokra van szükség.

Klement Zoltán

Az alapkérdésre, hogy mi magyarok pesszimisták, borúlátó nép vagyunk-e, én nemmel felelek. Kétségtelen, hogy a közép- és fiatal generáció rossz hangulatú, pesszimista, mert számos olyan csalódáson ment keresztül, ami borúlátóvá és bizonyos fókig céltalanná tette. Mire alapozom ellenvéleményemet? Arra, hogy a magyarság örökletesen nem pesszimista, hanem valójában tettekre kész, jövőt építő. Érveim a következők. Én már elég idős (73 éves) vagyok ahhoz, hogy e század történelmi fordulóit megélve következtetéseket vonjak le. A második világháborút megelőző korszakban élő magyarok még nem voltak pesszimisták, rosszkedvűek. Ha szerényen is, de mindenkinek megvolt az az élettere, amiben megtervezhette és megvalósíthatta családjá álmait, boldogulását. Ezt a törekvést a veszített háború és az azt követő politikai felfordulás sem tudta letörni, hiszen a negyvenes évek végéig a család összetartó ereje még hatott. Ez az optimizmus tükröződött az általánosan használt szlogenben is, hogy ezt már guggolva is kibírjuk. Mi ez, ha nem egy népek az optimizmusa, az elnyomatás idején? Ez az optimizmus az 56-os forradalom alatt újra lángra lobbant, az emberek a guggolásból felegyenesedve újra bizni kezdtek a jövőben.

A forradalom elbukása aztán már valóban letaglózta őket. Ez volt az első csíra, amely évtizedekre kiábrándulttá tett sokakat. Az utolsó remény is elszállt, amikor a Nyugat elárulta a forradalmat, kilátástalanná tette a jövőt. Ebben a folyamatban jelentős szerepet játszott a család mesterséges szétzilálása, ahol az iskolákban már szembeállították a gyerekeket a szülőkkel, elfogadottá vált a családon belüli képmutatás, az igazság megkerülése. Ezt szolgálta és sugallta az egész politikai beumetkedés, amelyben a gyerekek megtagadták szüleiket, hitüket, mert csak akkor érvényesülhettek, ha beálltak a sorba, értelem nélkül együtt üvöltöni a vezető farkasokkal. Elkezdődött a burkolt analfabétizmusnak a korszaka, amikor a korábbi, újságokat és szakkönyveket olvasó gazdákból és iparosokból újra analfabéták lettek, mert a brigádvezető megmondta nekik, melyik sort kell megkapálni, hány téglát kell egy nap alatt felrakni. Napszámmossá züllött az ország, ahol nem kellett gondolkodni, szakmailag fejlődni, olvasni. Az öntevékenység, a cél elérésének és az előrehaladás vágyának boldog érzete kihalt az emberekből, lelkiileg elsüllyedtek a mindennapi céltalan robot szűrkeségében.

Reálisan tervezni, álmodozni csak optimista szemléletű ember tud. És valóban, amikor a 70-es évek elején a Kádár-rendszer óvatossá tette a háztáji gazdálkodást, a falusi ipari szövetkezetek alakulását és elnézte a maszekolást, új életre kelt az ország azért, mert az emberek megkapaszkodtak a maradék optimizmusukban.

Hasonló folyamatokra számíthattunk a rendszerváltás idején, azonban a felhalmozódott államadósság, a családok szétbomlása, a túlzott mindent szabad-érvéség erőltetése, a rosszul értelmezett szabadság és a vadkapitalizmus betörése hazánkba újabb lelki traumát okozott, sok embert elkedvetlenített.

Összehasonlítva országunkat hasonló folyamatokon áteső szomszédainkkal, egyáltalán nem állíthatjuk, hogy mi rosszabbak, pesszimistábbak vagyunk. Ezt bizonyítja gyorsuló fejlődésünk is, összehasonlítva szomszédainkkal.

Összefoglalva az eddigieket, megállapítható, hogy a nép jelenlegi pesszimizmusa nem genetikai sajátosság, hanem a jelenkor sorozatos traumáiból, agyonhajszoltságból, hamis ideológiából származó neveltetésünkből, a családok felbomlásából, ebből adódó gyenge erkölcsi alapokból ered. Hogyan segíthetnénk ezen?

Elsősorban a családra alapozott nemzet-állam kiépítésén, hogy az új generáció már egészséges polgári családban nevelkedjen, amelyben a nemzet-érzés és hit nem üldözendő fogalmak.

Az iskolákban új szemlélet kialakítása, a közösségi szellemre, a természet szeretetére való nevelés a fontos. Az egyházi iskolák szélesebb körű bevonása a nevelésbe, közös kirándulások, táborozások (de nem előre felépített sátrakban), síturák alkalmával az öntevékenységre és a kezűgyességre, sikerélményre való nevelés nagyon hasznos lenne. Az egyetemeken jelenleg hiányzik a közösségi élet. A fiatalság elfelejtett együtt énekelni. Megdöbbenő, hogy a nemzeti dalainkat sem tudják. Nincsenek egyetemi énekkarok. Jelenleg a rendezvényeken, a fiatalok találkozóhelyein a kollektív unalom a jellemző. Az ideál-kép teljesen eltorzult. Az erkölcsstelen, gátlástalan, mindenkit legázoló ember az ideál. Ebben az eltorzult ideál-kép kialakításban a felelősség elsősorban a televízióé.

A média szerepe óriási a nevelésben. Ezért már most gátat kellene szabni a csak az erőszakot istenítő műsoroknak, a ferde ízlésre nevelő hirdetéseknek. A televízióknak fő feladata lenne nemcsak az értékes szórakoztatás, hanem megtanítani a nézőt élvezni az élet szépségeit. (Ne csak a piszkot és a szennyet hozza be a lakásunkba!) Hol vannak azok a rendszeres műsorok, amelyek megtanítanak kerétkedni, barkácsolni, egészségesen élni? Miért nincsen a rádió Szonda című műsorához hasonló, a tudományt, az alkotást népszerűsítő rendszeres adás?

A történelmi egyházak lejárátása helyett azok megerősítése szükséges. Tudom, hogy az egyházon belül is van mit tenni az ifjúság megnyerésére. Sajnos a prédikációk

legtöbbje nem a mindennapi élet keresztényi megoldásait taglalja, hanem száraz, elvont hittudományi kérdésekkel foglalkozik.

A politikának a kicsinyes, az egymást lejárató vitáktól mentesnek kellene lennie. Sokkal inkább a jövőkép felvázolását és következetes végrehajtását kellene megvalósítani, jobban felhívni a figyelmet a nehézségekre, a buktatókra. Kár, hogy a politikusok közül csak néhány képvisel vezérlő eszmét és mutat példaképet a társadalomnak.

Végezetül visszatérve az eredeti felvetett kérdésre, meggyőződésem, hogy a pesszimizmus, a korai elhalálozás, a születések számának drámai csökkenése jelentősen összefügg a jelenleg helytelen életformával, az erőszakos pénzszerzéssel. Ez felborítja a lelki egyensúlyt, a családi életet, az emberek közötti barátságot. Többszörösen bizonyított, hogy az ember lelki békéjének, kiegyensúlyozottságának felbomlása egyben az immunrendszer alattomos felbomlását is eredményezi. Azért mondom, hogy alattomos, mert a leromlás, a betegség csak jóval később realizálódik, amikor már nem lehet segíteni és az korai elhalálozásba torkollik. Ha nincs meg a lelki béke, ha saját magunkkal nem tudunk kibékülni, ha nem tudunk reális álmokat szőni és megvalósítani, akkor előbb-utóbb szembefordulunk önmagunkkal, családukkal, a társadalommal és boldogtalanná válunk.

Ahhoz azonban, hogy ezt kikerüljük, szükséges az a környezet, amit közösségnek, nemzetnek hívunk, és amelynek egészségéről a mindenkori kormánynak kell gondoskodnia. Ezt a kormány azonban csak akkor teljesítheti, ha a nemzetet felépítő téglaik, mi magunk is ebben aktívan részt veszünk.

Koltay Gábor

Hitet és reményt az embereknek. Amikor 1983 augusztusában a budapesti Városligetben bemutattuk az *István, a király* című rockoperát, elköteleztem magam a történelmi sorkérdések filmen és színházban történő ábrázolásával.

Mi is történt a Királydombon?

Előzetes reményeinket messze meghaladva, az előadásokra esténként nem néhány száz, hanem több mint tízezer ember gyűlt össze. Az egyszeri ünnepi alkalomból előadássorozat lett, összességében több mint százezer néző előtt. Az előadások alapján készült játékfilmet közel kétfélmillióan látták a moziban és tizenötmillióan többszöri televíziós sugárzása alkalmából. A hangzóanyag tömeges méretekben kelt el határon innen és túl. Az előadások és vetítések utáni könnyfakasztó ünnepség életem végéig felejthetetlen marad.

A játékfilmet a francia szervezők meghívták a Cannes-i Filmfesztiválra. A magyarországi hivatalosságok csak vonakodva engedték ki a filmet, akkor sem a hivatalos versenyprogramba, hanem az egyik szekció nyitófilmjeként.

Mi lehetett a minden előzetes elképzelést meghaladó, tömeges érdeklődés oka? A bemutató után döbbenünk rá arra, hogy az emberekben elementáris igény él történelmünk megismerésére, a felemelő események katarzisszerű átélésére, amelyek adott esetben hitet, erőt, bátorságot, lelki kapaszkodót adnak a mindennapok történeteinek, olykor nagyon is megalázó elviseléséhez.

Ezt tapasztaltam később a *Julianus* barát, a millicentenárius tiszteletére készített *Honfoglalás*, most pedig a millennium alkalmából forgatott, bemutatás előtt álló, *Sacra Corona* című játékfilmmel, valamint megannyi történelmi tematikájú szabadtéri színházi előadással kapcsolatban.

Ezen filmalkotások bemutatója után, alkalmanként 80–100 közönségtalálkozón vettem részt szerte az országban, nagyvárosokban és kis falvakban, gyárakban és iskolákban egyaránt. Nagyon sok emberrel beszéltem, s ezek a diskurzusok jellemző módon csak részben szóltak a találkozás alapját képező műalkotásról, az együttlétek másik felét a filmtől elkalandozó gondolatok, a történelmi kérdések boncolgatása, az aktuális politikai kérdések elemzése töltötte ki.

Mind alkotómunkám során, az elmélyült gondolati-szellemi felkészülés időszakában, mind pedig a közönséggel való személyes találkozás során meggyőződésemmé vált, hogy a XX. század történeteinek minket, magyarokat sújtó legnagyobb tragédiája, hogy a népet összetartó, sokfajta forrásból táplálkozó társadalmi kohézió meglazult. Egy hitét, reményét veszített, máról holnapra élő, szellemileg-gazdaságilag elszegényedett, alkalmazkodásra, ügyeskedésre kényszerített nép él a Kárpát-medence közepén a XX. században, kiváltképp annak második felében.

A milleniumi „boldog békeidők” után, a világháborús és tanácsköztársasági katasztrófák, a két világháború közötti felfelé ívelést drasztikusan megszakító, újabb világégés, majd az ezt követő nemzetközi-politikai döntések végképp megpecsételték a magyarság sorsát, amely ma is identitását elveszítve, megtűrt állampolgárként él összezsugorított földjén.

Mindez azon gazdag és befolyásos, „nyugati” országok közreműködésével történt, akik kegyeire áhítozunk a század vége felé. Elvették az ország kétharmadát 1920-ban, ismételten megpecsételték ezt az égbekiáltó igazságtalanságot a második világháború után. Tudjuk, hogy egy ilyen csonkítás nemcsak egy ország gazdaságának szétzilálását eredményezi, hanem az embereket összekapcsoló gondolati-erkölcsi-társadalmi értékrend szétesését is maga után vonja.

Egy népet hosszú időre úgy lehet alattvalóvá silányítani, ha az embereket összetartó erkölcsi értékrendet szétzilálják, s az állampolgárokat kisebbségi érzésükben újra és újra megerősítik. A XX. század során többször, így 1945-öt követően is a magyarság alkotóképességét, önálló ítélőképességét elveszítette, s az emberek már-már maguk is elhitték, hogy csak az a jó, amit mások, másutt ki-gondolnak, elhatároznak.

A század során a magyar történelmet többszörösen átírták, az éppen aktuális kurzus számára zavaró fejezeteket kihagyták, vagy megmásították. Jelentős történelmi személyiségekről elfeledkeztek, fontos eseményeket a közgondolkodás kiostált.

A század végén eljutottunk oda, hogy nincsenek, vagy csak alig-alig vannak történelmi filmek, színdarabok, könyvek, televíziós műsorok. Ez utóbbi különösen tragikus, hiszen e kivérzett és elfáradt nép nagyobbik része számára ma már a televízió különböző csatornáit nyújtják az egyetlen szellemi-orientációs, információ-szerzési, szórakozási lehetőséget. Mind a közszolgálati, mind pedig az újonnan létrejött kereskedelmi televíziók mesterségesen leszállított igény szinten versenyeznek a nézők kegyeiért, a különböző nézettségi mutatókért, miközben tudatosan leszoktatják az embereket az önálló gondolkodásról.

Ne dugjuk fejünket a homokba, ne higgyük azt, hogy ez a lelki-szellemi pusztítás nem valamiféle tudatos politikai szándék eredménye. Ma ugyanúgy önálló gondolat és identitás nélküli kiszolgáló népre van szükség, mint korábban, csak most nyugatról határozzák meg teendőinket, feladatainkat, mutatóinkat, lehetőségeinket azok a pénzügyi-multinacionális körök, akik továbbélésüket, gazdagodásukat biztosítják, kizsigerelhető gyarmatot látnak a közép-kelet-európai térségben.

Mi pedig elszegényedve, egymásról a bőrt is lenyúzva, alkalmazkodunk az elvárásokhoz, hiszen tartásunkat már réges-rég elveszítettük. Nincs általánosan elfogadott társadalmi értékrend, nincs közerkölcs. Egy történelmét nem ismerő, múltját feledő, szellemileg és gazdaságilag is elkorcsosult embertömeggel ugyanis bármit lehet kezdeni. Így igyekszünk mi a nyugati népek közösségébe, egy olyan világba, ahol a gazdagok bálján a ruhatárosi feladat vár ránk. Ebből az átmeneti helyzetből

iszonyatos pénzt, vagyont, hatalmat harácsoló, korrupt hatalmasságaink ilyenkor persze azonnal üvöltének és eltiporják a „másként gondolkodókat”, akik fel merik emelni hangjukat ezen tendenciák ellen. Teszik mindezt egy olyan nép érdekében, amely jelentős személyiségek egész sorát adta az európai és a világkultúrának, s amely életképességét és tehetségét azzal is bizonyította, hogy ezer év alatt sem tűnt el nyomtalanul. A harmadik évezredben azonban csak akkor maradunk meg, csak akkor leszünk megbecsült tagjai az európai népek közösségének, ha egyenrangú partnerek vagyunk. Ez persze nem elhatározás kérdése, hanem attól függ, magunkra ismerünk-e, visszatalálunk-e történelmi gyökereinkhez, felhasználjuk-e az elmúlt ezer év sok-sok csodálatos emberi, társadalmi példáját, szellemileg-anyagiilag gazdagodunk-e a történelmi tapasztalatokból, s képesek vagyunk-e kialakítani-működtetni a modern társadalmi struktúrákat.

Ellenkező esetben lehetséges ugyanis, hogy az életszínvonal magasabb lesz, de szellemi gettóba zárva csak azok a gondolatok válhatnak közkinccsé, amelyek a nemzetközi multinacionális cégek érdekeit, gazdagodását szolgálják. Tehát minden olyan gondolat, amely a csak ránk jellemző, másoktól karakteresen különböző értékeket mutatja fel és ismerteti meg szándéka szerint a világgal, felesleges rossz, mivel nehezen kezelhető, kontrollálható. Nekik az a jó, ha egyformán gondolkodunk, ha nyelvünkől eltűnnek sajátosan magyar kifejezéseink, ha egymás között is idegen szavak egész sorát használva beszélgetünk.

Mindezek után miért csodálkozunk, ha mi itt, Közép-Kelet Európában reménytelenül pesszimisták vagyunk, dacos cinizmussal éljük mindennapjainkat, nap mint nap elkövetjük kisebb-nagyobb szellemi gyilkosságainkat. A társadalom súlyos válságban van.

Lelkiekben igazán erős, szilárd jellemnek kell lenni ahhoz, hogy mindezek a hatások ne kerítsék hatalmába az embert. A nagy többség beletörődött a XX. század alapjaiban folyamatosan változó politikai rendszereibe, az ilyenkor gyökeresen átalakuló értékrendekbe, alkalmazkodik, hiszen élni, gyereket szülni, utódot felnevelni szeretne. De a félelem egyre erősebb: vajon milyen világot hagyunk gyermekeinkre, hogyan fognak majd ők megkapaszkodni, lesz-e erejük a gyötrelmek elviseléséhez? S mivel a válasz gyakran nemleges, ezért egyre betegabb a társadalom, szellemileg-fizikailag a végsőkig kimerültek az emberek, következésképpen egyre kevesebben vagyunk.

Nincs jövőkép, amely felvázolná, hogyan lehetne az egyre fogyó 10 milliányi magyarságnak holnap jobb, mint tegnap volt. És akkor hol van még a határainkon túl élő másik 5 milliányi honfitársunk ügye, akik elszakítottságának tényét soha meg nem változtatható axiómaként kezeli a mindenkori hatalom.

Hogyan lehetne ezen változtatni?

A társadalom gondolkodásának egészét kellene átformálni, mindenekelőtt azok közreműködésével, akiknek erre jelentős befolyásuk van, hiszen rendelkeznek a hatalom eszközeivel. Normális helyzetben ez a mindenkori politikai hatalom, amely szolgálója a népnek. Mivel azonban ilyen politika egyelőre nincs és nehezen képzelhető el, hogy belátható időn belül lesz, ezért a magyar társadalomnak saját magát kellene megszerveznie.

Szó sincs arról, hogy a társadalom egyes területein kellene csak változtatni, hiszen minden mindennel összefügg. Leginkább az iskolai nevelés és oktatás területén van szükség alapvető változásra. Azután az emberek millióit nap mint nap befolyásoló sajtó és tömegkommunikáció gondolatvilágát kellene megváltoztatni. Egy egész sor jelentős kérdést kellene újragondolni, az egészségügytől a kultúráig.

Olyan politikai erő megszerveződésére lenne szükség, amely képes a társadalom különféle területein fellelhető értékeket integrálni, képes az egész nép felé nyitni, s egyetlen fontos gondolatot sem akar kirekeszteni.

Mielőtt bárki is félreértene: ez a politikai erő nem a nyugati szövetségi rendszerbe való csatlakozást akarná meggátolni, hanem elősegíteni, hogy az ezeréves Magyarország méltó és egyenrangú partnere legyen a szerencsésebb történelmű, nálunknál gazdagabb népek közösségének. Saját értékeink felmutatásával, csak így fogadnak minket be, csak így leszünk képesek gazdagítani ezt a szövetséget.

Felmerül a kérdés, nem vagyok-e utópista fantazista? De, az vagyok. Bár, ha arra gondolok, hogy az elmúlt ezer évben néhány alkalommal ez a nép már felállt a padlóról, miért ne következne ez be a harmadik évezred első évtizedeiben is?

Kőmíves Tamás

Király Zoltántól kaptam a magyar pesszimizmussal kapcsolatos körleveledet. Remélem, nem veszed rossz néven, ha néhány mondatban hozzászólók.

Előrebocsátom, meglehet, javaslatomat profánnak tartod majd. Nem annak szántam.

A körlevél negyedik bekezdésében feltett kérdéseidre adott válasszal kezdem: úgy gondolom, valóban pesszimista nép vagyunk. Ennek okait kérdéseiddel (vérzivataros történelem stb.) feltártad, azokra adott válaszom: igen.

Pesszimizmusunk és a korai elhalálozás, illetve a születések csökkenő száma között lehet kapcsolat, de azt hiszem, ez nem meghatározó. A fő okok között mindenképpen megemlíteném a nem elégséges egészségügyi ellátást (leginkább a szociális szféra elmaradottságát), ám ennél talán jelentősebb hatásúnak vélem „kultúránk” számos rossz és önsorsrontó hagyományát (dzsentrí, egyke, Pató Pál, egyszer élünk, kaparj kurta, sírva vigad a magyar stb.), amire a több évtizedes diktatúra, a globalizáció és az előző kormány ténykedése alaposan ráerősített.

Fent említett „kultúránk”, illetve pesszimizmusunk persze térben/időben/társadalmi rétegződésében egyenetlen (én például bő egy éve enyhén optimista vagyok!). A magyar kultúra elöntetlen vonásainak, illetve a tipikusnak tekinthető pesszimizta/borúlato hangulat megváltoztatása igazi jó mulatságnak, férfimunkának ígérkezik. Ebben legjobb esélye az átlag-polgárokat (bocsánat az elitizmusért!), ezen belül is elsősorban a fiatalokat célbavevő türelmes oktató/nevelő munkának lehet több év (esetleg évtized?) alatt: tehát mielőbb neki kellene fogni!

Hogyan? Közismert: legnagyobb társadalmi hatása a tömegmédiának (elsősorban a televíziónak) van, ezért ettől várható leghamarabb észlelhető eredmény. Második helyre az iskolát tenném: az ott elvetett mag azonban csak igen lassan (generációkban mérhető módon) hoz gyümölcsöt. A tömegmédiához és az iskolához képest kisebb hatású, ám nem nélkülözhető az egyházak és a civil szerveződések lehetséges hozzájárulása.

Mindenekelőtt alapos tanulmányozás tárgyává tenném az USA-ban roppant sikeresnek bizonyult egészség-megőrző (ha jól emlékszem, elsősorban szív-) programot (biztos vagyok benne, ennek jelentős „irodalma” van).

Megfontolandónak tartom egy non-profit (!) mozgalom indítását (mutatis mutandis Xénia-láz — bocsánat a profán hasonlatért!).

Mi szükséges egy ilyen mozgalom sikeréhez? Feltételezem: rengeteg munka és sok-sok (rengeteg?) pénz (már a kezdet kezdetén néhány látványos videoklip, mutatós és karbantartott Internet honlap stb.). A munka jelentős részben lehet önkéntes alapú, a sok pénz — gondolom — elsősorban (ön)kormányzati/minisztériumi. Kellenek hozzá tehát fajsúlyos (ön)kormányzati politikusok, továbbá professzionális

stáb, oktatók/nevelők, egyházi méltóságok, közismert és szimpatikus személyiségek (művészek, élsportolók stb.).

Hát ennyi jutott eszembe hirtelenjében.

Végül egy kívánság: próbálkozásaidat koronázza siker!

Kopp Mária és Skrabski Árpád

Évtizedek óta végzünk kutatásokat ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Röviden így foglalhatóak össze a vizsgálatok eredményei: A magyarokra ma elsősorban a bizalom hiánya, valamint a nagyfokú teljesítménymotiváció jellemző, és ha úgy érzik, senkire sem számíthatnak, hogy nincs rájuk szükség, ha az önbecsülésük csökken, akkor válnak depresszióssá. Nem depressziós nép a magyar, de az utóbbi évtizedekben a lemaradó rétegekben rendkívül gyakori a depressziós, reménytelen lelkiállapot. A hetvenes évektől katasztrofálisan romló hazai halálozási arányok mind közvetve, mind közvetlenül igen szoros kapcsolatot mutatnak ezzel a folyamattal.

Az a közkeletű megállapítás, hogy öngyilkos, depressziós nép a magyar, történeti elemzés alapján nem igaz. Zonda Tamás kitűnő kötete, *Öngyilkos nép-e a magyar?* bemutatja, hogy a múlt század végén egyes német tartományokban, így Szászországban, Poroszországban, valamint Dániában, Franciaországban, Ausztriában, Angliában lényegesen magasabbak voltak az öngyilkossági arányok, mint Magyarországon. Az öngyilkossági arányok rendkívüli növekedése először Trianon után volt megfigyelhető, bár ebben szerepet játszhatott az öngyilkosságra kevésbé hajlamos etnikai csoportok leszakadása is. Érdekes, hogy az első világháború elvesztése után a legmagasabb öngyilkossági arányokat Ausztriában írták le. Az 1950-es években a magyar öngyilkossági arányok határozottan csökkentek 1957-ig, utána indult meg a folyamat és rendkívüli emelkedés. 1960-ban még Ausztria és Németország vezetett az öngyilkossági statisztikákban. Szomorú elsőségünket 1968-ban vettük át, és 1984-ben a rendkívüli, 46 százalékos arány akkor példátlan volt a világban. — Ma a Baltikumban, Oroszországban még a mieinknél is magasabbak az öngyilkossági arányok, ma nem mi vezetjük az öngyilkossági statisztikát. Hogy a történelmi változásoknak milyen meghatározó a szerepük, ezt Oroszország példája mutatja. Az ortodox görögkeletiek között hagyományosan alacsony volt az öngyilkosságok aránya, ennek ellenére ma Oroszország vezet az öngyilkosság gyakorisága tekintetében.

Az 1970-es években a magyar halálozási arányok jobbak voltak, mint az osztrák vagy az angol mutatók. Az 1980-as években alakult ki a mai rendkívül negatív helyzet, a középkorú férfiak halálása a 80-as évek végén Magyarországon volt a legrosszabb a civilizált országok között. Azóta az öngyilkossági halálozás egyértelműen csökkent, a szív-érrendszeri halálozás nem emelkedett tovább a korábbi mértékben, azonban a negatív folyamatok visszafordulásáról nem beszélhetünk, a daganatos és az alkoholos eredetű halálozás továbbra is rendkívül magas. Mivel tőlünk keletre még jelentősebb az egészségi állapot romlása, ma már nem mi állunk a legrosszabbul, ez azonban kétes eredmény.

Fontos hangsúlyozni, hogy pl. az Egyesült Államokban az 1960-as éveket megelőzően zajlott le hasonló egészségrosszabbodás, amelyet azonban hatékony közösségi alapú megelőzési programokkal visszafordítottak. Ha megvizsgáljuk, mi változott 1970 és 1989 között, amikor a halálozási arányok rendkívüli mértékben emelkedtek Magyarországon, ez alatt az idő alatt sem az anyagi jólét csökkenése, sem az egészségügyi ellátás rosszabbodása nem lehet oki tényező. Ugyanakkor ez alatt az időszak alatt indult meg a nagyfokú társadalmi-gazdasági polarizálódás, kevesek számára,

és általában nem legális eszközökkel vált elérhetővé a nyugati gépkocsi, nyugati utak, lényegesen jobb anyagi lehetőségek. A társadalom értékrendjében az anyagi javak elérése, a szabadabb tömegtájékoztatás, nyugati kapcsolatok révén is, a személy értékmerőjévé vált.

Az 1970-es évek előtt nem voltak lényeges réteggülönbségek a magyar halálozási statisztikákban, ezzel szemben a nyolcvanas évekre a halálozási arányok emelkedése igen jelentős réteggülönbségeket mutat. Az alacsony végzettségű, segédmunkás férfiak között váltak rendkívül magassá a halálozási arányok. Józan Péter vizsgálatai például azt mutatják, hogy Budapest munkás, ipari és értelmiségi, zöldövezeti kerületei között rendkívül nagy különbség van a férfiak várható élettartama tekintetében.

Saját vizsgálataink szerint 1983-tól 1995-ig rendkívüli mértékben nőtt a depressziós tünetegyüttes aránya az alacsony végzettségű, segédmunkás és munkanélküli rétegekben. Ugyanakkor azt találtuk, hogy a viszonylagos társadalmi-gazdasági lemaradás, különösképpen a férfiak között, elsősorban a depressziós tünetegyüttes, a reménytelenség, önvádolás, közömbösség közvetítésével vezet rosszabb egészségi állapothoz. Ez azt jelenti, hogy ha valakinek nincs autója, de ezzel kapcsolatban nem depressziósabb, akkor nem is betegebb. Ha úgy érzi, hogy nem tudja elérni azt, amit saját magával szemben elvárna, amitől értékesebbnek tünne önmaga előtt is, illetve azt, amit a környezete elvár tőle, akkor nem csupán depressziósabb, hanem lényegesen betegebb is.

A depressziós, reménytelen lelkiállapot mind közvetlen élettani hatása révén, mind közvetve, az önkárosító magatartásformák gyakoriságán keresztül pusztít és a gyermekvállalást is igen negatívan befolyásolja. Úgy tűnik, hogy a férfiak érzékenyebbek a viszonylagos lemaradásra, a depresszió a férfiak esetében súlyosabb élettani következményekkel jár. Ugyanakkor a nők reménytelensége, önvádlása a gyermekvállalást és a következő generáció egészségét, világlátását károsítja.

A legfontosabb tényező a reménytelen lelkiállapottal összefüggésben az ún. ellenséges beállítottság, amelynek ellentéte számos újabb nemzetközi vizsgálat szerint az ún. társadalmi tőke, az a meggyőződés, hogy általában bizhatunk másokban. A magyar társadalom bizalomvesztése nyilván összefügg az utolsó évszázad negatív tapasztalataival, ez a beállítottság azonban változtatható. Az 1945 utáni első években, és a forradalom idején éppen a bizalom tette csodákra képesé a magyar társadalmat. A rendszerváltás frusztráló következménye, hogy a legtöbben, az első bizakodás után, nem közös vállalkozásként, hanem a kevesek önzésének megnyilvánulásaként élték át a változásokat. A legmegdöbbentőbb változás 1988 és 1995 között, vizsgálataink szerint, hogy rendkívül lecsökkent az ún. társas támogatás érzése, az az érzés, hogy nehéz élethelyzetben számíthatunk másokra. Ha a depressziós, reménytelen lelkiállapoton változtatni szeretnénk, az ellenséges beállítottságot kellene csökkentenünk, a társadalmi tőkét kellene erősítenünk elsősorban. (Skrabsi, Kopp, 1999).

A fokozott teljesítményigény olyan jellemzője a magyaroknak, amelyet a külső megfigyelők is leírnak, elsősorban külföldön élő honfitársaink jellemzőjeként. A mai magyar teljesítményigényre az jellemző, hogy a sikerességet, eredményességet elsősorban a külső sikerrel, anyagi gazdagsággal, jómóddal azonosítja. Ez a beállítottság torz értékszemléletet is tükröz, amelyet a média, a reklámok sugallnak. A magas teljesítményigény igen nagy tartaléka a magyar társadalomnak, ám, ha valaki úgy érzi, hogy rá nincs szükség, önmaga ellen fordul. Mindent meg kell tennünk azért, hogy a teljesítményigény teret kaphasson, hogy mindenki úgy érezhesse, hogy szükség van rá.

A romániai forradalom, a szükséghelyzetek idején megmutatkozó nagyfokú segítőkészség és önkéntes aktivitás, a napfogyatkozás közös ünneppé avatása, a kockázat megelőzésének tudatossága mutatta meg, mennyire motiválhatóak vagyunk

közös ügyekért. Értelmes, érzelmileg is átélhető célokért, hiteles megszólítással hihetetlen motivációs tartalékok szabadíthatóak fel a mai magyar társadalomban, csak élni kellene vele.

Skrabski Á., Kopp M. (1999) Társadalmi beállítottság, társadalmi tőke, *Századvég*, 12, 128–146.

Zonda T. (1995) *Öngyilkos nép-e a magyar?* Végeken Alapítvány, Budapest.

Lovas István

A magyar himnusz éneklésekor előbb jó kedvért imádkozunk és csak azután bőséért. A régi himnuszban azt kérjük Máriától, hogy ne feledkezzék el szegény magyarokról! Az ötvenes években szükségét látták annak, hogy a Parlament előtt kicseréljék a tragikus hangulatú Kossuth-szobrot egy optimistábbra.

Szinte vég nélkül lehetne sorolni az ezekhez hasonló észrevételeket, amelyek mind azt bizonyítják, hogy pesszimista nép a magyar.

Megfelelő ismeretek és módszerek híján nem tekintem feladatomnak annak eldöntését, hogy ez utóbbi kijelentés mennyire megalapozott. Azt sem tudom szakszerűen elemezni, hogy térségünk többi népeihez képest hogyan is állunk pesszimizmus dolgában. Ehelyett tudomásul veszem azt a tényt, hogy hazánk népessége a pesszimizmus tekintetében, más nemzetekhez hasonlóan, egy igen széles eloszlásfüggvénnyel jellemezhető és elfogadom azt az általános feltevést, hogy a múltban végbement történelmi események lényegesen hozzájárultak ennek az eloszlásnak a kialakításához. Ugyancsak elfogadom azt a feltevést is, hogy a múltbeli történelmi események hatása annál kisebb, mennél régebben következtek be.

Vizsgáljuk hát meg a most végéhez közeledő század történelmi eseményeit és próbáljuk meg eldönteni, hogy ezek milyen irányban módosították a magyar populáció eloszlását a pesszimizmus skáláján, amelynek nulla pontját úgy definiáljuk, hogy az feleljen meg a neutrális állapotnak, azaz annak az állapotnak, amelyben a pesszimisták száma megegyezik az optimisták számával.

A század első felének történelmét a két világháború, az azokra való készülődés, illetve az azokat követő békekötés határozta meg. Magyar szemmel nézve ezek a tragédiák olyan sorozatát alkották, amelyek objektív alapot adtak a borúlátáshoz. A század második felének történelmét a szovjet típusú szocializmus építése és lebontása határozta meg. Ez a korszak sem volt alkalmas arra, hogy a magyar populáció életérzését a derűlátás irányába tolja el.

Ebben az írásban egy olyan eszmekörnek az elemzését tűzöm ki célul, amely a század mindkét felében lényeges szerepet játszott és amelyet a „pesszimizmus” vizsgálata szempontjából a legfontosabbnak tartok. Ez a leninizmus. A leninizmus lényegére egy közelmúltban lejátszódó esemény terelte a figyelmemet.

A Magyar Szocialista Párt 1994-ben megszerezte a politikai hatalmat, mégpedig demokratikus, szabad választások útján. Pedig igazából nem is volt szándékában. A párt felelős vezetői, akik mértéktartóan, sőt visszafogottan politizáltak az elmúlt négy év során, meglepetten tapasztalták, hogy — az előrejelzések szerint a párt a legtöbb szavazatot fogja kapni. „Túlnerjük magunkat” — hangzott az aggodalmas vélemény 1994 márciusában. „Az egész balhét mi visszük el” — mondotta a megválasztott miniszterelnök májusban. Előre nem látott földcsuszamlás következett be.

Mi volt ennek az oka?

Ha visszapillantunk e század történelmére, úgy tűnik, mintha ehhez hasonló már többször is láttunk volna.

1903 nyarán az Orosz Munkáspártnak a Brüsszelben elkezdett és Londonban befejezett II. Kongresszusán türelmesen kivárták, hogy Lenin hívei 24-en legyenek 20 fő ellenében. Így lettek a leninisták többségiek, azaz bolsevikok. (Az orosz nyelvben a „bolsevik” annyit tesz, mint „többségi”.) Bármennyire hihetetlen, ezt a 4 fős többséget jelképezte Lenin és Sztálin pártjának nevében a (b) betoldás több évtizeden keresztül.

1917-ben Lenin, a Bolsevik Párt vezetője, a svájci emigrácóban még nem gondolhatta komolyan, hogy majd a németek egy lepecsételt vagonban hazaviszik és otthon átveszi a cár szerepét. Akkor még nem gondolta, hogy a leggyengébb láncszem el fog szakadni és ezt majd később, mint a „leninizmus alapelvét” fogják emlegetni.

1919-ben Kun Béla nem gondolhatta a gyűjtőfogházban, hogy csak kijön a börtönből és minden átmenet nélkül Ferenc József örökébe lép. Akármilyen hihetetlen, ez történt.

Kádár János 1956. november 4-én, Szolnokon még nem gondolhatta, hogy 1957. május elsején népünnepélyt fog látni a Hősök terén, és azt még kevésbé, hogy a falu népének több mint a 90%-a „első szóra” belép a termelőszövetkezetekbe 1959-ben.

A példákat még tovább lehetne szaporítani a kelet-európai, illetve a harmadik világbeli országok történelmének futólagos áttekintésével is. Ehelyett tegyük fel a kérdést, hogy mi az oka ennek a sok „váratlan” sikernek, amit a bolsevikok könyvelhetnek el ebben a században?

A bolsevikok az általános hiedelemmel megegyező módon művészei voltak és maradtak a hatalom megragadásának és megtartásának. Ennek a művészetnek a titka ismert: a láncot ott és akkor kell elszakítani, ahol és amikor az a leggyengébb. Vizsgáljuk meg, hogy mit is jelent a „leggyengébb láncszem” a bolsevik szótárban.

Az orosz láncszemet nem kellett gyengíteni, az első világháború és a cári uralom borzalmai elgyengítették azt eléggé. Kerenszkij kétségbeesett erőfeszítései már nem tudtak rajta segíteni. A bolsevikok tüzelni kezdtek az Aurora ágyúival, benyomultak a Téli Palotába és a lánc elszakadt.

Magyarországon ugyancsak az első világháború és az azt megelőző korszak nyomorúsága fárasztotta ki a népet. És a kifáradt, az elcsigázott nép Ady Endre szavaival sóhajtott fel: „akárki, jöjjön valahára”. És a bolsevikok jöttek.

A második világháború után az ország hihetetlen gyorsan talpra állt. A munkások eltakarították a romokat, a parasztok felszántották a földosztáskor kapott földet, a tanítók lelket lehelték a fázó gyerekekbe. Optimisták voltunk. A szovjet hadsereg jelenléte és aktív szerepe ellenére majdnem fél évtized kellett ahhoz, hogy „győzzön” a sztálinizmus.

Győzött, de eljött 1953. Sztálint eltemették és Nagy Imre új kormányt alakított. A remény visszatért az emberekbe és egyre kevésbé túrték Rákosi és társai „proletárdiktatúráját”, aminek csak annyi köze volt a proletárokhoz, hogy az ő nyakukba varrták a felelősséget. Majd eljött 1956.

A XX. Kongresszus és a magyar írók bátor kiállása új reményt adott, de a hatalom nem engedett, ezért októberben felkelt a nép. A helytartók menekültek és a szovjet kormánytól kértek segítséget. Segítségre nem tartották ugyan érdemesnek őket, de a Magyarországra előretolt hadállást sem akarták veszni hagyni. Meginúltak hát a tankok. Ezekért már Kádár Jánosnak kellett vállalni a felelősséget. Becsületére legyen mondva, hogy ezt a felelősséget viselte mindhalálig. És ekkor kitántorgott Amerikába és a világ minden tája felé kétszázezer emberünk. A „kalandorok”, akik itthon maradtak, még reménykedtek: „márciusban újra kezdjük”, de márciusban nem kezdődött el semmi, sőt májusra minden remény elszállt és jött a többségi (bolsevik) „csoda”.

1957. május elsején a magyar proletárok fegyelmezett sorokban vonultak fel. A faluban egy darabig még csend volt, de 1959 telén megindult a tsz-szervezés. A Pártközpontban szinte pánik tört ki, amikor kiderült, hogy túl jól sikerült a szervezés. A magyar parasztok faluszámra léptek be a tsz-be, szinte az első szóra (néhány halálessétől és néhány ezer atrocitástól eltekintve). Hogyan volt ez lehetséges, amikor 1956 előtt, a Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály és Révai József alkotta erős „proletárdiktatúra” a terror, a beszolgáltatás, a kuláklista és a többi segítségével hét év alatt a parasztság negyedét sem volt képes bekényszeríteni a tszcs-be?

Erre a kérdésre a választ ma már könnyű megadni: azért, mert a parasztok belefáradtak a céltalannak látszó küzdelembe. A tankok egyértelműen bebizonyították, hogy az ellenállás értelmetlen, ezért teljesen reménytelen. Ez az általánosítható magyarázat a többségek (bolsevikok) „váratlan” győzelmeire: akkor kell támadni, amikor a nép kifáradt, elcsigázott és reménytelennek látja a jövőt, amikor azt mondja, hogy „akárki, jöjjön valahára”.

Ezután jött 1990. A romba dőlő „létező szocializmus” maga alá temette mindazt, vagy majdnem mindazt, amit a nép véres verejtékével épített vagy építeni vélt negyven év alatt.

Valakinek el kellett kezdeni, hogy a roskadozó építményről az álcázó ponyvát eltávolítsa. Valakiknek el kellett kezdeni a romokat eltakarítani. A romeltakarítás keserves feladat, mert közben az is leomlik, ami még épnek látszott. A módszeresen félrevezetett nép elkeseredve vette tudomásul, hogy a nagykohóból csapolt vasra, a felszínre hozott szénre, a ládába csomagolt almára nincs szükség, mert nincs rá fizetőképés kereslet. Összeomlott az egész rendszer, környezetével együtt, a korlátlanul vélt piaccal, a Szovjetunióval és az egész KGST-vel együtt.

A nép ebbe nagyon belefáradt, hisz a veszteség nagyobb volt, mint a második világháború okozta összes anyagi veszteség. Az elfáradt és elcsigázott nép Ady Endre szavaival felsőhajtott „akárki, jöjjön valahára”. És jöttek a többségek (bolsevikok). Jöttek azok, akik 1990-ben még harsogó antikommunista jelszavakat kiabálva igyekeztek megragadni a hatalmat. Jöttek, akik a médiába beépülve, korábbi foglalkozásukat folytatva, elhitették az elkeseredett néppel, hogy minden keservünkért, összes nyomorúságunkért azok felelősek, akik a romhalmazról lehúzták az álcázó ponyvát. Az elfáradt és elcsigázott nép Ady Endre szavaival felsőhajtott „akárki, jöjjön valahára”. Az elfáradt nép bosszút állt a rossz hír hozóján, az első szabadon választott magyar kormányon.

A liberális mezbe öltözött bolsevikok olyan eredményesen vezették félre, olyan könyörtelenül uszították az elfáradt népet, hogy a Magyar Szocialista Pártra „rászakadt” a hatalom, túlnyerte magát.

A párt vezetői maguk sem hittek a szemüknek. Nem is merték vállalni egyedül a balhét.

Segítségül kellett hívni az igazi, az elméletileg és gyakorlatilag képzett valódi bolsevikokat, akik levetették magukról az álarcot és az egyéni szabadság ürügyén az egyéni korlátlan önzés veszedelmét szabadították rá erre a szerencsétlen, elfáradt népre, amely hozzá tudott szokni a török hódoltságához, a szovjet megszálláshoz, de erre nem volt felkészülve.

Őket a szocializmus eszméje sohasem „fertőzte meg”, őket a proletárdiktatúrából nem a proletárok, hanem csak a diktatúra érdekelte, azaz a hatalom. Álliberális jelszavakat hangoztatva, szándékosan káoszt idéztek elő az egész országban abból a célból, hogy mindenütt helyi ellentéteket szítsanak az „oszd meg és uralkodj” elve alapján, hogy azután a zavarosban kiépihessék pozícióikat a gazdaságban, az oktatásban, a kultúrában, az információs iparban, és legelsősorban a médiában, amely az egész világon a legfontosabb hatalmi ágga fejlődik, maga mögé utasítva a törvényhozást, a végrehajtást és a bíraskodást.

Az igazi szocialisták, a népben, nemzetben gondolkozók, azután majd elviszik a balhét és a szégyent. Pedig ha valakiket, akkor őket csapták be ebben az országban a legkegyetlenebbül.

A magyar nemzet azonban túlélte az átalakulás első évtizedét. Megszenvetjük. Megfogya bár, de törve nem, építjük a hidat Európa felé.

Európában a politikai küzdelem sokkal átláthatóbban folyik. Demokraták küzdenek demokraták ellen, azért, hogy jó, vagy ha ez nem sikerül, akkor legalább elviselhető megoldásokat találjanak a felmerülő problémákra. Mindkét oldalon demokraták állnak: az egyikén szociáldemokraták, a másikon kereszténydemokraták, bárhogya is nevezzék magukat, az adott országban. Errefelé tartunk mi is és sikerre vagyunk ítélve! A Gallup 1998 májusi jelentése szerint már több az optimista magyar, mint a borulátó. Ez azt jelenti, hogy a bolsevik stratégia nem alkalmazható. Ezért remélhetjük, hogy, Kossuth Lajos szavait idézve: „Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni”.

Közismert tény, hogy a borulátás is és a derulátás is önerősítő magatartásformák. Bármelyiket választjuk is, az élet mindig hoz elegendő muníciót ahhoz, hogy a kiindulási felfogásunkat erősítse meg. Másrészt mindkét felfogás — fertőző, azaz a környezetre átragad. Az a tény, hogy eddigi történelmünk során a tragédiák után mindig talpra tudtunk állni, azt bizonyítja, hogy a legelkeserítőbb helyzetekben is maradtak derulátók, ezek hitükben megerősödtek, majd ezt a hitüket továbbadták és végül az élni akarás, azaz az optimizmus diadalmaskodott.

Röviden: nemzetünk létezése azt bizonyítja, hogy a nép többsége, időátlagot képezve, inkább optimista, mint borulátó. Ez bizonyára nem igaz az értelmiségre, és minthogy ennek hangja erősebben hallható, azért időnként az a téves hiedelem alakul ki, hogy pesszimisták vagyunk.

Mezei Balázs

A Solymosi Frigyes által megfogalmazott kérdés a következőképpen adható vissza: Mi az oka annak, hogy a magyarországi népességszaporulat hosszú évek óta alatta marad a halálozások számának? Tisztelt akadémikus kollégám körlevelének címe azt sugallja, hogy az okok között kiemelt szerepet tulajdoníthatunk pszichológiai tényezőknek. E gondolattal egyetértek; mégis megkísérlem, hogy a lélektani okokat más összefüggésben adjam elő.

Először is meg kell különböztetnünk a problémaegyüttes három körét: egyrészt a probléma leírását és értékelését; másodsor az okokat; harmadszor a követelményeket. A probléma leírását el kell választanunk az értékelésétől. Hajlunk arra, hogy a népesség szaporodását minden további nélkül pozitívumnak vegyük, míg annak elmaradásában visszásságot fedezzünk fel. Ez a megközelítés csak akkor rendjén való, ha hozzátesszük, hogy az emberi élet fizikai ténye a magasabb szintű kibontakozásokra való ráirányultságában az, ami, tehát emberi élet. Az embrió ember-mivolta abban áll, hogy lehetőségileg teljes emberi lényé fejlődik. A kifejtett ember ember-mivolta — leegyszerűsítve — nem más, mint hogy erkölcsileg mindenkor jobbá válhat, ti. önmagában vett és közösségi erkölcsi fejlődése által. Mindez nem teszi semmissé azt, hogy a korai halál, a súlyos fogyatékoság vagy betegség alanya is ebben az értelemben ember, mivel nem áll rendelkezésünkre az „erkölcsi jobbulás” valamennyi kritériuma.

A helyzetleírás és az értékelés elválasztásának e rövid tisztázását azért tartom fontosnak, hogy a feltett kérdésben működő kimondatlan feltevéseink egy részét

szóhoz juttassam. E gondolatmenetből következik: a nemzeti lét értéke nem abban áll, hogy egy bizonyos nemzet tényszerűen exisztál, hanem abban, hogy közösségként társadalmi-kulturális felemelkedést mutat, illetve tagjai számára is hozzáférhetővé teszi a jobbulás lehetőségeit. Ha elitelőn használjuk a 'nacionalizmus' kifejezést, annak ez az értelme: a nemzet értékessége nem azt jelenti, hogy mítikus végső alapnak tekintjük, hanem azt, hogy valami másra, magasabbra, összefüggőbbre és egységesebbre irányul. Ennek a felemelkedésnek két oldala van: a civilizációs komplexitás (ami integrációval jár), illetve az ebben a komplexitásban megjelenő morális lehetőségek összessége, ami lehetővé teszi, hogy az egyén erkölcsileg meghaladja önmagát, hogy jobb emberré váljék. E gondolatmenet kultúra- és civilizációelméletet feltételez, melynek akárcsak vázlatára sincs itt terem. Annyi azonban biztosnak tűnik, hogy egy nemzet semmilyen kérdését — legyen ez gazdasági, társadalmi, történeti vagy akár merő létének a kérdése — nem szemlélhetjük megalapozottan anélkül, hogy a fenti utalások tartalmát ne vennénk figyelembe.

Nem valószínű tehát, hogy egy nemzet egyedeinek ugrásszerű szaporodása önmagában civilizációs komplexitást vagy a jobbulás lehetőségeinek megjelenését hozza. Nem hiszem, hogy az Oszmán Birodalom, mely népességében fokozatosan felülmúlta a bizáncit, komplexebb és jobb civilizációt teremtett volna. Nem hiszem, hogy a Bel-ső-Ázsiából népességrobbanás következtében kiinduló, rablásra épülő hordatársadalmak merő fizikai léte önmagában értéket jelentett volna. Ezért a népszaporulat kérdését össze kell kapcsolnunk a kulturális és morális kérdéskörrel. De nem kizárt, hogy egy társadalom jelentős mennyiségi csökkenése *jele* az általánosabb hanyatlásnak, ami a kultúra eredeti céljának elhomályosulását jelenti; majd efemerális célok előtérbe kerülését; illetve a kibontakozó céltalanságot, értéktelenséget, depressziót. Itt mérlegelésre van szükség: a mai magyar lakosság nagyobb, mint egy évszázada volt; csökkenése ugyan erőteljes, de ennek végkimenetele bizonyossággal nem ítélhető meg.

Ezért azt tartom alapkérdésnek, hogy miképpen lehet meghatározni a nemzet létének valóban értelmet adó civilizációs komplexitást. A magyar nemzet jelenléte a Kárpát-medencében eredetileg két civilizációs képződmény határán valósult meg: délre az akkori bizánci civilizáció a maga fényében; nyugatra a nyugat-európai hatalom, mely akkor még elmaradt a keletitől. A magyarság a nyugati kereszténységet választotta, mert ezzel tűnt inkább biztosíthatónak függetlensége a bizánci nagyhatalomtól. Kulturális küldetése átvette azt a feladatot, melyet korábban Bizánc, illetve a frank császár kísérelt meg végrehajtani a térségben: a kereszténységet kellett érvényesítenie a Kárpátok alatt. Így a *Regnum Hungariae* mikrocivilizációként lépett föl: önálló hatókörrrel, kulturális célkitűzéssel, geográfiailag jól körülhatárolható területtel. E mikroszkopikus teljesség jellemezte identitását: ezért küzdött függetlenségéért a nyugati hatalmakkal szemben; s ezt kellett volna megvédenie az előretörő oszmán hódító ellenében is. Ez utóbbi a kifejezetten jó kezdeti adottságok ellenére sem sikerült. Ezzel a magyarság elveszítette eredeti civilizációs azonosságát. Helyére a Habsburg Birodalom lépett, mely ugyancsak hasonló körben vázolta föl a maga küldetését: középen lenni, mikroszkopikus civilizációként működni, védekezni és terjeszkedni az elérhető körben. Később hasztalan állítgatott helyre a Magyar Királyság, önazonossága mint ilyen már átruházódott a Habsburgokra. Ezért lázadásai — Thököly, Rákóczi, 1848 — elkerülhetetlenül sodorták a másik oldalra: ha már nem lehet a centrális pozícióban, legyen legalább a másik oldalon. Ez magyarázza a török érthető szimpátiáját a kuruc háborúk idején, majd a hihetetlen aktust, hogy a magyar *szabadságharc* vezetői az orosz cárnak ajánlották fel a koronát 1849-ben. 1867 nem volt más, mint elfogadása annak, hogy a Magyar Királyság csak mint a Habsburg Monarchia része állíthatja helyre eredeti azonosságát. De ekkor már késő volt: a Monarchia általános hanyatlása abból adódott, hogy a tőle keletebbre álló államok is szorosan bekapcsolódtak a nyugati civilizációba, ami elvette a Habsburgok eredeti *raison d'être*-jét. E létnek addig volt ereje, míg a Balkán

Bécs külvárosában kezdődött — ahogyan Metternich herceg mondta. Az összeomló Monarchia magával sodorta a magyar önazonosságot is. S noha a két háború között kísérlet történt újszerű meghatározására, már csupán az európai hegemoniában gondolkodó német törekvések szélárnyékában, melynek összeomlása minden korábbinál tragikusabbnak bizonyult.

A pesszimizmus, a lelki erőtlenség okainak jelentős részét ebben a történetben lokalizálnám. Milyen egy vert hadsereg? Nincs vezetője, nincsenek vezetői; nincsenek eszményei, nincs morálitása; nincs életereje, nincs struktúrája, nincs háztartása, nincsenek fegyverei. Vannak azonban sebesültjei, öngyilkosai, halottai, temetői, árulói, haszonlesői. De a kép árnyaltsága érdekében tegyük hozzá: a Kádár-rezsim egyik pozitívuma volt, hogy megkísérelte egy új magyar önazonosság megalapozását. Hirtelen nem a Nyugat védőbástyája lettünk, hanem Kelet előretolt állása, ahol, mint mindig, a szembenállás ellenére burjánzik az élet: virágzik a csempészet, a prostitúció, a külsőségek egymáshoz közelítenek s van valamiféle prosperitás. Ha valaki járt Jeruzsálem közelében a palesztin területeken, láthatta: noha a jeruzsálemi, megbízható és szinte nyugati életkörülményeket nem érik el, de az ottani őslakosoknak hatalmas házaik vannak, viszonylagos jólétben élnek, autóik, ruházatuk itt-ott hasonlít az orvonal másik oldalán élőkéihez. A Kádár-korszak új magyar önazonossága népi (tehát nem nemzeti) alapon állt és a szovjet globalizmusban jól meghatározott helye volt. Ha a szovjet rendszer biztosabb alapokon épült volna fel, ennek a kísérletnek is jelentősebb történeti szerep juthatott volna.

Mi tehát a teendő? A történelmet képesek vagyunk megváltoztatni? Képesek vagyunk civilizációt létrehozni a semmiből? Meg tudnánk fogalmazni a nemzeti identitás új axiómáit? Avagy térjünk vissza a régiekhez? Először is legyünk józanok! Mára nemcsak a Monarchia omlott össze a sajátos és egyre elavultabbnak tűnő küldetésével, hanem Európa is. A világ döntő eseményei már nem Európában zajlanak, hanem — mondjuk — Kasmirban, a Kinai-tengeren, a kaukázusi szirtek alatt. Európa azonban mégis fennmarad, mégpedig sokáig. Mint Bizánc: amikor már mindenki temette, helyreállította rendjét és a Szentföldre verte vissza az arabokat. Amikor Konstantinápoly először esett el, visszavonult, hogy újult életerővel talpra álljon és visszafoglalja a Poliszt. Már évtizedek óta az oszmán hatalom vette körül, de még álltak a falai és fegyvereseit nem merte szembetámadni a török haderő. Csak lassan, csak lépésről lépésre sikerült megtörni életerejét, de összeomlásában is hatalmas volt, mert három napon át védte palotáinak utolsó árkádjait is... Európa Bizánchoz hasonlítható. Noha már másutt zajlanak a történelem döntő eseményei, Európa áll és virágzik. S még évszázadokon át állni fog, míg az orosz képes lesz megerősödni... Ki tudja, mikor? Inkább másfél évszázad múlva, mint holnap. Ez az az idő, mely rendelkezésünkre áll; melyben a magyar azonosság megerősödhet, megkeresheti alapját, felépítheti pilléreit. E téren a múlt nélkül sem mire sem megyünk: ha nem tudunk egységes önértelmezéssel szolgálni, ha nincsenek kiemelkedő személyiségeink, akik felismerik és végrehajtják feladatukat a köznapokban, a kultúrában, a tudományban, a politikában — akkor nem leszünk több, mint — *Berzsenyivel* szólva — *rút, sybarita váz*.

E feladatnak két fővonala van: az egyik az önazonosság felismerése, a másik: hálózatos kiterjesztése. Az önazonosság felismerése nem interpretációs feladat. Ehhez hiteles emberekre van szükség, akik felismerik és magukénak vallják e nemzet sorsát, azonosulnak múltjával és jövőjével, akik először is magukban valósítják meg az erkölcsi forradalmat. Csak ilyen személyeken keresztül lehetséges a valódi önazonosság megtalálása: csak ilyenekre támaszkodva léphetnek fel azzal az igénnyel a politikusok körei, hogy tudják, mit képviselnek. Csak az ilyen személyeken keresztül jöhet létre a lelki állapot, mely képes arra, hogy a hadsereg magára találjon: rendezze sorait; összeszedje sebesültjeit és halottait, ellássa nélkülözőit, kiválassza rátermett vezetőit, főlserelje magát a védekezés eszközeivel. Mindez nem absztrakt

intézményekben megy végbe, nem elvont fejtegetésekben (mint e mostani), hanem magában az emberi lényben, a maga küzdelmes elhatározásaiban, vívódásaiban, tévedéseiben és korrekcióiban, közléseiben és tetteiben.

Nemcsak az egyes kultúrák, a civilizációk, hanem az egyes ember lényege is a felemelkedés: jobbá kell válnia, ez a valódi kategorikus imperatívusz, mert ezzel a valóság valóságos mozgásában vesz részt. Csak az ily módon felfogott jobbulás képes arra a belső forradalomra, mely — a megfelelő körülmények és feltételek meglétekor — egyeseket a közösség memorábilis vezetőivé emel. Csak e személyek képesek arra, hogy megvalósítsák a változást, ami társadalmunk életérzésének átalakulásához vezet. S mindezt *hálózatosan*, ami azt jelenti: több központból kisu-gározva, többféle fejlődési úton járva, egymással vitatkozva, tehát a kommunikáció elevenségében kell megvalósítani. Beszélgetésekben; kapcsolatokban; érintkezésben. Nem a póre tekintély alapján, arra hivatkozva, hogy más nem szólhat hozzá e kérdésekhez, más nem láthat bele a megoldásba. Tudjuk, vannak olyanok, akik ez utóbbi utat követik; helytelenül. Mert amennyire igaz az, hogy a személyiség erőtlensége, döntéseinek megalapozatlansága, felismeréseinek papírszaga alkalmatlanná teszi a valódi, a közösség egészét érintő döntésekre, annyira bénító a kizárólagosság is, mely a szolgálat lelkiségének a hiányából fakad.

A magyar nemzet Európában saját múltja alapján, keresztény értékeihez igazodva, önnön civilizációs szerepének tudatában először is a maga felemelkedésére kell, hogy törekedjék, melybe azután bekapcsolódva az újabb és újabb nemzedékek sokasága lesz képes arra, hogy életének páratlan lehetőségét: a jobbulás lehetőségét kihasználja. A felemelkedés magunkban kezdődik, mondanám, ha nem hangozna triviálisan. Hasztalan adunk a gyönyörrelvre ránevelt nemzedéknek több pénzt, azt nem önfeláldozásra — gyermekek nevelésére —, hanem több gyönyörre fogja költeni. Először tehát a gyönyörrelvvel kell leszámolni; vissza kell állítani a jogaiba a szorgalmat, az indusztrialitást.

Hogyan, miként érjük el ezt a célt? Csak közhelyes válaszaim vannak: oktatással, neveléssel, a vallás intézményeinek restitúciójával. A magyar identitás oly nemű meghatározásával, ami nem nép-, hanem *nemzetközponitú* s ezen keresztül: kultúracentrikus, igazságelvű. E nemzet lehet csak képes arra az integráló szerepre, mely ezen a tájon civilizációs szükségszerűség. Az integráció a létező közösségek összekapcsolódását jelenti: a szerves együttműködés biztosítását, mely az *hungarica natio* civilizációs feladat volt. A mai feladat hasonló a régihez: a Kárpát-medence közösségei gazdasági és kulturális réren — a politikai önállóság megőrzése mellett — integrációra várnak, melynek kivitelezése csakis együttműködésükben valósulhat meg. Az integráció globális szerkezetét az Európai Unió biztosítja. De az Unió regionálisan szerveződik: s a Kárpát-medence Európa egyik legjellegzetesebb régiója. E régió integrációjának történeti eszméjét a Szent-István-i ország hordozta, melynek mai aktualitását az összeurópai struktúrák határozzák meg. A Szent-István-i eszmét nem szabad a modern népi nacionalizmus szellemében kisajátítani, hiszen egykor lényeges eleme, az egyre magasabb szintű integráció válik partikuláriszá, vagyis veszíti el eredeti tartalmát.

Ha a nemzetben vannak személyiségek, akik felfedezték saját életük egyetemes feladatát, a megfelelő körülmények között és feltételek teljesültével fel fogják fedezni a nemzet feladatát is. S ekkor a nemzet is magára eszmél; ekkor a nemzet is bekapcsolódik a felemelkedésbe a maga sajátos módján, tehát komplex civilizációt kibontakoztatva. S ekkor a generativitás szelleme is megelevenül, mely helyet akar biztosítani a születendők újabb és újabb nemzedékének. Hiszen az emelkedő ember emelkedésébe másokat is be akar vonni: az emelkedő nemzet nemcsak természeti, hanem nemzedéki környezetének is juttatni kíván az emelkedés lehetőségéből, mely valahány létezőnek és nemlétezőnek, a valóság végső értelmével összhangban, mindenkor kijár.

Michelberger Pál

Kedves Barátom! Megkaptam a pesszimizmusról szóló leveledet és hosszan elgondolkodtam a vitathatatlan negatív jelenségeken. Mérnök lévén nehéz állást foglalnom az okok és okozatok kusza rendszerében. A társadalom igen bonyolult, élő rendszer. Működését a saját múltján és aktuális tulajdonságain (kezdeti értékek) kívül külső tényezők (peremfeltételek) is befolyásolják. A társadalmi mozgások, változások leírására még nem született kielégítő matematikai modell, de ha valaha valaki kidolgozza, akkor biztos, hogy nemlineáris egyenletek fogják leírni. Közismert, hogy a nemlineáris problémák (különösen nagy és bonyolult rendszereknél) kaotikus jelenségekre vezetnek, azaz a végállapotuk rendkívül érzékenyen függ a kezdeti értékektől és a peremfeltételektől. Természetesen az ilyen rendszereket is szeretnénk kedvező irányban befolyásolni, de ez a mesterséges szabályozás éppen a legutóbbi évek kutatásai szerint (még egyszerűbb és kisméretű rendszereknél is) sajátos mikrokaoszhoz vezethet. (Mechanikai rendszerekben definiálták a mikrokaoszt, társadalmi méretekben nem mernék vállalkozni rá.)

Láthatólag az általad felvetett kérdésre természettudományos módszerekkel (vagy mérnöki módszerekkel) nem tudunk válaszolni. Intuitív válasz azonban lehetséges (vállalva annak szubjektivitását):

Nem vagyunk pesszimista nép, vállalni tudjuk az újrakezdést (Kosáry Domokos szerint minden vereséget túlélő nép vagyunk).

A 20. század megviselte a magyar népet (de egy sereg más népet és népcsoportot is), és túléltek a megpróbáltatásokat.

Kétségtelen, hogy a többszöri ideológia-változás erkölcsileg kiüresítette a társadalmat és ez a hitnélküliség természetszerűleg felveti a céltalanság képzetét. A céltalanság a gazdagokból hedonizmust, a szegényekből önmagukat túlhajszoló vagy italba (kábitószerbe) menekülő magatartást válthat ki. (Hit alatt nem csak vallásos hitet, hanem bármilyen magasztosabb eszményhez kötődést is értek.)

A három szubjektív gondolatból kiindulva úgy vélem, hogy az értelmiségi (tudományos, szakmai, vallási, politikai) elitnek hitet kell adnia a társadalomnak. Természetesen hitet csak az adhat, aki maga is hisz valamiben (a gazdasági racionalitásban, a tudományban, a művészetekben, humánumban, nemzetben, erkölcsben, vallásban).

Magam részéről e hithez a Fasang-könyvben (Hivatás és hitvallás) megjelent írással is szerettem volna hozzájárulni. Befejezésként abból idézek:

Nem nélkülözhető egy átgondolt, tudatos gazdaságpolitika, mely rendezi más területek teendőit is. A gazdaságpolitika helyettesítése rövid távú fiskális-monetáris politikával olyan, mintha egy ködben, szirtek között úszó hajó kormányzásánál csak a hajómotor fordulatszámára figyelnének, iránytű, térkép, radarjelzés figyelmen kívül hagyható lenne.

Ez az átgondolt, hosszabb távú gazdaságpolitika teljesen hiányzik a magyar közgondolkodásból, pedig nélküle sem szociál-, sem oktatás-, sem tudománypolitika nem fogalmazható meg.

Természetes következtetés (és ezzel az ország túlnyomó többsége, kormányzó pártok és ellenzékiek egyetértenek), hogy a magyar gazdaság föllendítése, a fényoldal előtérbe kerülése csak az Európai Unió keretében valósítható meg. Külön szervezetek foglalkoznak a csatlakozás jogi, politikai és gazdasági feltételeinek kidolgozásával, és nyilvánvaló, hogy egy rövid cikk keretében aligha lehet bemutatni ezt a bonyolult bürokratikus folyamatot.

A csatlakozási folyamat főbb szempontjainak elemzésekor — bármennyire is paradoxnak tűnik — nem a magyar érdekekből, hanem az Európai Unió hosszú távú érdekeiből kell kiindulnunk. A sajátos magyar (vagy kelet-európai) érdekek

gazdasági súlytalanságunk miatt aligha érvényesíthetők, az euró-bürokraták rövid távú, részletekben elmerülő érdekei pedig csak átmenetileg hatnak.

Az EU-csatlakozási folyamattal kapcsolatban három alapvető kérdést kell megválaszalnunk:

a) Mi az Európai Unió célja és érdeke egy esetleges bővítésnél?

b) Milyen különleges természeti adottságaink vannak, amelyeket a csatlakozás során értékesíthetünk?

c) Mit kell tennünk elsősorban a csatlakozás elősegítésére?

ad a) Az Európai Unió bővítése nem szimpátia vagy jóindulat kérdése, hanem politikai és főleg gazdasági érdeken alapul. Az EU versenye a kelet-ázsiai és az amerikai gazdasági közösségekkel megköveteli az EU piacának bővítését. Hazánk 10 millió lakosa számottevő piacbővülést bármilyen szintű fogyasztás esetén sem jelent. Az igazi piacbővülést Ukrajna, Oroszország és a teljes Balkán bekapcsolása jelenti (nem okvetlenül tagként, de kereskedelmi partnerként mindenképp). Ebből a gondolatmenetből következik az a rideg tény, hogy hazánk az EU számára főleg geográfiai helyzete miatt értékes, mint a kereskedelmi áruk, személyek, pénz és információk biztonságos és gyors közvetítését lebonyolító tranzitország. Ha erre a tranzit szerepre nem készül fel, akkor Ukrajnába és Oroszországba Lengyelországon keresztül, a Balkánra pedig Horvátországon keresztül fogják az árukat és információkat szállítani.

A hazai tranzitközlekedés (beleértve a hajózást, vasúti és közúti közlekedést, valamint a repülést is) fejlesztése, a pályák, járműparkok, javító- és karbantartó hálózatok, infrastruktúrák, kiegészítő szolgáltatások, logisztika és informatika kiépítése és világszínvonalra emelése elengedhetetlen az EU-csatlakozás megalapozásához. Eerre a programra felfűzhető az ipar fejlesztése, a foglalkoztatáspolitikai, sőt a jogalkotás folyamata is (hasonlóan, mint a múlt század vasútépítése húzta magával az építőipar, gépipar, vaskohászat, hírközlés stb. fejlődését). A közlekedési és informatikai hálózat kiépítettsége alapvetően befolyásolja a gazdasági fejlődést, melynek csattanós bizonyítéka, hogy a nyugati működő tőke addig telepít gyárakat Magyarországon, ameddig az autópálya hálózatunk van (Dunántúl, Duna–Tisza köze Kecskemétig). E tranzitfeladat számos eleme úgy-ahogy kiépült, vagy épülőben van (pl. a záhonyi vasúti átrakó pályaudvar, a kombinált, vasúti-közúti fuvarozáshoz szükséges fogadóállomás stb.), más elemeit (pl. az informatikai háttérét) még meg sem terveztük. A magyar gazdaságpolitikának ennek ellenére talán legstabilabb eleme a közlekedéspolitikai, melyet kormányoktól függetlenül, valóban szakmai szempontok alapján dolgoztak ki és valósítanak meg. Egyetlen kifogásolható eleme a megvalósítás lassú üteme, melyet az európai integráció igényei helyett a magyar pénzügyi lobby rövid távú szemlélete korlátoz.

ad b) Az ország természeti kincsekben szegény, a tranzitforgalomban értékesíthető földrajzi helyzetünk mellett éghajlati és talaj-adottságaink használhatók ki a gazdasági életben. Jelenleg mezőgazdasági túltermelés okozta válságokkal küzd ugyan az EU, hosszabb távon azonban az élelmiszer-termelés (és különösképpen a jó minőségű, feldolgozott élelmiszer-termelés) jól értékesíthető termékekkel léphet a világpiacra.

Az élelmiszer-termelés azonban nem korlátozódhat a mezőgazdaságra és annak hagyományos termékeire. A termékeket fel is kell dolgozni, tartósítani, csomagolni és szállítani is kell a fogyasztóhoz. Ez a széles értelmezésű élelmiszer-termelés — hasonlóan a közlekedés tág értelmezéséhez — a hagyományos mezőgazdaságon és élelmiszeriparon kívül feladatokat ad a vegyiparnak, gépiparnak, közlekedésnek is.

Sajnos, agrárpolitikánk korántsem olyan folytonos és egyirányú, mint a közlekedéspolitikánk. Minden kormányváltásnál (esetenként egy kormányzati cikluson belül többször is) megváltozik és ezzel teljes bizonytalanságban tartjuk a mezőgazdasággal foglalkozókat.

Pedig a múlt század végi agrárpolitika (ha a negatív feudális birtokviszonyoktól eltekintünk) a malomipar és mezőgazdasági gépgyártás területén következetességével a magyar gazdasági fejlődés egyik alapja volt. Új, átgondolt, hosszú távú és széles értelmezésű agrárpolitikát kell kidolgozni politikusainknak, melynek egyes elemei elszórtan megtalálhatók a különböző pártprogramokban, akadémiai tanulmányokban. Átfogó, a jövő évszázad gazdasági fejlődését megalapozó, az EU és a világ várható szükségleteiből kiinduló programról azonban nincsen tudomásom.

ad c) Mind a közlekedés, mind az élelmiszer-termelés fejlesztésében magunkra vagyunk utalva. Sem a tervezésben, sem a megvalósításban nem számíthatunk külső segítségre, mindkettőhöz a hazai adottságokat jól ismerő szakemberekre lesz szükségünk. Az európai partnerek legfeljebb pénzt fognak kölcsönözni (ha a megtérülés biztos és eléggé gyors).

Ezzel megválaszoltuk harmadik kérdésünket is. Az EU-csatlakozás feltételeinek teljesítéséhez kiművelt emberfőkre van szükségünk.

Szakemberek nélkül sem tervezni, sem megvalósítani nem lehet a csatlakozáshoz szükséges politikai, gazdasági, műszaki, jogi lépéseket. A szakemberek képzése pedig az egyetemeken, főiskolákon, középiskolákon, szakmunkásképzésen, egyszerűen a jó és eredményes oktatáson múlik.

A három fejlesztési terület (közlekedés, mezőgazdaság, oktatás) nem új. A múlt században Széchenyi fogalmazta meg, én csak őt idéztem. Széchenyi elgondolásai pedig a magyar történelmi tapasztalatokra épültek. (Már Könyves Kálmán felismerte az ország tranzit szerepét és ezért ispotályokat létesített az átvonuló keresztes hadaknak; főnemességünk a 17–18. századi szarvasmarhaexportból gyűjtötte össze. vagyonát). A kiegyezés utáni fellendülés az Osztrák–Magyar Monarchiában Széchenyi reformgondolatainak a megfogalmazásából és megvalósításából következett. Most egy európai méretű fellendülés előtt állunk és ehhez ismét Széchenyi programját kell elővennünk, korszerűsíteniünk, monarchiai méretekről európai méretekre kell azt bővítenünk és megvalósítanunk.

Az idézet egy karosszéria-lakatos (mérnök) gazdasági racionalitásra alapozott hitén alapul, de ilyen hitvallást írhatnak a tudósok a tudományról, a művészek a művészetről, a filozófusok az erkölcsről, a lekipásztörök a vallásról, politikusok a nemzetről. Ezek a különféle hitek együttesen szüntethetik meg a jelenlegi (remélhetőleg átmeneti) céltalanságot.

Pál Lénárd

Soha sem tartottam megalapozottnak, hogy a történelem sodrásában tartósan összetartozóvá vált embercsoportokat, nemzeteket dicséző vagy pejorativ jelzőkkel különböztessenek meg más csoportoktól, nemzetektől, jöllehet pontosan tudom, hogy markáns különbségek vannak nemzetek, embercsoportok s természetesen az egyes emberek tulajdonságaiban, életvitelében, világszemléletében stb. De ezek a különbségek számomra a valóság gazdagságát, az emberi létezés érdekességét, talán magát az életet jelentik. Nem hiszem, hogy vannak eleve elrendelten optimista és pesszimista nemzetek, rétegek, csoportok, hogy vannak kiválasztottak és kárhozottak, hogy léteznek alfa és epszilon lények. Az a meggyőződésem, hogy a különböző társadalmi struktúrákban érvényesülő hatások és ellenhatások bonyolult rendszerében van néhány meghatározó erő, amelyek főszerepet játszanak abban, hogy adott körülmények között és adott időben pesszimizmus vagy optimizmus uralja-e egy nemzetnek, pontosabban szólva: egy nemzet különböző csoportjainak a han-

gulatát. Ezeknek az erőknek a felismerése nehéz feladat, és ezért azt hiszem, hogy gondolkodásunknak először arra kellene koncentrálnia, hogy megkísérelje számba venni a társadalom és rétegei tudati, hangulati állapotát alapvetően befolyásoló tényezőket, s majd csak ezután következhetne annak mérlegelése, hogy van-e lehetőség az eredményes bea atkozásra, és mik azok az eszközök, amelyek alkalmazása kedvező változást hozhat. Ebben a munkában az értelmiségi elitnek fontos szerepe lehet, tudnia kell azonban, hogy tevékenységének hatása nagymértékben függ a mindenkori hatalom jellegétől és a befogadó közeg állapotától.

Nyilvánvaló, hogy a társadalmi tudat állapotát egyetlen országban sem lehet izoláltan, a világban végbemenő és globálisan ható folyamatoktól elszakítva vizsgálni. Akár tetszik, akár nem, fel kell ismernünk, hogy a világ gazdasági, társadalmi folyamatai messze eltávolodtak a lehetséges, vagy talán nem is lehetséges, fiktív „egyensúlyi állapottól”, amely egyébként is nagy valószínűséggel csak a monetaristák fejében létezik. A pénztőke óriási hatalma, amelyet az informatika által biztosított, korábban soha nem létező mobilitása csak fokozott, maga alá gyűrt minden más hatalmat, felborított minden egyensúlyt, és ezt úgy tette, hogy felkinált a szubordinált politikai hatalomnak — megfelelő támogatásért — számos olyan eszközt, amellyel legfőbb célját: a maximális profit elérését, pontosabban, egy szűk réteg vagyonának mértéktelen növelését biztosítani tudta. Mindez azonban azzal járt, hogy a globális kapitalizmus — Soros György véleményével egyezően — instabillá, kaotikussá vált, válságba került, olyan útra sodródott, amelynek a végén szakadék tátong. Elérte, hogy a sikeres élet eszményévé a vagyonszerzés, mégpedig a bármely eszközzel megvalósítható harácsolás vált. Megmutatta, hogy annak van nagyobb hatalma és dicsősége (szerényebben szólva, annak van nagyobb társadalmi rangja és megbecsülése), akinek több a pénze, nagyobb a vagyona. Világossá tette, hogy pénzzel befolyásolni lehet, sőt meg lehet határozni azt, hogy mi az „igazság”, mi az „erkölcs”, és mi a „jog”. Kellő gazdasági hatalom birtokában be lehet „bizonyítani”, hogy az az igazságos, az az erkölcsös és az a jogszerű, ami növeli a profitot, ami a gazdagokat még gazdagabbakká és a szegényeket még szegényebbeké teszi. Mindezt olyan frazeológiával lehet és szokás maszkírozni, ami törvényesnek, a nemzet érdekében valónak, a „szabadság” (vajon milyen szabadság?) megvalósulásának és a demokrácia érvényesülésének állítja be a tőke (itt elsősorban a pénztőkére gondolok) birtokosainak garázdálkodását. Félreértés ne essék, nem felháborító helyzetképet akarok felvázolni, hanem csupán azokra a valós folyamatokra szeretném a figyelmet felhívni, amelyek léteznek és hatnak, függetlenül attól, hogy tudomásul vesszük-e, és a nevükön nevezzük-e azokat, vagy sem. Mint fizikus kénytelen vagyok a megfigyelt és statisztikailag ellenőrzött jelenségeket objektív információknak tekinteni, és nem sopánkodom akkor, amikor arra a következtetésre jutok, hogy mindaz, ami felháborító és az emberiség jövőjére nézve veszedelmes, szükségszerű velejárója annak a globális gazdasági hatalmi struktúrának, amely a mai egypólusú világban jellemző a Föld szinte valamennyi országára. Nem sopánkodom, hanem gondolkodom: mi lehet a kivezető út?

A vagyon, a tulajdon birtoklásából származó konfrontációk története olyan régi, mint amilyen régi az emberiség története. A szegénység sokszor lázadt, de minden lázadás elbukott, hiábavaló volt, hiszen a szegénység, a nyomor, a szenvedés nem lehet az emberi élet célja. Ha pedig a szegények azért lázadtak, mert gazdagok akartak lenni, akkor a lázadás csak szerepcserére és nem valami racionális megoldás kiharcolására irányult. Romantikusságukban is tanulságosak azok a harcok, lázadások, amelyeket a középkori kereszténység szegénységet hirdető, nyomorgó szerzetesei a gazdag püspökök hatalmi szervezetei ellen folytattak (lásd Umberto Eco írásait!). Nincs most mód arra, hogy a tulajdon hatalma elleni harcokat elemezzem, csupán azt szeretném hangsúlyozni, hogy a mai konfrontációk, amelyek a politikai (parlament) csatározásoktól, a nagy vagyonokat átcsoportosító (ez a kifejezés felet-

több rezervált) akciók és ellenakciók átláthatatlan zürzavarán keresztül a felderítetlen gyilkosságok sorozatáig terjednek, lényegüket tekintve nem különböznek a történelem különböző szakaszaiban megvalósult, vagyonszerzésésért lefolytatott összecsapásoktól. Naivitás volna azt hinni, hogy közvetve vagy közvetlenül mindez nem érinti a dolgok lényegét értő vagy nem értő embercsoportok, rétegek hangulatát, tudati állapotát, életfelfogását. Tehetséges tanítványaimtól hallottam, nem érdemes tudományos kutatómunkára vállalkozni, mert ebben a társadalomban nem a szellemi teljesítményeket honorálják, hanem az eredményes pénzcsinálást, és az, hogy ez milyen eszközökkel történik, nemigen számít. Lehet-e a „make money, be happy” jelszóval átitatott társadalmi atmoszférában az optimizmus prófétájaként fellépni? Nem, nem lehet, de mégis meg kell tenni!

Meg kell tenni, mert a „pénzcsinálók” többsége — szinte szükségszerűen — annak a „kényszernek” engedelmeskedik, hogy tőkéjét állandóan gyarapítsa, hogy minél rövidebb idő alatt minél nagyobb egyéni hasznot (profitot) érjen el, és közben (tisztelet a ritka kivételeknek) nem törődik azzal, hogy tevékenysége hosszabb távon milyen károkat okoz az emberek értékrendjében, életvitelében, mentalitásában, a természeti környezetben stb. Nem törődik vele, hogyan fertőzik az emberek (fiatal gyerekek) tudatát a percnkénti gyilkosságokkal teli, az erőszakot, kegyetlenséget, a pornográfiát nap mint nap bemutató tévé- és játékfilmek, ha a közben sugárzott — egyébként szintén lélekromboló — hirdetések növelik a profitot.

A tudományról szokás szuperlatívuszokban beszélni, de a valóságban csak azért „támogatják” a pénzcsinálók, mert gazdasági hasznot várnak tőle. Az új ismeret, ha rövid távon nem hoz hasznot, nem érték számukra. Tudom, vannak kivételek, de a tudományos kutatás kezelésében általában előtérbe nyomult a haszonelvűség, ami a társadalom hosszú távú érdekeit erőteljesen sérti. Hosszú tanulmányt lehetne írni a tudomány és a hatalom közötti kapcsolatok természetéről, a látszat és valóság ellentmondásairól, de most itt erre nem térhetek ki.

Ezek után fel lehet tenni a kérdést: kik mások, mint éppen a felvilágosult értelmiségiek lehetnek hivatottak arra, hogy ebben a helyzetben „megkongassák a vészharangot”? bájt van, nagy baj van. Hatalmuk ugyan nincs, legfeljebb csak annyit, hogy lesznek majd emberek, akik emlékezni fognak mondataikra. Egyébként azért is nagy az értelmiségi elit társadalmi felelőssége, mert véleményem szerint nem lehet hinni a politikai (legyen az „szocialista”, „polgári”, „liberális”, „konzervatív”, vagy bármilyen) hatalom birtokosainak szépen megfogalmazott programjaiban, vonzó ígéreteiben, hiszen tapasztalható, hogy a mindenkori politikai hatalom — esetleges jó szándéka ellenére is — a mai viszonyok között a nemzetközi gazdasági erőknél a függvénye, és kénytelen ebben a — nyilvánosan el nem ismerhető — függőségében cselekedni.

Fontos azt is tudni, hogy a politikai hatalom birtoklásának számos olyan sajátossága is van — különösen nálunk —, amelyek szinte lehetetlenné teszik a társadalom optimizmusának, jó közérzetének kialakulását. A hatalom megszerzésével ugyanis szükségszerűen megváltozik a hatalom birtokosainak tudati állapota. Azonnal felismerik, hogy a megszerzett hatalmat meg kell védeni, sőt erősíteni szükséges, ezért az ellenfeleket — akár ellenségként kezelve — ki kell szorítani minden hatalmi pozícióból. Meg kell tagadni, el kell felejtetni az előző hatalom minden eredményét, át kell írni a valóságot, hogy minden az új hatalom dicsőségét zengje. Félreértés ne essék, nem a hibák, bűnök elhallgatását szorgalmazom, hanem annak az elismerését, ami érték, mert nincs ígéretes jövő tartalmas múlt nélkül. A politikai hatalom birtokosai azt is pontosan tudják, hogy a pénz, a vagyon a tartós hatalom igazi forrása, és ezért „uralkodásuk idején” létre akarják hozni saját privát gazdagságukat, s ez általában csak etikátlan, sokszor csak törvénytelen eszközökkel érhető el. A társadalom nagyobbik része, amelynek tagjai munkával hozzák létre az új értéket, de nem szólhatnak bele annak elosztásába, tengődik, nyomorog, s ezért

emocionálisan könnyen szélsőséges. „ordas eszmék” hatása alá kerülhet. Ez nagy veszélyeknek, váratlan instabilitásoknak lehet a forrása.

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy hatalomra, „törvényre” szükség van. Aligha lehetne ezt világosabban és meggyőzőbben kifejezni, mint ahogy ezt Thomas Mann tette. Törvény című, ma is csodálatosan aktuális írásában. Arra volna szükség, hogy a hatalom és a működését szabályozó „törvény” a társadalom többségének, mégpedig új értéket teremtő többségének az érdekeit és ne a pénzcsinálók szabad garázdálkodását szolgálja. Tudom, ma ez illúzió. Hatalmat csak egy másik, hasonlóan erős hatalom korlátozhat és ellenőrizhet. Nem volna felesleges azon gondolkodni, hogyan lehetne a társadalom és a gazdaság spontán mozgásait a „szabályzáselmélet” törvényei szerint a többségi érdek kontrollja alá helyezni.

Ma ebben az országban sokan azt érzik, és nem alaptalanul, hogy nem bizhatnak a politikai hatalomban, sem a mostaniban, sem pedig a következőben, hiszen csatlódtak már a régiben is, meg az azelőttiben is. A bizalmatlanság szülte bizonytalanság érzete nagy károkat okoz: nem ösztönöz tudásszerzésre, a szép és nemes becsülésére, de nem ösztönöz családalapításra, jövőtervezésre sem, helyette a mának élés életromboló szenvedélyeit (alkoholizmus, narkotizmus stb.) szabadítja fel, és már gyermekkorban pusztít. Hitet adni az embereknek prédikációkkal nem lehet. Új életmintákra van szükség, amelyek alapelvei között — az individuális értékek megbecsülése mellett — a közösség érdekeinek prioritása is ott kell, hogy legyen. Ezen életminták híveinek az együvé tartozás, a szolidaritás, a tolerancia eszméit nemcsak elfogadniuk kell, hanem azokért — okos érveléssel — aktívan küzdeniük is szükséges. Fel kellene számolni végre az értelmiség „szekértáborait”. El kellene érni, hogy a különböző nézetek ne a szembenállást, hanem a másság kreativitást tápláló hatását erősítsék. Jó dolog, hogy különbözőképpen gondolkodunk, hogy nem azonos a világnézetünk. Ebben a különbözőségben, mint minden gradiensben, nagy húzóerő rejtőzködik. Miért nem használjuk ki? Ez méltó feladat lehetne a Tudományos Akadémiához tartozó értelmiségi elit számára is.

En az olyan összefogás és együttműködés híve vagyok, amely a nyíltságra, a racionális érvelésre és a tisztességes, kulturált stílusra épül, amely megőrzi és hasznosítja a múlt és jelen értékeit, hogy konstruktívan szolgálhassa a jövőt. Miért ne lehetne ilyen összefogás barátok és szellemi ellenfelek között?

Pongor Sándor

Előrebocsátom, hogy szakterületem határain messze kívül merészkedve, elemi tudományos veszélyérzetemet félretéve írom ezeket a sorokat, valószínűleg nem is lesz idom végleges formába hozni őket.

A pesszimizmus mint fogalom eleve nehezen megfogható. Emberekre mondják, hogy pesszimizták, népekre tulajdonképpen ritkábban. A magyarokat mégis pesszimiztának látják sokan, még a külföldi szemlélők is. Feszültnek, hajszoltnak, kikapcsolni nem tudónak. Ugyanakkor ha külföldi magyarokat lát az ember, nagyon sok köztük a kiegyensúlyozott, állandóan jókedvű, leleményes és eredményes ember. Hogy lehet ez? Úgy, hogy Magyarország közhangulata a pesszimizista, nem pedig az emberek. Én személy szerint a népességfogyást nem tartom magyar specifikumak, de igazán tragikusnak sem, mert a mai túlnépesedett világban nem lényeges, hogy 9 millió vagy 14 millió magyar lesz-e ötven év múlva. Azt tartom fontosnak, hogy a magyarok mind ismerjék kultúrájukat és azonosuljanak vele. El kell érünk, hogy a magyarság minél nagyobb része élhessen a kultúra és civilizáció minél

magasabb szintjein, ehhez pedig meg kell erősíteniünk iskoláinkat és egyetemeinket. Az alábbiakban néhány gondolat, ebben a témában.

1) Hogy a közepébe vágjak, szerintem a magyar pesszimizmus oka a közös értékek, közös jövőkép hiányában keresendő. A vállalható közös értékek össze tudnak kötni egy társadalmat. Ha nem adódnak ilyenek, a társadalom széthullik veszekedő csoportokra. A közös magyar identitástudat széthullása már a századfordulón megindult, de tragikussá csak az első világháború elvesztésével vált. Nem újság, hogy a mai társadalomban élesen elváló csoportok alakultak ki, amelyek homlokegyenest ellenkezően ítélik meg az összes e századi történelmi eseményt (pl. a Károlyi-kormányt, a Tanácsköztársaságot, a konszolidációt, a Horthy-korszakot, a II. világháborút, a Rákosi-korszakot stb.). Érdemes megjegyezni, hogy a Kádár-korszakban ezek az ellentétek nem voltak jellemzőek, hiszen volt közös élmény: a fennálló diktatúra, amelyet még kedvezményezettjei is halkan, de térdüket csapkodva gúnyoltak. Mihelyt ez a hamis összetartozás szertefoszlott, elemi erővel törtek felszínre a partikuláris identitások. Mintha a rendszerváltás megrendült társadalmi keretei között az emberek képzelt új csoportidentitások felé menekültek volna. A mai beszélgetések, Internet-viták áttekintéséből elég furcsa kép rajzolódik ki. A kialakult csoportok a törzsi torzsalkodások szintjén vitáznak, egyes szavak (pl. nemzeti) szabályos dührohamokat váltanak ki bizonyos emberekből.

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a mai politikai oldalak tulajdonképpen történelem-racionalizációs módszerük alapján különböznek. Nem kell elfogultnak lenni ahhoz, hogy észrevegyük: máig másképpen gondolkoznak a Rákosi- és Kádár-rendszerben privilegizált családok gyermekei, és másként a kitelepítettek és B-listázottak utódai.

A közös magyarságtudathoz többek közt egy történelmi közös nevezőt is meg kell találnunk. Legalább abban meg kellene állapodnunk, hogy miről nem beszélünk....

2) A közös eszmék hiánya mellett fel kell figyelni arra, hogy a társadalom két irányban polarizálódik. A hatalmi, képzettségi centrumot mind a mai napig a Kádár-rendszer privilegizált rétegei jelentik, ezek ismerik egymást az egyetemről, a belterjes budapesti szellemi életből stb. A periféria több nagy csoportot tartalmaz, ide sorolódik a vidék, főleg a falvak lakosságának nagy része és természetesen az annál is marginálisabb helyzetű cigányság stb. Szembetűnő a középosztály térvesztése, elbizonytalanodása. Ha a társadalom kétpólusúvá egyszerűsödik, elérkezhetünk a harmadik világból ismert képlethez, melyben a társadalom vezetője egy szűk nagypolgári elit, aki külföldön szórakozik, külföldön taníttatja gyerekeit, míg az apatikus többség a betanított segédmunkások szintjén vegetál az elit által irányított, külföldi tulajdonú iparban és mezőgazdaságban.

3) Kérdéses, hogy az egészséges magyar azonosságtudat helyreállítható-e még. De más utat nem látok, mint azt, hogy meg kell próbálnunk. A mai magyar politikai élet szerintem elsősorban egy szűk elit érdekeit jeleníti meg. Igenis széles összefogásra, kiterjedt társadalmi mozgalomra van szükség ahhoz, hogy a többség marginalizálódását leállítsuk. Ennek a politikai akaratnak minden párt programjában látszania kellene.

Emellett tudatosan is foglalkozni kellene az azonosságtudattal, és az ezt a külföld felé megjelenítő országarculattal. Vannak-e mindenki által vállalható értékeink? Természetesen vannak, mert ilyen a zenénk, ilyenek a tudósaink, a sportolóink, 1956, 1989, a konyhánk, a boraink, a Balaton — sorolhatjuk. Olyan értékeket kell tudatosítanunk gyermekeinkben, amelyeket vita nélkül vállalhatnak, mind maguk, mind a többi magyar, mind pedig a külföld előtt. Ezek nélkül gyermekeink ott állnak majd a többi európai fiatal között, és ha megkérdezik, hogy „Nálatok mi van?” — a veszekedésen kívül nem jut majd eszükbe semmi. Ma szerintem ez a helyzet. Meggyőződésem ugyanis, hogy a polemikus magyar közélet valahogy elveszi

a kedvét az embernek, hogy értékeiről beszéljen, pedig ha mi nem tesszük, az európaiak ránk hagyják a dolgot: ezeknek nincs semmijük. Nagyon lényeges tehát, hogy néhány, mindenki által bátran vállalható közös értéket, hungarikumot valahogy visszacsempésszünk a köztudatba, főként a fiataljaink gondolkodásába. És ezeknek az értékeknek meg kell jelenniük az ország propagandájában is, mihelyt lesz ilyen. Erre tudtommal a kormány éppen mostanában tett lépést, fontos lenne, hogy az értelmiség ehhez hozzászóljon.

Kicsit távlatában nézve történelmünket, Magyarország legnagyobb értéke az egyedi magyar kultúra. Az ugyanis köztudott — az olasz Cavalli Sforza összefoglaló tanulmánya is kitér rá —, hogy népünk genetikailag európai, tehát a honfoglalók génjei már jószírvével lecserélődtek. Ugyanakkor kultúránk folyamatosan virágzik. Ez azt jelenti, hogy a magyar kultúra erős, fennmaradásra képes, asszimilatív kultúra. Ápolni kell, mert a világ egy különös, egyedi jelensége. Ha valamit kívánhatok, az az, hogy a magyar állampolgárok minél nagyobb fele részesülhessen a magyar kultúrából. Ehhez mindenképpen fontos a közoktatás színvonalának lényeges emelése. Az oktatáson belül jussanak szerephez az azonosságtudat elemei: a nyelv, az irodalom és a történelem, a kultúrtörténet — a magyar eredmények módszeres ismertetése minden szaktárgyon belül. Ennek nem kell, talán nem is szabad kampányszerűen történnie, de ahogy Gambetta mondta: ne beszéljünk róla, de mindig gondoljunk rá.

4) És még egy. Mi magyarok valahogy túlságosan komolyak vagyunk vitáinkban, meg kell tanulnunk kicsit ironikusan, kicsit szeretettel és türelemmel nézni magunkat és egymást. Ha tehát megkérdezik, van-e magyar pesszimizmus, a helyes válasz ez: Már hogyne lenne? Sőt sokkal jobb, mint a legtöbb külföldi pesszimizmus. Legyünk büszkéek rá!

Solymosi Frigyes

Két dolgot szeretnék előre bocsátani. Először is, ennek az írásnak az elkészítése előtt nem olvastam el kollegáim, barátaim tanulmányait, mivel mindenképpen el kívántam kerülni, hogy az ő véleményük gondolataim megfogalmazásában befolyásoljanak. Másik: alapvetően optimista vagyok. Népünk besorolásában, amint ez bevezető levelemből is kiderülhetett, magam is bizonytalan vagyok. Azt is el kell mondanom, hogy újságíró feleségem révén az emberek küszködéséről, gondjairól, életérzéséről az elmúlt évtizedekben valamivel mindig többet tudtam meg, mint más, a laboratórium bezárt falai között dolgozó kutató.

A kezdeményezés elsődleges célja természetesen nem az, hogy eldöntsük: a pesszimizmus vagy az optimizmus jellemző-e ránk, sokkal inkább az, hogy gondolkodjunk hazánk népességfogyásának okain, azon, mivel magyarázhatók a kedvezőtlen tendenciák, és esetleg hasznosítható szempontokat vessünk fel. Nem értek egyet egyik kedves barátommal, aki a válaszáadás alól — talán kevéssé meggondoltan — azzal a kijelentéssel bújta ki, hogy nézete szerint a fő gond nem a mi népességünk csökkenése, hanem a világ túlnépesedése. Talán a világ gondjait magukra vállaló értelmiségiek egyetértének velem, hogy az emberiség túlnépesedési problémáinak megoldásához semmiképpen sem azzal kellene hozzájárulnunk, hogy kipusztítsuk magunkat, de azzal sem, hogy kiürítsük hazánkat a túlszaporodó népek számára.

Nézetem szerint pesszimizmusra hajló, az átlagosnál borúsabb életszemléletünket aligha lehet tagadni: nem véletlen, hogy ezt a címkét ránk ragasztották. „Megbélyegzésünkben” minden bizonnyal szerepet játszik nyíltságunk, közvetlenségünk.

Más országok polgárainál nagyobb késztetésünk van arra, hogy panaszkodjunk, kitárulkozzunk, felfedjük a bennünket érintő gondokat, és mind a jelent, mind a jövőt a szükségesnél sötétebben ítéljük meg. Az is lehet persze, hogy ebben a jellemvonásunkban az a törekvés tükröződik, hogy másoktól várjuk a „valóságnál sötétebb kép” cáfolatát. A hazalátogató magyarok, a külföldiekkel együtt, számtalan alkalommal értetlenül tapasztalják, hogy itthoni rokonaikból, barátaikból, legyen bármilyen is anyagi helyzetük, ömlik a panaszáradat, az elégedetlenség, a negatívumok felsorolása.

Ha visszatekintünk történelmünkre, talán nem is lehet csodálkozni borúlátásunkon, hiszen az emberek életérzéseit, hangulatát, a jövőbe vetett hitét, a jobb életkörülmények megvalósításának lehetőségeit óhatatlanul befolyásolja hazájuk és önmaguk helyzete. Történelmünkben kevés olyan időszak volt, amikor nem nehezedett ránk valamiféle lelki teher. Hogy borúlátásunkért mennyiben felelősök az ősök, a génjeinkben raktározódó örökségünk, nem lehet tudni. Valószínűleg nem teljesen elhanyagolható mértékben.

Pesszimista szemléletünket sokan — elsősorban a sikeres emberek — tagadják. Az ebben kételkedők egyik tétele: hogyan lehet pesszimistának tekinteni azt a népet, amely túlélte történelmének vérzivataros eseményeit? Nem kívánom csökkenteni a magyarság túlélési törekvéseit. Az is lehet viszont, hogy hazánk sötét korszakainak átvészelésében azok a jeles személyiségek játszották a döntő szerepet, akik magatartásukkal, hitükkel, az ország népébe vetett bizalmukkal, biztatásukkal reményt sugároztak azoknak, akik könnyebben feladták volna, akik már magukkal együtt hazájukat is eltemették volna. Arra is bőven találhatunk példákat, hogy kimondottan pesszimista szemléletű polgártársaink egyúttal keményen dolgozó, törekvő és sikerre áhító emberek.

Örökségünkön kívül azonban számos olyan tényező van, amely valamiképpen hozzájárul pesszimistább életszemléletünk kialakulásához. Első helyen emelném ki neveltetésünket és iskolarendszerünket. Jómagam sok évtized távlatából is kellemsen emlékszem vissza középiskolai éveimre. Igaz viszont, hogy az állandó számonkérés, a bizonyítás kényszere — a megfelelő szigorú körítéssel együtt — elképesztő drukkolással, félelemmel és aggodással párosult. A számonkérés természetesen más országokban is megtalálható, szelleme, hangulata azonban alapvetően eltér a mienktől, és közel sem okoz olyan stresszt, mint nálunk. Különböző időszakokra eső külföldi tartózkodásaink alatt fiam, majd leányom tapasztalatai alapján némi bepillantást nyertünk a német, angol és az amerikai oktatási rendszerbe. Mindhárom országban az iskolák légköre alapvetően különbözött a hazaitól. Például a poroszosnak elhíresült iskolarendszernek (Nyugat)-Berlinben még a csiráit sem tapasztaltuk. Talán leglényegesebb különbség, amelyet elsősorban az USA-ban figyeltünk meg, hogy az iskolában önbizalommal teli gyerekeket nevelnek, elsősorban annak az erősítésével, hangsúlyozásával, amit tudnak, és nem annak a kiemelésével, amiben hiányosságaik vannak. Hiszen az életben elsősorban azok érvényesülnek, akik valamit nagyon tudnak, akiket valami nagyon érdekel, akik valamilyen területen nagyon otthonosan, önbizalommal mozognak. Túlzás lenne azt állítani, hogy a hazai iskolákból — egy két éltanulót kivéve — magabiztos, önbizalommal teli, optimista szemléletű fiatalok kerülnek ki. Sajnos az iskola által erősen megtépzott önbizalom erősítésével a szülők se nagyon törődnek, hiszen ők is a „mindenben kitűnő diákot” tekintik követendő példának, és csak kevesen hajlandók észrevenni és kibontakoztatni a gyermekeikben lappangó képességeket.

Egy másik, bennünk rejlő tulajdonság az igényesség: törekvés a jobb életkörülményekre, ami valójában pozitív jellemvonás. Ennek hátrányai akkor jelentkeznek, ha vágyaink megvalósíthatatlanok, ha nagyon messze állnak lehetőségeinktől. Az elmúlt évtizedekre visszatekintve figyelembe kell vennünk, hogy hazánk lakossága — az ötvenes évektől eltekintve — nem szakadt el teljesen a fejlett, gazdag orszá-

goktól. A kivándorolt magyarsággal létesített kapcsolat, majd a korlátozott világtársaság révén jól ismertük, hogyan élnek a nyugati polgárok. Azt is láttuk, hogy semmivel sem dolgoznak többet, mint mi (különösen, ha nem tekintünk el a hivatalos munkaidő után végzett túlmunkától!). A magyar nép nem tud abba beletörődni, hogy a gazdagabb országok lakóinál lényegesen rosszabb körülmények között éljen. Éppen ezért, amikor a szocializmusban sokaknak megadatott, hogy javítsanak helyzetükön, családjukat sem kimélve hajszolták bele magukat az anyagi javak megszerzésébe. A megfelelő (vagy öhajtott) életszínvonal azonban mind a férjtől, mind a feleségtől lényegesen nagyobb erőfeszítést kívánt, mint a gazdagabb országokban, ami öhajtatlanul egészségük és a családi élet rovására ment. A rendszerváltozás után — a vállalkozó kedvű polgárok számára — végképp ledőltek az egyéni boldogulás és az önkizsákmányolás korlátai. Másokban, az alkalmazotti rétegben viszont újabb feszültségek alakultak ki, hiszen egyik napról a másikra elveszíthetik munkahelyüket, ami semmiképpen sem erősíti optimizmusukat, pozitív jövőképüket. Anyagi háttér nélkül ez sokkal nagyobb megrázkódtatást jelent számukra, mint a nyugati országokban.

Úgy gondolom: az teljesen természetes, hogy hangulatunk, életszemléletünk alakulásában lényeges szerepet játszanak a gazdasági körülmények. Az a tény, hogy az ország lakosságából csaknem hárommillió a szegénység szintjén él, mindennél többet mond. Magabiztosságunkat, önbizalmunkat, pozitív világlátásunkat semmiképpen nem erősíti az az irtatlan tartozástömeg sem, amelyet a szocializmus gazdálkodása és ennek utóhatása révén felhalmoztunk. Vezetőink érvelése, hogy emiatt nem lehet nagyobb mértékben emelni a nyugdíjakat, nem lehet megszüntetni bérstrukturánk ellentmondásait, elfogadható. De lehet-e pozitív jövőképe az országnak, ha semmit nem hall arról, hogy miként és előreláthatólag mikor tudunk az adósság nagy részétől megszabadulni. Mikor mondhatjuk azt, hogy a törlesztés és a kamatok már nem jelentenek elviselhetetlen terhet az országnak? Gyermekeink vagy unokáink életében? Az adósságteherbe még valahogy beletörődünk, de azt már senki nem tudja elfogadni, hogy polgártársaink egy szűk része — visszaélve a számukra biztosított lehetőségekkel tíz, száz és ezer milliárdos károkat okozzanak az országnak, hozzájárulva szegénységünkhöz, fejlődésünk lassulásához.

Meggyőződésem, hogy mindezek a tényezők — a vallásos nevelés hiányával, a falusi családi közösségek fokozatos megszűnésével és a mérhetetlen sok válással együtt — befolyásolják életszemléletünket és gátolhatják a népességi adatok jobbra fordulását is. Ha a nyugdíjasok életkörülményei nyomorúságosak, ha nem tudják megfizetni az egészségük megtartásához egyre dráguló gyógyszereket, ha nem érzük el, hogy a magányosok közösségbe kerüljenek, megérdemelt pihenő éveiket is tartalmasan töltsék el, akkor ne csodálkozzunk, hogy sokkal hamarabb itthagynak bennünket, mint például nyugati kortársaik. Most, amikor sandán néznek a munkába lépő, szülőképes korban lévő fiatal asszonyokra, amikor az ambiciózus nők is lehetőséget kapnak, hogy a férfikkal versenyben fontos pozíciókat töltsenek be, azon se lehet meglepődni, hogy a gyermekáldást későbbi időszakra halasztják, és esetleg megelégszenek egy gyermekkel.

A szakértők a születések számának csökkenéséről szólva azt a néhány nyugati országot hozzák fel például, ahol gazdasági jólét van, a születések száma mégis csökken. Ez nézetem szerint egyáltalán nem jelenti azt, hogy a hazai életkörülmények ebben nem játszanak lényeges szerepet. Ezen túlmenően biztosan van olyan tényező is, amely náluk és nálunk is fellelhető. Az élet Nyugaton is változóban van, mind több és több nő vállal munkát, mind többen kívánnak karriert csinálni. Ez önállóságukhoz, a házasságok számának csökkenéséhez és a gyermekvállalás elhalasztásához vezet. Az együttélések sohasem jelentenek olyan biztonságot, mely elősegítené a gyermekvállalást.

Mindenki egyetért a kormánynak azzal a politikájával, amely segíti a gyermekes családokat, a fiatalok pályakezdését, a családok alapítását. Itt az eddigieknél még nagyobb meggyőzésre, biztató jövőképre van szükség. Elfeledkezni azonban az idősekről sem szabad, hiszen ha az öregek nyomorúságos körülmények közé kerülnek, azt bizony a fiatalok optimizmusa, életszemlélete is megsínyli. Lényeges előrelépés ezen a téren elsősorban gazdasági helyzetünk megszilárdulásakor várható, ez azonban — úgy tűnik — a közeljövőben nem következik be. Jelentősen javíthatja viszont a közhangulatot, az emberek életérzését, ha látják, hogy az ország vezetői mindent megtesznek az előrelépésünket akadályozó tényezők megszüntetéséért, gondolok itt például a bűnözés, a korrupció letörésére, az ország felzárkózását célzó programok elindítására, megvalósítására. A lakosság hangulatának, pozitív életszemléletének viszont hihetetlenül nagy károkat okoz, ha egyes magasabb posztion ülők — lehetőségeiket kihasználva — elsősorban saját gazdagodásukra ügyelnek, ha azt látja, hogy az ország megkárosítói a jogi csalafintaságokat kihasználva mentesülnek a felelősségre vonástól, és meg tudják tartani maguk számára az országtól ellopott értékeket. Ha a fiatalság úgy érzi, hogy nem érdemes tanulnia, képeznie magát, mert még az állam se ismeri el tudását, munkáját. Mindezek után vagy ő is a jobb életkörülmények megteremtésének kevésbé legális útját választja, vagy úrrá lesz rajta a nemtörődomség, a letargikus, pesszimista állapot. Mondanom se kell, hogy labilis, meghasonlott, pesszimista életszemléletű emberekből — azonkívül, hogy ez testi gyengeséghez is vezet — hiányzik az a hajtóerő, amely előreviszi a társadalmat, az országot.

Amikor ezeket a gondolatokat írom, a rádióban a gyermekkori depresszióról beszélgetnek. Most tudom meg, hogy a gyermeköngyilkosságok terén is a világsők között vagyunk. A pszichiáter szerint a gyermeköngyilkosságok 50–60%-a depresszióra vezethető vissza. Az okokra vonatkozóan génhibáról, genetikai sérülékenységről, halmozottan negatív életesemények hatásáról esik szó. Mi lesz ezekkel a gyermekekkel, ha átvészelik gyermekkorukat és felnőtté válnak? (Itt említem meg, hogy a társadalombiztosítás a közelmúltban csökkentette hozzájárulását a depressziós állapot gyógyítására alkalmas orvosságok beszerzéséhez!) Hasonlóan szomorú adat, hogy a most születő férfiak életkora az előrejelzések szerint tíz évvel lesz rövidebb, mint a Nyugaton élőké. Mindent meg kell tennünk, hogy ezek a jóslatok ne igazolódjanak be. Ha gazdasági fejlődésünk ütemét nem is tudjuk módosítani, egészségügyi ellátásunk korszerűsítésével, ellenőrző vizsgálatok bevezetésével, kötelezővé tételével biztosan lehet a kedvezőtlen tendencián változtatni. Talán az sem reménytelen, hogy néhány évtizeddel később az életkörülmények is javulnak, és utódaink is tanulnak az ősök tapasztalatából: rájönnek, hogy az anyagi javak hajszolásán kívül vannak tartalmasabb célok is az életben. Én optimista vagyok.

Tarján Imre

A környezetről, a közelmúlt évtizedeiről és napjainkról

Minden befolyásol mindent. Környezetünk, különösen a család, az iskola, a munkahely, a baráti kör, de a tanulmányok, a média, az „utca”, az állandó és alkalmi társaság, az életmód és szokásaink is hatással vannak gondolkodásunkra, érzélemlágyunkra, egész életvitelünkre. Persze mi is hatással vagyunk mindenre, mindenkire, amivel, akivel kapcsolatba kerülünk: a társadalmat egymással kölcsönhatásban álló egyének alkotják.

Primer emberformáló tényezőnek azonban a sok „ágens” közül a család és az iskola tekinthető. Sajnos, meg kell állapítanunk, hogy a hazai *átlagcsaládot* — amennyire vissza tudok tekinteni — mindig a javakban való szűkölködés jellemezte, amihez érthető módon általában előbb-utóbb a mindennapos békétlenkedés, panaszkodás, indulatoskodás járult. A gyermek léte a családban nem feltétlenül öröm; hiszen a terheket növeli, az életet nehezíti. Ezt a gyermek is érzi, így nő fel.

A családon belüli kölcsönös megbecsülés, tiszteletadás, segítség, önzetlenség, vagyis a *családi harmónia* körül sem volt mindig minden rendben. Ebben nemcsak az anyagi gondok, de a családi, közösségi életre való nevelés hiánya is szerepet játszott. Az elődök (szülők, rokonok, baráti kör) által mutatott példák sem voltak mindig kedvezőek. Előfordult családon belül is erőszak, kulturálatlan viselkedés, ilyen-olyan kicsapongás stb. Gyakran úgy tűnt, mintha a morális nevelés teljesen kimaradt volna családból, iskolából, az egész társadalomból. Azt hiszem, hogy mindezt jelen időben is el lehet mondani. Nem tudom, hogy más népeknél milyen a családokban a jó és a rossz emberi tulajdonságok megnyilvánulása és milyen ezek aránya, hatása. Nyilván történt ilyen felmérés, csak én nem tudok róla.

A nevelés másik kulcsszereplője a *tanító*. Mindig megélhetési gondokkal küzdött. De olyan időszak is volt a közelmúlt évtizedeiben, amikor a felsőbb állami és politikai szervek részéről a pedagógus még bizalmat sem érzett maga körül. A kollégialis környezethez és a szülőkhöz való viszonya sem volt egyértelmű, átszötte azt is a bizalmatlanság, az óvatoskodás, a politika. Többet és észrevehetőbben kell törődni a pedagógus társadalommal annál, ami az elmúlt időszakban történt. Kormányzatunk mindmáig nem tanult a múlt példáiból. Pedig már Bismarck tudta, hogy a nemzet olyan lesz, amilyenné tanítói nevelik. A finn Mannerheim is vallotta ezt. A történelem igazolta őket. Újabban az ázsiai „kis tigrisek” követték lényegében ugyan ezt a gondolatot. Vonzó egyéniség és példakép legyen a pedagógus, vonzóvá, megbecsültté kell tenni a pedagógiai pályát, nemcsak anyagilag, de társadalmilag is.

Még mindig a közelmúlt évtizedeiről: hosszú időszak volt, amikor kedves, kötetlen, az egész életre kiható együttlétre idő sem volt gyermek és felnőtt között. Iskolai és családi kirándulások helyett a hét vége gyakran anyagi célzatú mellékfoglalkozással vagy társadalmi munkával, politikai agitációval ment el, amit a Párt szervezett éppen a javakorabeli felnőttek számára (pl. a termelészövetkezetekbe való belépés szorgalmazása a paraszt családoknál). Sem a szülők, sem a tanítók nemigen nevelhettek tehát elégedett, derűlátó, testileg, lelkileg egészséges utódokat.

Ideák és ideálok nélkül nem lehet ifjúságot nevelni. De úgy sem, hogy amit ma magasztos gondolatnak tartunk, holnap megvetünk; akit ma félistenként tisztelünk, arról kiderül, hogy ezrek és ezrek gyilkosa volt. Sok mai film vagy regény hőse sem követendő példa. A gyilkolás ne legyen szórakoztatási téma. A svédek már sok évvel ezelőtt a „fegyveres” gyerekjátékok árusítását is betiltották.

A média bevonulása életünkbe rengeteget jelent szórakoztatás és informálódás területén egyaránt. Itt is van azonban javítanivaló. A szórakoztatásra fentebb már utaltam, a híradás pedig gyakran pontatlan, megbízhatatlan, ellentmondásos, érthetetlen, nem nőtt fel az igényes olvasóhoz, nézőhöz, nem mindig pontosságra, korrektségre, inkább felületességre nevel. A hatás tehát esetleg félrevezető és főlegesen nyugtalanító.

A nevelés, az egész életvitel szempontjából mindenkor komoly szerepük volt az *egyházaknak*. A közelmúlt évtizedeiben az ő szerepük is háttérbe szorult.

Népünkhöz a *történelem* sem volt kegyes: vesztett háborúk, nyomasztó békekötések, politikai szélsőségesek, megszállások. Ennyi minden kedvezőtlen körülmény *együtt* kevés helyen volt a világon. Nyilván ennek is szerepe van abban, hogy bizonyos kedvezőtlen statisztikákban elől szerepelünk.

Éppen napjainkban ezekben az években nem könnyű a helyzet: most nevelik gyermekeiket azok a szülők, akik ellentmondásos világban (gyakran mást hallottak

otthon, mint az iskolában vagy az ifjúsági szervezetben stb.) töltötték gyermekkorukat, nehéz körülmények között, sok negatív ráhatás közepette nőttek föl.

Mit tehetünk?

Gazdagok nem leszünk egyik napról a másikra. Az anyagi jólét önmagában különben sem lesz elegendő. Életvitelünkön, káros szokásainkon, habitusunk kellemetlen vonásain sem tudunk változtatni. De elkezdhetünk valamit. A nevelést nem tartom mindenhatónak, de ostobaság nem élni lehetőségeivel. Meg kell ismertetni felnőtten és gyermekkel egyaránt a szebb, jobb, egészségesebb, igazabb életmódot, és erre minden eszközt fel kell használni. Egy átgondolt programot kell kialakítani, ami felhasználja az iskola, a sport, a katonáskodás, az irodalom és a művészetek, média stb. nyújtotta nevelési lehetőségeket. Mindezt okosan, mértékkel kell csinálni, jóból is megárt a sok.

A program kidolgozásában minden érintett „szakmának” részt kell vennie, de különösen az elméleti és gyakorlati pedagógia, a pszichológia, a szociológia, az orvostudomány képviselőinek, civileknek, papoknak, katonáknak egyaránt. (Arról se feledkezzünk el, hogy az orvosegyetemeken magatartástudományi tanszékek is vannak, amelyek talán professzionistáknak tekinthetők ezen a téren.)

Még ott tartunk, hogy a demokráciát tanulni kell, igen: szülőnek, tanítónak, riporternek, politikusnak, mindnyájunknak. Csak így tudjuk azt adott esetben alkalmazni és az ifjúságot is demokráciára nevelni. Csak egy kis példát említek ezzel kapcsolatban: hogyan kell eszményképeket (hősöket, tudósokat, művészeket, államférfiakat stb.) megtartani, ugyanakkor őket is teljes emberként bemutatni? A probléma érdekes a történelemórán, de a család mindennapi életében is, esetleg éppen egy családtaggal kapcsolatban, aki bizonyos tekintetben mintakép, más vonatkozásban gyarló ember.

Tyihák Ernő

Míg az emberiség e napokban „ünnepli” a hatmilliárdodik újszülött lakóját, addig a Kárpát-medencében az ezerszáz év óta itt élő magyarság mára drámaian fogyatkozik. Országunk élen jár az évi öngyilkosságok számában, általában többen halnak meg évente, mint ahányan születnek, s mindez a népességfogyatkozás alapja.

Sajnos, a legújabb felmérések szerint, Magyarország az ún. kombinált emberi fejlődési mutatók szerint a negyvenhetedik a világlistán, s a várható élettartam mint jellemző érték: 70,9 év. Ebben a mutatóban még a szomszéd (volt szocialista) országok jelentős része is megelőz bennünket. Van tehát bőven feladatunk e területen is, nevezetesen a várható élettartam fokozatos emelésében, ami nagyrészt a betegségmegelőzés eddiginél magasabb szintjét igényli. Természetesen a betegségek megelőzésének is legkülönbözőbb formái, megközelítési módjai lehetnek, így most csak két hétköznapi, nyilvánvaló dologra utalok, mint a hőmérsékletfüggő öltözködés, vagy a különösen káros dohányzás elhagyása. (Talán nem szükséges hangsúlyozni, hogy a betegségek gyógyítása, de a betegségmegelőzés orvosi feladatai és lehetőségei is külön témát jelentenek.)

Jelen rövid írásban azonban a molekuláris biológiai szemléletű betegségmegelőzés jelentőségét próbálom érzékeltetni néhány példával, különös tekintettel az egyes élelmi anyagokban előforduló közönséges összetevőkre és kedvező biológiai hatásaira.

Hétköznapi dolog, hogy a változatos táplálkozáshoz legkülönbözőbb eredetű (növényi, állati, mikrobiális stb.) nyersanyagokból készült élelmiszereket vagy eredeti

nyersanyagokat használunk, amelyek legkülönbözőbb vegyületcsoportokat (pl. fehérjék, peptidek, vagy furokumarinok, flavonoidok, alkaloidok, poliaminok, vitaminok stb.) tartalmaznak, s az emberi szervezetbe jutva általában kedvezően befolyásolhatják az életminőséget. Egyre több ellentmondó eredmény is napvilágra került az elmúlt években, aminek „feloldása” a remélt ún. molekuláris biológiai betegségmegelőzés alapvető feltétele lesz. Mindezekről a „gyanútlan” fogyasztó mint egy nagyobb populáció tagja egyszerűen nem tud semmit. Hiszen nem áll mögötte viszonylag megbízható molekuláris biológiai szemléletű tájékoztatás, s a médiában is inkább alkalmi hírek jelennek meg e témakörben. Különösen szemléletes ez a tájékoztatatlanság a növényi eredetű élelmiszereknél, élelmi nyersanyagoknál, ahol több tényező befolyását is figyelembe kellene venni.

Az egyik ilyen példanövény lehet a cékla, amelyet már az ókori népek is használtak különböző betegségek gyógyítására. Ma már az egész világon az egyik széles körben használt salátanövény, sőt egyes országokban a hétköznapi ételmezés összetevője egészen a levesig (pl. Lengyelország). Hazai kutatások szerint az egyes köztermesztésben levő, tehát a kereskedelembe is beszerezhető céklafajták (morfológiailag is eltérő) répatestének a leve ellentétes biológiai hatása. Ebből az következik, hogy ha csak céklát említünk, akkor pongyolán beszélünk, s a pontos megjelöléshez — a betegségmegelőzés szempontjából — a fajta neve is szükséges. S ennek a jellemző biológiai eltérésnek nyilván molekuláris biológiai alapja van. A céklafajták növény-kémiai összehasonlításánál eltérő színanyag-, minor aminosav-összetétel stb. jelentkezik, azaz nem elég ma már egy fogyasztásra kerülő élelmi anyag pl. C-vitamin-tartalmát (betegségmegelőző faktorként) vizsgálni, ennél szélesebb körű vizsgálatokra van szükség, mégpedig nem profitorientáltan, hanem fogyasztócentrikusan. Bele kell érteni e vizsgálatokba a ma még nem ismert, de tőlünk függetlenül is bizonyos funkciókat betöltő, azaz különböző hatásokkal rendelkező összetevőket is. A cél érdekében tehát az új, eddig ismeretlen összetevők megismerésére irányuló intenzív kutatás is a témakörhöz tartozik.

Hasonló megfigyeléseket lehetett tenni a széles körben használt káposztafélék (pl. brokkoli, fehér káposzta, karfiol) esetében is, azaz itt is nagy kémiai eltérésekkel kell számolni fajtánként, de ellentétes biológiai hatás, mint a céklafajtáknál, nem volt észlelhető. Ezek a káposztafélék (fajok) a legkülönbözőbb vegyületcsoportokat szintetizálják (pl. az indolvázhhoz kötött C-vitamint és származékait), melyek minőségi és mennyiségi viszonyai fajtajellemzők.

Az egyik nemes növény, a szőlő is hosszú évezredek óta az egyik legkeresettebb és széles körben telepített növény. Nagyon érdekes, hogy az évezredek óta ismert és fogyasztott növény termése, illetve a belőle készült termékek — a legújabb vizsgálatok szerint — egy sztilbén-származékot (rezveratrol) tartalmaznak, amely egyre több felismert, emberi szervezetre kedvező biológiai hatás hordozója, azaz legkülönbözőbb betegségek kockázatának csökkentésében játszhat szerepet. Azonban itt is ún. fehér és kék szőlőfajták sokasága ismert ma már, amelyek különösen eltérő mennyiségben tartalmazzák e napjainkban sokat vizsgált molekulát. Természetesen a szőlő legkülönbözőbb kedvező biológiai hatásaiért más molekulák is felelősek lehetnek.

Mindezekből a vázlatos példákból az következik, hogy életminőségünk javításához, a betegségmegelőzéshez, s így a várható életkor növeléséhez az élelmi anyagok összetevőinek minél alaposabb ismerete szükséges, ami analitikai eljárások sorát, de különösen az elválasztástudományi technikák még szélesebb körű, célzott, tudatos használatát igényli. Ez persze intenzív kutatás-fejlesztést és az anyagi eszközök koncentrációját is jelentheti, s a döntéshozók bátorságát, eltökéltségét igényli. (Természetesen e növényi példán bemutatott problémák — beleértve a javasolt széleskörű elválasztástudományi vizsgálatokat is — a genetikailag módosított növényekből készült élelmiszerekre is érvényesek lehetnek. Ezekkel kapcsolatban az utóbbi időben

élénk vita lángolt fel, mely egyre terebélyesedik. Azt is szükséges megjegyezni, hogy ezeknél az élelmiszereknél a „lényegi egyenértékűség meghatározása” csak korlátozott biztonságot jelenthet.)

A hétköznapi, széles körben fogyasztott növényi eredetű élelmi anyagok speciális, kedvező hatást hordozó összetevőiről eddig szerzett ismereteket valamennyiünknek ismernünk kell, tanulnunk kell a felismert összefüggéseket, hogy ezzel saját magunk életét, családuink, hozzátartozóink életének minőségét javítsuk, az ismeretek birtokában a lesekedő betegségeket az eddigieknél jobban elkerüljük. S mindez folyamatos tanulást feltételez, amiben a közszolgálati média is segítségünkre lehetnek. Hangsúlyozni kell, hogy még csak az ismeretek elején vagyunk, s ez a munka gyakorlatilag „sohasem” fejeződik be, de a várható életkor növelése a magyarság gyarapodásának, fennmaradásának egyik alapvető feltétele lehet. Ehhez a „közön-séges” élelmi anyagok kedvező hatásainak figyelembevétele jó lehetőségeket tartogat az ember számára, aminek példamutató, szisztematikus kihasználása nálunk az életminőség javításán túl, illetve azzal összhangban, az élet örömeinek jobb élvezetéhez, bizakodóbb társadalmi közérzet kialakításához is elvezethet.

Végezetül arról kell röviden szót ejteni, hogy a betegségmegelőzésben szerepet játszó tényezők tanítását — beleértve a molekuláris biológiai megközelítéseket is — már az általános iskolában célszerű elkezdni, s a későbbi tanulmányoknál is kell rá időt és energiát fordítani. Megítélésem szerint jól átgondolt programmal lehet elmozdulni a jelenlegi nehéz helyzetből, s felzárkózni a jobb sorsú népekhez.

Vetró Ágnes

Boldogtalan gyermekek

Ha csak tíz éve is megkérdeztünk volna valakit, legyen az szakember vagy laikus — hogy létezik-e gyermekkorban depresszió — akkor a következő feleletet kaptuk volna: a gyermekkorban alapvető érzelmek a boldogság és jókedv, mitől lenne egy gyermek depressziós. A „gondtalan gyermekkor” képe úgy belénk ivódott, hogy el sem tudtuk képzelni, hogy ilyen is lehetséges. Őket-magukat azonban senki nem kérdezte, feltételezve, hogy érzelmeiket ki sem tudnák igazán fejezni, hiszen a depresszió kialakulásához — hangzott a szakmai állásfoglalás — már kifejtett személyiségre van szükség.

Az eltelt két évtizedben azonban, amikor vizsgálódni kezdtek ebben az irányban, egyre több adat került napvilágra, hogy depressziós gyermek igenis létezik, és pedig nem is kis számban.

Ha egyszerű hangulati skálával vizsgáljuk iskolás korú gyermekeinket, akkor megállapíthatjuk, hogy 30—40%-uk átmeneti vagy tartósabb hangulatzavarról, depresszív érzésekről számol be (szomorúság, ingerlékenység, örömré való képesség csökkenése, fáradtság, koncentrációs zavarok, társtalanság stb.). Ha szigorúbb kritériumok alapján az ún. major depresszió betegség gyakoriságát akarjuk feltérképezni, akkor is azt találjuk, hogy az átlag populációban 1—10% között vannak (életkortól függően) a depresszió betegségben szenvedő gyermekek és serdülők. És ez az adat valóban megdöbbentő. Még megdöbbentőbbek azok a híradások, melyek gyermekkorúak öngyilkosságáról szólnak.

De mitől lehet depressziós egy gyermek? Mi az, amitől végül is véget vet az életének? Mi viszi az élet kezdetén ilyen vissza nem vonható súlyos cselekedetre? Mik lehetnek a gyermekkori depresszió okai?

Ha a depresszió gyökereit akarjuk kutatni, három egymással szorosan összefüggő és szoros kölcsönhatásban lévő tényezőre kell figyelemmel lennünk: a genetikai örökletes tényezőkre, a környezeti hatásokra és az érzelmi reguláló mechanizmusokra. Vegyük szemre őket egyenként.

A depresszió genetikai összetevői

Az a régi megfigyelés, hogy az öngyilkosság és a major depresszió betegség egyes családokban halmozottan fordul elő, a genetikusok figyelmét már régen az irányba fordította, hogy örökletes tényezők is felelőssé tehetők kialakulásáért. A részletes családvizsgálatok azonban kimutatták, hogy ebben az esetben nem egyszerűen egy génhez köthető domináns vagy recesszív öröklődésről van szó, hanem több, esetleg több száz hibás génnek kell együttesen előfordulnia ahhoz, hogy a betegség létrejöjjön. „Küszöb alatti” kóros génállomány mellett is manifesztálódhat azonban a betegség, ha az alább részletezendő külső környezeti tényezők és az érzelmi regulációs rendszerek működése a depresszió irányába löki az egyént. Úgy ebben az esetben ún. multifaktoriális öröklődésről kell beszélnünk. A feltételezés az, hogy minél több kóros génje van az egyéneknek, annál kevesebb egyéb kiváltó tényező szükséges ahhoz, hogy a betegség kialakuljon. Ezért a gyermekkorban jelentkező depressziós esetekben feltehetőleg különösen erős a genetikai terheltség. Mivel a felnőtt depressziós betegek vizsgálatánál nem tudták kimutatni a kóros géneket, azért indult jelenleg kutatás a gyermekkori depressziós esetek genetikai állományának tanulmányozására.

Mivel hazánk már a múlt századi statisztikák szerint is világszerte vezetett az öngyilkosságok területén, és azóta is tartja ezt a pozíciót, kézenfekvő volt ezeket a vizsgálódásokat hazánkban végezni. Az öngyilkosságok hátterében ugyanis 40–70%-ban depresszió húzódik meg.

A Fogarty Alapítvány által támogatott és hazánkban végzett 5 gyermekpszichiátriai ambuláns intézetre kiterjedő vizsgálat azt mutatta, hogy a pszichés problémákkal jelentkező új beteg gyermekek között 34%-ban találtak depressziós gyermekeket, míg a hasonló amerikai vizsgálatok csak 24%-ban. Ebből arra lehet következtetni, hogy hazánkban a depressziós gyermekek gyakorisága jelentősen meghaladja a más országok adatait.

Ha visszatérünk vizsgálódásunk kiindulópontjára, hogy mi is lehet a gyermekkori depresszió halmozott jelentkezésének oka hazánkban, feltételezhetjük, hogy ennek egyik tényezője lehet az örökletes állományban feldúsultan jelentkező depressziós gén, mely aztán a központi idegrendszerben a neurotranszmitterek egyensúlyvesztését okozza. Ezeknek a kémiai anyagoknak viszont az érzelmi életünk szabályozásában igen nagy szerepe van. Így sérülékennyé válik a gyermek/felnőtt a depresszió betegség kialakulása szempontjából.

Környezeti tényezők

Életesemények szerepe

Meghatározni, hogy mi általában a negatív életesemény egy egyén szempontjából, igen nehéz. Hiszen a bántalmazó szülő elvesztése — aki halála előtt megkeserítette egy gyermek életét — inkább pozitív életeseménnyé változtatja az egyébként tragikus történet. Mindenesetre elmondható, hogy ha az életesemények halmozottan jelentkeznek az ember életében, akkor az depresszió betegség kialakulása felé lökheti az egyént.

Márpedig életesemények minden korban vannak/voltak a magyar gyermekek-felnőttek életében, legyenek azok egyéni vagy társadalmi jelentőségűek, s igazán próbára tették a populáció alkalmazkodóképességét.

Érdekes módon életveszélyes helyzetekben, háborúban — ahol felértékelődik az élet — az öngyilkosság ritkábban fordul elő. Ilyenkor mindenki „túlélésre” rendezkedik be. Mindenáron élni akar. A célvesztés aztán a tragédiák lezajlása után következik csak be, mintha kimerültek volna az egyén erőforrásai a tartós túlélési

feszültség után. Mintha nem volna aztán miért élni, hiszen a legrosszabbat már túléltük.

Egyéni tragédia a gyermek számára a felbomló család, főleg akkor, ha a szülők látványos kapcsolatomlása előzi meg. Ha a válás során mindkettő a maga pártjára akarja állítani a gyermeket, s ellenségévé tenni a másiknak. Hasonlóképp megkeseríti egy gyermek életét a szülői alkoholizmus, és az ezzel járó bántalmazások sorozata.

Társadalmi hatások

A mai gyermek számos iskolai kudarcnak van kitéve. Ha a szülő fellapozza a gyermeke tankönyveit, láthatja, hogy a mai tananyagok olyan információkat tartalmaznak, melyeket ő 4—5 évvel később tanult. Mivel az intellektuális génállomány feltehetően nem dúsult fel annyira, mint az intellektuális követelmény, ennek következménye, hogy ha ma egy gyermek jó tanuló szeretne lenni, sokkal többet kell a könyv előtt ülnie és tanulnia. Emellett igen sok, vagy az elődöknél lényegesen több kudarccal is kell szembenéznie, megbirkóznia. Ideje arra, hogy örömet okozó tevékenységeket folytasson, tanuljon meg, jószerével alig marad. Márpedig ez lenne hivatott ellensúlyozni a gyakori elmarasztalásokat.

Ha a gyermek *televíziót* néz, mit tanul meg az életről. Az élet tele van borzalmakkal. Rablások, verések, gyilkosságok, tragédiák rázzák meg nap mint nap. Márpedig a gyermek számára a TV a való élet. Így a világot keménynek, ellenségesnek, durvának ismeri meg, melyben nem olyan nagy öröm az élet, kevés az elfogadás, a szeretet a barátság, a lágyág.

A *társadalmi berendezkedés*, a gyermekvédő törvények betartása szintén sok problémát vet fel. Ma tanuljuk a demokráciát, de ez nem megy egyik napról a másikra. Sok ember számára az „igazságos majdnem egyenlősdiről” komoly lecsúszást jelent a „demokratikus egyenlőtlenség” kialakulása. Az elv, hogy mindenki az eredményei, képességei, az „általá megtermelte” szerint részesül a javakból, egy-résről igazságos, más szempontból tragikus lehet, ha a szociális védőháló lyukas.

A *társadalmi szokások* területén máig nem értünk el igazán nagy változásokat. Még intellektuális körökben is elfogadott, sőt gyakran hasznos nevelői eszköznek tekintik a gyermekek verését. A gyermekek bántalmazása hosszú évtizedeken át egyáltalán nem is volt téma hazánkban, pedig a külföldi irodalom 20—40%-os gyakoriságról beszél. Hasonlóképp keveset beszélünk — még ma is csaknem tabu téma — a gyermekek szexuális bántalmazása, melyet külföldön 30—40%-os gyakoriságúra tesznek.

Csak néhány olyan környezeti tényezőt emeltem ki, talán szubjektív módon is, mely közrejátszhat a gyermekek sorsának kedvezőtlen alakulásában, s hozzájárulhat ahhoz, hogy életszemléletét depresszió irányába terelje. De ilyen események előfordulnak olyan gyermekek és felnőttek életében is, akik úrrá tudnak lenni az ilyenkor természetesen jelentkező szomorúságon, és nem alakul ki esetükben depresszió betegség. Mi lehet ennek az oka?

Az érzelmeket szabályozó mechanizmusok

Temperamentum

Ahogy az előbb említettem, mindenki átél életében olyan élethelyzetet, amely szomorúságra készíteti, és ez teljesen természetes. Azt, hogy ezt hogyan, milyen mélységében éli meg, temperamentumbeli adottság, és ezen mai tudásunk szerint nem tudunk változtatni, hiszen genetikailag meghatározott. Nem mindegy azonban, hogy mit is kezd az egyén ezzel az érzelemmel, fokozza-e, vagy sikerül kidolgoznia/megtanulnia olyan mechanizmusokat, melyek csökkentik ezt a negatív emocionális feszültséget.

Interperszonális kapcsolatok

Egyik ilyen szabályozó mechanizmus az interperszonális kapcsolatokkal való bánásmód. Ennek a tanulása már csecsemőkorban elkezdődik. Típegő korában, ha a gyermek elesik és megüti magát, sirni kezd, és anyjához szalad vigaszul. Ha az

anya szerető, elfogadó, felkapja simogatja, vigasztalja a csemetéjét, a gyermek fokozatosan megtanulja, hogy baj esetén bizalommal fordulhat embertársaihoz, mert azok érzékenyek a problémájára és segítő módon állnak hozzá. Ha viszont az anya ingerlékeny, mert fáradt, túlterhelt, elege van neki is az életből, akkor rákiabál a gyermekre „még Te is bosszantasz engem, mit bömbölsz? stb.” — akkor a gyermek fokozatosan azt tanulja meg, hogy rossz érzései inkább csak fokozódnak, ha emberek segítségéért fordul, s így kapcsolatot nehezen találó, magának való, depresszióra vagy agresszív viselkedésre hajlamos lesz. Tudja, hogy az emberek a rossz érzéseit csak fokozzák, ahelyett, hogy csillapítanák azt. A szociális készségek ilyen jellegű deviációit segíthetnek kijavítani a szociális készség tréningek.

Viselkedésváltozás

Ha rossz érzések törnek ránk, akkor viselkedésünk megváltoztatásába kezdünk, hogy csillapítsuk azt. Ha a csecsemő kellemetlen dolgot lát, egyszerűen elfordítja a fejét. Mintegy kiszáll a vele való kapcsolatból, s evvel a kellemetlen inger megszűnik. Előfordul azonban az is, hogy valaki az élete folyamán azt tanulja meg, hogy feszültségeit legjobban verekedéssel, agresszív indulatkitörésekkel csökkentheti. A serdülőkorúak egymástól tanulják a „falcolást”, ami szintén feszültségük csökkentésére szolgál. Hasonlóképp negatív feszültségcsökkentő eljárás lehet az öngyilkossági kísérlet, vagy a depressziós magábaroskadás is.

De tanulhatunk olyan módszereket is, melyek úgy csökkentik a feszültségünket, hogy hangulatunkat pozitív irányba mozdítják el. Minden életkorban kiváló indulatcsökkentő és örömszerző tevékenység lehet a sport, a tánc, mely szocializált módon segít feloldani sötét érzelmeinket. Segíthetnek a különböző viselkedésmódosító eljárások, tréningek.

Gondolkodásváltozás

A rossz érzések nemcsak megváltozott viselkedésre, hanem megváltozott gondolkodásra is készítetnek bennünket. A depressziós gondolkodás egyik legfőbb jellemzője a „negatív életszemlélet”. Mind a külső környezetből, mind önmagunkról csak a negatívumukat érzékeljük, ezt vesszük észre. Közhelyszerű történet a „fél pohár víz interpretációja”. A gondtalan, optimista ember szerint a pohár félig tele van, míg a depressziós szerint a pohár félig üres. A depressziós mindenben ezt az ürességet, a hiányt, a hibát veszi észre. Ezt azután az élet minden területére általánosítja.

Sajnos a negatívumok hangsúlyozása az életünk minden területére kihat. A családokban a gyermeknevelés a hibák kiküszöbölését jelenti elsősorban. A „ne így csináld, mit csinálsz már megint”, ahogy azt Janikovszky Éva a „Ha én felnőtt lennék” könyvecskéjében megírta. Ha megnéznénk egy iskola valamennyi diákjának az értesítőjét, akkor azt tapasztalnánk, hogy az évközi beírások között sokkal gyakrabban szerepelnek az elmarasztalások, mint a dicsérek. Amit egy gyermek jól csinál, az általában természetes, és csak kirívó esetben vesz észre. A gyermeki hibák azonban igen nagy figyelmet kapnak.

Ezt az életszemléletet aztán a gyermek is megtanulja, és maga is hasonlóképpen kezd el gondolkodni, felnagyítva saját hibáit is, esetleg depresszióvá mélyítve természetes szomorúságát.

Megtanulhatók azonban evvel ellentétes mechanizmusok is, melyek kellemetlen érzéseinket csökkenthetik. A szemléletmódunkat tanuljuk, és ha ráfigyelünk és megismerjük saját gondolkodásunk menetét, megtanulhatjuk annak korrekcióját is. Hogy mi se tartsuk nevetségesnek kissé a külföldön mindennap hallható angolszász jelszavakat: „keep smiling, be happy”, melyek segítenek a gyerekeknek is a pozitív életszemlélet kialakításában. Hogy ne csodálkozzunk, és ne tartsuk az illetőt komolytalannak, ha egy mosolygós igazolványképet látunk a megszokott mogorva arc kifejezések helyett.

Összefoglalva elmondhatom, hogy Magyarországon az emberek véleményem szerint is pesszimistábbak, vagy ha úgy tetszik hajlamosabbak a depresszióra, mint más — önmagunk elé példaként állított — országokban. Lehet ennek háttérében egy bizonyos hangsúlyozottabb genetikai hajlam is, mely sérülékennyé teszi az embereket a negatív külvilági események szubjektív, depresszióra hajlamosító interpretációja felé.

Valóban vannak olyan tragikus életesemények — egyéni vagy társadalmi szinten is — melyek „megemésztése” próbára teszi valamennyiünk életét. Ezek jelentős része azonban nemküszöbölhető ki.

Mivel azonban a jelen közleménnyel példát szeretnék mutatni a pozitív életszemléletre, azt szeretném hangsúlyozni, ami megváltoztatható, még akkor is, ha ezt nehezebb, mint a hibákat ostorozni.

Vannak már olyan gyógyszerek, melyek a központi idegrendszerben a neurotranszmitterek területén a kóros eltéréseket kiegyenlítik.

Bízom abban, hogy a genetikai kutatások előrehaladtával néhány évtized múlva mindenki, aki kíváncsi rá, génanalízist csináltathat, és éppúgy megtudhatja, hogy hajlamos-e depresszióra, mint ahogy ma megnéztjük a koleszterinszintünket. Ha hajlamos, akkor éppúgy fokozottan igyekszik megtanulni már megelőzőként azokat az érzelmi reguláló mechanizmusokat, melyek ezt a negatív érzéseit csökkenthetik, és pozitívba fordítják, mint ahogy a hiperkoleszterinémiás zsirszegény étrendet tart az érlelmeszedés megelőzésére.

És talán nem tűnik utópiának az sem, hogy a „vérzivataros századok” után tartós társadalmi emocionális egyensúly alakul ki, csökkentve a negatív életesemények személyiségromboló hatását.

És talán akkor valóban eljön a „boldog, gondtalan gyermekkor” ideje is.

Összeállításunk szerzői:

Ádám György akadémikus, *Borzsák István* akadémikus, *Csath Magdolna* egyetemi tanár, *Cseh-Szombathy László* akadémikus, *Csikós-Nagy Béla* akadémikus, *Enyedi György* akadémikus, *Fekete Gyula* író, *Fodor András* egyetemi docens, Prof. *Herczeg Géza* (*Hága*), *Jobst Kázmér* akadémikus, *Jókai Anna* író, *Klement Zoltán* akadémikus, *Keszthelyi Lajos* akadémikus, *Király Tibor* akadémikus, *Király*

Zoltán akadémikus, *Koltay Gábor* filmrendező, *Kopp Mária* egyetemi tanár, *Kömiyes Tamás* az MTA doktora, *Lovas István* akadémikus, *Mezei Balázs* filozófus, *Michelberger Pál* akadémikus, *Pál Lénárd* akadémikus, Prof. *Pongor Sándor* (Trieszt), *Skrabski Árpád* kandidátus, *Solymosi Frigyes* akadémikus, *Tarján Imre* akadémikus, *Tyihák Ernő* az MTA doktora, *Vetrő Ágnes* egyetemi docens.